Mareșalul Jukov

între legendă și adevăr

1

EDITURA MILITARĂ

MAREŞALUL JUKOV — ÎNTRE LEGENDĂ ŞI ADEVĂR

VOL. 1

Ediţie îngrijită şi introducere de GEORGE G. POTRA

*Traducerea textelor, note şi glosar :
PARASCHIVA BĂDESCU
GEORGE G. POTRA*

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1991

Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar 28.06.1991
Apărut 1991.
Coli de tipar 14. B10290.

Tiparul executat sub comanda nr. 10182 la
Imprimeria „Coresi",
Piața Presei Libere nr. 1, București
ROMÂNIA

Coperta : VICTOR ILIE

ISBN 973-32-0166-9
ISBN 973-32-0187-1
IV

INTRODUCERE

Personalitatea şi activitatea lui Gheorghi Konstantinovici Jukov (1896—1974) nu sînt necunoscute cititorului român.

Faptul se explică prin editarea în ţara noastră a unor lucrări despre istoria celui de-al doilea război mondial, a unor monografii pe aspecte distincte şi bine delimitate ale acestuia, ca şi prin apariţia memoriilor unor mari conducători militari, sovietici şi occidentali, în care se fac referiri nu puţin numeroase la mareşalul Gheorghi Konstantinovici Jukov.

De cea mai mare importanţă pentru cunoaşterea vieţii şi activităţii sale rămîn propriile memorii, publicate şi în traducere românească sub titlul *Amintiri şi reflecţii* (Editura Militară, Bucureşti, 1970). Acoperind mai mult de 70 de ani de existenţă personală, volumul cuprinde amintirile şi consideraţiile autorului legate de evenimente majore, atît ale istoriei politice, dar mai ales militare, a ţării sale şi a Europei, cît şi în legătură cu momente şi aspecte semnificative ale vieţii şi activităţii sale, o viaţă sintetizată, simplu dar semnificativ, în formula relevantă : „drumul de la soldat la mareşal !“

Împlinirea a 45 de ani de la încheierea operaţiunilor militare în Europa a prilejuit apariţia a noi şi numeroase studii şi lucrări, istorii generale, monografii, memorii ş.a.

Deschiderea pentru cercetare a noi şi importante arhive, ridicarea embargoului asupra unor fonduri, moartea

imensei majorităţi a principalilor protagonişti politici şi militari ai perioadei celui de-al doilea război mondial, schimbările politice fundamentale intervenite în ţările est-europene, şi nu doar, care trăiesc clipa eliberării de totalitarism şi, pe deasupra tuturor, nevoia generală de adevăr, dorinţa oamenilor de a şti (din ce cauze a izbucnit războiul şi care sînt acestea în toată complexitatea lor ; cum s-au desfăşurat, într-adevăr, operaţiunile militare şi care a fost impactul lor efectiv în evoluţia situaţiei generale pe front ; care a fost rolul real al unor personalităţi politice şi militare în deciziile adoptate şi în desfăşurările politico-militare ; ce pondere au avut factorii politic, militar, material şi uman ; cît a costat victoria şi cine a plătit preţul ei ; care sînt adevăratele hotărîri ale întîlnirilor din timpul războiului ale şefilor de stat şi de guvern ai celor trei mari puteri, U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie, şi ce consecinţe au avut acestea pentru dezvoltările de pe front, dar, mai ales, pentru evoluţiile postbelice sub raportul, înainte de toate, al stabilirii configuraţiei politice a continentului european şi al lumii — sînt numai cîteva din întrebările pe care fiecare dintre noi, martori ai unei explozii informaţionale fără precedent şi implicaţi într-un nou mod de gîndire, mai relaţional decît altădată, atît sub raport cronologic, cît şi spaţial, ni le punem cu tot mai multă acuitate) operează şi vor opera cu siguranţă, în continuare, ca factori stimulatori nu doar ai lărgirii şi adîncirii cercetărilor, ci, poate mai important decît orice, ai unor reconsiderări de fond ale unor aprecieri considerate timp de decenii, în Occident sau în Răsărit, drept judecăţi în afară de orice discuţie.

Aceasta în ciuda celor care cer ca privirile să fie orientate mai mult spre viitor, opţiune justificată, dacă n-ar fi exclusivistă.

Lucrarea pe care v-o propunem, şi care apare prin grija Editurii Militare, se doreşte nu doar o apariţie ocazională, ci continuarea unui demers, care, sîntem siguri, îşi va găsi, în anii ce vin, într-o firească succesiune de preocupări, complinirea prin noi şi valoroase apariţii, dincolo de orice tabuuri politice şi ideologice care au stat deasupra editurilor româneşti ca o adevărată sabie a lui Damocles.

Culegerea de studii, articole, eseuri și însemnări cu caracter memorialistic despre Gheorghi Konstantinovici Jukov, pe care o prezentăm, este rezultatul unei selecții — subiective, desigur, căci cum ar putea fi altfel — din lucrarea în două volume *Mareșalul Jukov. Conducător de oști și om*, apărută în 1988 sub egida Editurii Agenției de Presă „Novosti" din Moscova, ca și din unele reviste de istorie, istorie militară și literatură sovietică.

Dorim să spunem că alegerea a fost cu deosebire grea. Amintirilor aparținînd lui Ella Jukova și Era Jukova — fiicele mareșalului — li se adaugă amintirile unor mari comandanți de oști, din care este suficient să menționăm pe I. H. Bagramean, A. M. Vasilevski, K. K. Rokossovski, considerațiile specialiștilor de istorie militară, însemnările unor scriitori, consăteni, subalterni ș.a.

Apariția în limba română, pe parcursul anilor, a cărții *Amintiri și reflecții* a mareșalului Gheorghi Konstantinovici Jukov, editarea, de asemenea, în limba română a lucrărilor lui I. H. Bagramean, *Așa a început războiul* (1974), și V. I. Ciuikov, *Sfîrșitul Reichului hitlerist*, ediția a II-a (1976), ambii mareșali ai Uniunii Sovietice, a fragmentelor, nu puține, din memoriile altor conducători de oști sovietici, germani, americani, britanici, francezi, chinezi ș.a. (vezi *Memorial de război*, 1976), care fac și ele referiri la activitatea lui Jukov din timpul celui de-al doilea război mondial a impus ca selecția noastră să se oprească la scriitor (ziarist), istoric militar (profesor), consătean, subaltern.

Numele lui Konstantin Simonov este prea bine cunoscut pentru a-i face o prezentare în sine. Vom preciza doar că renumitul romancier de mai tîrziu și-a început activitatea ca ziarist de front, că l-a cunoscut pe Jukov încă din 1939, la Halhîn-Gol, că a făcut întregul război, că s-a întîlnit cu Jukov și a conferit cu el în mai multe rînduri, în anii 1939—1967, lăsîndu-ne — în *Mareșalul Jukov (Însemnări pentru o biografie)* — o mare cantitate de informații, neegalate de nici un altul dintre interlocutorii mareșalului — cu un conținut adesea complet inedit.

Simonov declară direct : „Nu sînt biograful lui Gheorghi Konstantinovici Jukov ; ceea ce scriu despre el nu este o biografie, ci numai niște însemnări pentru o bio-

grafie, o încercare de a-l privi pe acest eminent militar cu ochii unui scriitor". „Receptarea de către mine a personalității lui Jukov — continuă Simonov — nu se bazează doar pe întîlniri și discuții personale. Pe parcursul mai multor ani, am auzit și am citit multe despre Jukov și în ochii mei, ca și în ochii altor oameni, s-a conturat treptat imaginea acestei mari personalități. Nu este vorba deci de o abordare subiectivă, ca urmare a unor întîlniri personale, ci de una obiectivă și cuprinzătoare, legată de atitudinea poporului și de faima de care se bucură în popor, care a recunoscut, în Jukov, încă din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, unul dintre eroii săi și, dincolo de orice, a continuat în mod consecvent să-l considere ca atare. O părticică din acest sentiment există și în receptarea de către mine a personalității lui Gheorghi Konstantinovici Jukov". „Însemnările, adunate de mine pe teme — conchide Simonov — prezintă nu numai un interes istoric, ci și unul psihologic. În spatele răspunsurilor lui Jukov se află personalitatea lui, se află nu numai atitudinea lui față de unele evenimente, ci și felul de a le expune, în care se manifestă, de asemenea, trăsături de caracter".

Trebuie să remarcăm faptul că însemnările lui Simonov au fost redactate în aprilie-mai 1968 și că autorul, neputîndu-le publica la data elaborării lor, nu le-a mai revăzut pentru editare, ceea ce face ca, din punct de vedere stilistic — în ciuda a numeroase pagini memorabile sub aspect informațional, literar, al capacității de restituire a atmosferei și de realizare a unor portrete — ele să aibă unele stîngăcii.

Elena Rjevskaia, cunoscută la noi pentru cartea *Berlin, mai 1945* (traducerea românească s-a publicat sub titlul *Miros de migdale amare*, 1979) — o reconstituire pasionantă a cercetărilor făcute de organele de specialitate sovietice pentru identificarea cadavrului lui Hitler, cercetări la care a participat ca traducător în statul major al unei armate care intra în componența Frontului 4 bielorus — semnează eseul *În acea zi de toamnă tîrzie*, consacrat unei întîlniri a scriitoarei cu mareșalul, în noiembrie 1965. Condensînd informațiile solicitate și primite,

ca şi observaţiile dintr-o singură după-amiază, eseul datorat lui Rjevskaia realizează un portret de mare autenticitate şi forţă al înaltului comandant sovietic, aducînd în prim plan momente de cumpănă ale vieţii şi activităţii lui Jukov din perioada celui de-al doilea război mondial, dar mai ales din aceea de după încheierea acestuia, cînd Jukov a trăit drama îndepărtării şi marginalizării. Talentul autentic se îmbină la Rjevskaia cu un acut spirit analitic şi un fin spirit de observaţie în măsură să reţină din conversaţia cu Jukov nu doar informaţii şi aprecieri — adesea esenţiale pentru explicarea sau măcar pentru circumstanţierea unor evenimente şi momente importante ale vieţii mareşalului şi nu doar a lui — ci şi acele reacţii tăcute, care valorează nu de puţine ori cît ceasuri întregi de conversaţie şi destăinuiri. Acest eseu a fost publicat pentru prima dată în revista „Znamea" în 1986.

Editorul se regăseşte deloc întîmplător printre autorii selecţionaţi de noi. Îndepărtat din şi de la orice funcţii şi activităţi publice, Jukov s-a dedicat cu fervoare scrierii memoriilor, o întîmplare exterioară punîndu-l în contact cu Agenţia de Presă „Novosti", care îi va tipări — după multe avataruri — lucrarea. A. D. Mirkina avea să fie redactorul acesteia. Însemnările semnate de Mirkina — sub titlul — *Cu capul sus* — ne introduc în laboratorul de creaţie al lui Jukov, ne etalează — complet inedit — „dosarul" dificultăţilor pe care Jukov le-a întîmpinat în documentarea şi elaborarea, dar mai ales în publicarea memoriilor, factorii obstaculanţi, relevînd cititorului amănunte nu de puţine ori dramatice ale luptei unui om pentru adevăr, ale unei lupte purtate împotriva birocratismului, viziunilor înguste, conservatorismului, egoismului şi invidiei. „Dosarul" publicării memoriilor lui Jukov este mai mult decît un jurnal de însemnări privind relaţia editor-autor. Nu puţine pagini de notaţii ale părerilor mareşalului sînt, direct sau indirect, o adevărată radiografie a sistemului sovietic, căruia i se prezintă, în termeni riguroşi, adesea vitriolanţi, scăderile, ilustrate şi prin această incapacitate de a-l accepta pe Jukov, de a-i recunoaşte meritele şi prin obstinaţia cu care i-a refuzat timp de ani dreptul firesc de a intra, şi prin scris, în memoria colectivă. Aceste însemnări au apărut pentru prima dată

în revista „Ogoniok“ în 1988. Cititorul român va înțelege prea bine de ce ele nu au putut fi publicate în timpul lui L. I. Brejnev și nici în anii imediat următori morții acestuia.

Analiza de specialitate a acțiunilor conducătorului militar, a deciziilor sale, a efectelor acestora își găsește firesc locul în această selecție prin amplul studiu *Reflecții cu privire la soarta unui conducător de oști* și prin consemnarea unei dezbateri în jurul mesei rotunde, ambele semnate de generalul-locotenent N. G. Pavlenko, doctor în științe istorice, redactor șef al publicației „Voenno istoriceskii jurnal“. Istoricul militar — care l-a cunoscut îndeaproape pe Jukov — realizează o evaluare critică și obiectivă a principalelor demersuri și acțiuni ale lui Jukov, apreciindu-le pe fundalul situației generale, a raporturilor existente între factorii politici și factorii militari, punîndu-ne la dispoziție date senzaționale — să nu uităm că studiul a apărut în 1988 — privind amploarea inimaginabilă și cruzimea înspăimîntătoare a represiunilor pe care Stalin le-a ordonat împotriva corpului de comandă sovietic. Obiect și victimă, de fiecare dată într-alt fel, a terorii, atît în timpul lui Stalin, dar și după aceea, în timpul lui Hrușciov și Brejnev, Jukov apare nu doar ca un miraculos supraviețuitor, ci și — prin ceea ce spune — ca un martor care înțelege să vorbească și să acuze, deslușindu-ne fapte pline de semnificație pentru înțelegerea „rațiunilor“ care au patronat acest masacru în masă, ca și pentru comensurarea exactă a consecințelor sale cu totul și cu totul dezastruoase.

Notațiile ziaristului — în cazul de față ale lui N. Hlebodarov — își au valoarea lor pentru că fac cunoscute marelui public gînduri formulate de Jukov în ultimii ani de viață în legătură cu destinele păcii și implicațiile războiului în epoca contemporană.

În fine, selecția noastră cuprinde amintirile unui consătean (V.P. Simin) și ale unui adjutant (S.P. Markov). Ele nu sînt în nici un fel exemple de calofilie, dar pun în valoare trăsături, de caracter și comportament, pe care studiile savante despre Jukov le trec adesea cu vederea. Notații sentimentale, aceste însemnări aduc în cîteva rîn-

duri amănunte revelatorii (e suficient aici să amintim paginile care transcriu confesiunea lui Jukov privind rolul său în arestarea şi izolarea lui Beria, ca şi amănuntele privind împrejurările în care, în 1957, aflat în misiune oficială în străinătate, Jukov a fost îndepărtat din toate funcţiile de partid şi de stat).

Textele cuprinse în această selecţie se completează cu o serie de fotografii — puse cu amabilitate la dispoziţia noastră prin grija Biroului de la Bucureşti al Agenţiei de Presă „Novosti" din Moscova — care-l surprind pe Jukov în diverse ipostaze, în timp şi spaţiu, toate fiind însă legate de activitatea sa militară.

*

Din multitudinea de aspecte majore pe care paginile incluse în această selecţie ni le relevă, dorim să supunem atenţiei cîteva care ni se par mai semnificative.

Jukov nu s-a sfiit — după încheierea războiului şi după moartea lui Stalin — să facă aprecieri critice privind conţinutul relaţiilor sovieto-germane în perioada interbelică (pînă la 22 iunie 1941), în general, şi faţă de Pactul Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, în particular. Stalin — releva Jukov — „avea convingerea că tocmai el îl va duce pe Hitler de nas prin încheierea Pactului. Ulterior totul a ieşit exact pe dos. Fără îndoială, însă, Pactul a fost încheiat de către ambele părţi pornind de la asemenea intenţii".

Este un punct de vedere judicios şi onest, care pune în relief esenţa acestui act politic amoral. În mod evident, Jukov avea în vedere textul propriu-zis al Pactului şi nu anexele secrete ale acestuia, ceea ce nu face mai puţin relevantă atitudinea sa curajoasă, în discordanţă aproape totală cu poziţia oficială de la acea dată a cercurilor oficiale şi a celei mai mari părţi a istoriografiei sovietice.

Pornind tocmai de la formularea lui Jukov, nu putem însă să ne refuzăm întrebarea : ar fi avut celebrul mareşal sovietic aceeaşi atitudine dacă Pactul nu ar fi fost încălcat şi ar fi formulat el aceleaşi critici dacă nu ar fi intervenit moartea lui Stalin ?

Semnificaţia şi consecinţele Pactului Ribbentrop-Molotov au făcut în timp obiectul a numeroase cercetări pe cele mai diverse meridiane.

În legătură cu atitudinea cercurilor oficiale şi a istoriografiei sovietice se impune a remarca două lucruri: ele au negat cu înverşunare, timp de decenii, că Pactul ar fi avut ca anexe înţelegeri secrete, pe de o parte, şi au justificat, pe de altă parte, semnarea Pactului prin raţiuni politice şi militare.

Chiar după publicarea de către americani a textelor Pactului şi ale înţelegerilor secrete, anexe ale acestuia — găsite în arhivele celui de-al treilea Reich, capturate de Aliaţi — sovieticii au continuat să respingă în modul cel mai categoric existenţa acestor anexe, afirmînd cu obstinaţie că ar fi vorba de un fals. Refuzul lor de a accepta evidenţa nu a convins pe nimeni, determinînd — din contră — o propunere sporită pentru analizarea contextului, raţiunilor şi consecinţelor semnării acestor documente (cea mai amplă şi cea mai complexă fiind sesiunea ştiinţifică internaţională de comunicări organizată la Chişinău la 27—28 iunie 1991).

Cît priveşte încheierea Pactului propriu-zis, cercurile oficiale sovietice şi istoriografia sovietică la rîndul ei au afirmat că acesta a fost un act necesar, cerut în mod obiectiv de condiţiile momentului şi că el a avut, din punct de vedere sovietic, efecte pozitive, prelungind pentru Moscova perioada de pace, oferindu-i, deopotrivă, răgazul pentru a proceda la măsuri ample de reorganizare militară şi de înzestrare a trupelor.

În remarcabila sa lucrare *Histoire de la guerre froide* (Fayard, Paris, 1969), André Fontaine scrie: „Nu s-a încheiat cu formularea de critici în legătură cu intenţiile reale ale U.R.S.S. în cursul acestei întregi perioade. Ele par totuşi clare. Cele două teze, susţinute de patruzeci de ani încoace, a unui Stalin care ar fi încercat în van să se înţeleagă cu Aliaţii sau a unui Stalin care ar fi fost de mult timp în cîrdăşie cu Hitler — sînt la fel de tendenţioase. Neavînd preferinţă nici pentru unii, nici pentru alţii, el a căutat pînă în ultimul minut care va fi tabăra cea mai bună... şi cea mai puţin periculoasă pentru el. Sceptic — precum Führer-ul — privind voinţa de a se bate

a occidentalilor, convins — nu fără motiv — că aceştia erau profund ostili faţă de tot ceea ce reprezenta el, dorind prea puţin să-şi angajeze ţara în război, dacă putea să-l evite sau cel puţin să-l amîne, i-a abandonat cînd a venit timpul, fără cea mai mică jenă. „Stalin se va explica cu multă simplitate în faţa lui Churchill în august 1942 : *Avusesem impresia* — îi va spune el — *că guvernul britanic şi guvernul francez nu erau hotărîte să intre în război, dacă Polonia era atacată, dar că ele sperau ca alinierea diplomatică a Marii Britanii, Franţei şi Rusiei îl va înfrîna pe Hitler. Eram siguri, în ce ne priveşte, că nu va ieşi nimic.* // A acţionat doar în funcţie de interesele sale sau de ceea ce credea el că sînt interesele imperiului său. *Mutatis-mutandis*, el a imitat comportamentul democraţiilor occidentale în momentul Münchenului. De altfel, n-ar fi depins decît de Hitler ca ele să o ia de la capăt. *În clubul celor* Mari — aşa cum a scris generalul de Gaulle — *sînt tot atîtea sfinte egoisme, cîţi membri sînt înscrişi.*"

Dincolo de orice rezerve, Stalin poartă o indiscutabilă răspundere pentru declanşarea celui de-al doilea război mondial, pactizarea cu Hitler deschizînd celui de-al treilea Reich drum liber în îndeplinirea planurilor sale agresive în Europa şi în lume. Un politolog sovietic sintetiza relevant această relaţie, afirmînd : „Fără Stalin, Hitler n-ar fi existat."

Motivele pentru care cercurile oficiale sovietice s-au cramponat de apărarea unor puncte de vedere aberante privind Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 nu sînt deloc greu de desluşit. Raţiunile au fost nu istorice, ci politice, căci este evident că termenii acestor înţelegeri au avut efecte nu doar pentru perioada limitată de pînă la anularea lui, *ipso-facto,* prin declanşarea războiului de către Germania hitleristă împotriva Uniunii Sovietice şi nu doar pentru relaţiile sovieto-germane. Dacă Stalin a fost indiscutabil omul care a creat prin teroare amalgamul — nedurabil, cum se vede — al unui stat uriaş ca suprafaţă şi populaţie, făcînd multe, foarte multe, milioane de victime, nu este mai puţin adevărat că el are pe conştiinţă numeroase ţări şi popoare, pe care nu s-a sfiit — împreună cu Hitler, în 1939—1940—1941, cu Chur-

chill şi Roosevelt în 1943—1944—1945 — să le tîrguiască ca nişte samsari, ignorînd cel mai elementar respect pentru identitatea lor, pentru istoria lor, pentru aspiraţiile lor. Astfel fiind, Pactul Ribbentrop-Molotov din august 1939 trebuie văzut şi apreciat doar ca un episod al acestui permanent tîrg, încheiat cînd cu duşmani potenţiali, cînd cu prieteni de conjunctură.

La 24 decembrie 1989, după decenii în care cercurile oficiale sovietice au continuat să apere Pactul şi să nege existenţa unor înţelegeri secrete anexate acestuia, Congresul Deputaţilor Poporului din U.R.S.S. a condamnat „semnarea Protocolului adiţional al Tratatului din 1939... şi a altor înţelegeri secrete cu Germania", a recunoscut că acestea „sînt, din punct de vedere juridic, lipsite de temei şi valabilitate, din momentul semnării lor", venind „în contradicţie cu suveranitatea şi independenţa unor state terţe", apreciind, în acelaşi timp, că protocoalele sovieto-germane „au fost folosite de Stalin şi anturajul său pentru a da ultimatumuri şi a exercita presiuni, prin recurgerea la forţă asupra altor state, încălcînd obligaţiile juridic asumate faţă de acestea".

Considerînd drept un act salutar condamnarea înţelegerilor secrete sovieto-germane anexate Pactului Ribbentrop-Molotov din 29 august 1939, nu putem să nu remarcăm că nu s-a mers pînă la capăt, adică pînă la adoptarea acelor acte care să dea — în plan politic şi militar — credibilitate şi concreteţe afirmărilor de principiu.

La 24 iunie 1991, dorinţa şi voinţa poporului român — consonantă cu dorinţa şi voinţa altor popoare — de a lichida moştenirea tristă a anilor de război cald sau de război rece, a anilor de confruntare şi de tensiune, de anulare a hotărîrilor arbitrare, secrete sau nu, luate de marile puteri pe seama statelor mici şi mijlocii, hotărîri continuînd să greveze evoluţia acestora din urmă, a primit o expresie solemnă şi memorabilă prin adoptarea, în unanimitate, de către Parlamentul României, a Declaraţiei privind Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, prin care se condamnă viguros încheierea acestuia, respingîndu-se, deopotrivă, în mod categoric, consecinţele directe ale înţelegerilor secrete anexate acestui Pact.

Efectele înţelegerilor sovieto-germane s-au răsfrînt în modul cel mai negativ şi asupra României, amputările teritoriale găsindu-şi sorgintea în platforma de conlucrare Ribbentrop-Molotov, încheiată în dispreţul deplin al drepturilor şi intereselor altor popoare la 23 august 1939.

După cum este cunoscut, la numai două decenii de la Marea Unire, în condiţiile unor evoluţii internaţionale complexe şi contradictorii, izolată pe plan european, abandonată de aliaţii săi tradiţionali — ei înşişi într-o situaţie foarte dificilă — România a fost, în vara anului 1940, obiectul unor presiuni politice, diplomatice şi militare fără egal, ameninţarea cu războiul silind-o să cedeze în Est, în Vest şi în Sud părţi apreciabile ale teritoriului naţional (în iunie 1940, Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa ; în august 1940 — o treime din teritoriul Transilvaniei ; în septembrie 1940 — Cadrilaterul) anexate samavolnic de către Uniunea Sovietică, Ungaria horthystă şi Bulgaria fascistă.

Jocul de interese care a condus la adoptarea acestor hotărîri-dictat (notele ultimative sovietice din 26 şi 29 iunie 1940 ; dictatul de la Viena din 30 august 1940 ; tratatul româno-bulgar de la Craiova din 7 septembrie 1940) privind România este astăzi cunoscut. Dincolo de elementele contradictorii invocate, de explicaţiile şi comentariile formulate de către diferite cancelarii diplomatice şi personalităţi politice se impune constatarea că, în acel an, România a fost victima şantajului, presiunii şi agresiunii. „Privite retrospectiv — se arată în Declaraţia Parlamentului României din 24 iunie 1991 privind Pactul Ribbentrop-Molotov — aceste acte constituie o pregnantă manifestare a politicii imperiale de anexiuni, a dictatului şi agresiunii făţişe, expresia cea mai gravă a încălcării moralei internaţionale şi a dreptului internaţional, cea mai condamnabilă conduită în relaţii internaţionale".

Jertfa de sînge a poporului român — care s-a înscris cu o contribuţie remarcabilă, a patra ca pondere, în efortul material şi uman al membrilor coaliţiei antihitleriste — a permis anularea dictatului de la Viena şi revenirea în graniţele româneşti a părţii de nord-vest a Transilvaniei. Tratatul de pace semnat la Paris, la 10 februa-

rie 1947, cu România, de către Aliaţi şi Puterile Asociate, a recunoscut însă Uniunii Sovietice drepturi asupra Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţei, prelungind nedreptatea flagrantă a înstrăinării unor teritorii româneşti.

„Nici un fel de politică, nici chiar cea stalinistă, de înstrăinare a populaţiilor din aceste teritorii — se arată în aceeaşi declaraţie — nu au putut anihila conştiinţa apartenenţei Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Ţinutului Herţei la România". România nu va putea intra niciodată cu adevărat în Casa Europeană decît aflîndu-se în posesia integrală a drepturilor sale şi bucurîndu-se de respectul la care o recomandă lupta şi jertfa poporului român, căruia Europa uită prea adesea că-i datorează cel puţin două secole de linişte, secole în care poporul român a fost ultimul — dar de netrecut — bastion în apărarea civilizaţiei occidentale.

Sensibili la glasul suferinţei tuturor conaţionalilor noştri din teritoriile înstrăinate, care astăzi, încă o dată şi încă o dată, se pronunţă pentru deplina afirmare şi respectare a aspiraţiilor lor — legitime — astfel cum istoria, justiţia şi morala le-au consacrat de drept — vrem să credem că noua gîndire politică, de care se face atîta caz în unele capitale de pe continent, nu va rămîne doar un deziderat, ci va deveni o realitate încă în secolul nostru, întemeindu-se înainte de toate pe recunoaşterea şi respectarea identităţii fiecărui partener, a drepturilor şi intereselor sale, pe statuarea fermă şi aplicarea consecventă a principiilor şi normelor de drept internaţional în raporturile dintre toate statele, pe respectul integrităţii, independenţei şi suveranităţii fiecărei ţări, singurele în măsură să dea trăinicie şi să asigure perspective procesului de construcţie european.

*

Molotov este judecat foarte aspru de către Jukov, din perspectiva istoriei, pentru acele grave erori de gîndire şi acţiune politică, pentru obnubilarea sa, pentru promovarea unor puncte de vedere, demersuri de compromis şi de înţelegere cu regimul hitlerist, care au avut — aşa cum am spus — consecinţe catastrofale nu doar pentru po-

poarele Uniunii Sovietice, ci şi pentru toate popoarele Europei, pentru soarta păcii şi securităţii pe continent, pentru destinele democraţiei. Rămîne deplin şi perpetuu acuzatoare — nu doar pentru Molotov, ci şi pentru întreaga conducere sovietică — acea apreciere pe care Molotov a făcut-o, la 31 octombrie 1939, la două luni după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, în cuvîntarea „Despre politica externă a Uniunii Sovietice", rostită la sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al U.R.S.S. : „...Unele formule vechi, pe care le-am folosit pînă de curînd şi cu care mulţi s-au deprins atît de mult, sînt evident perimate şi devin inaplicabile. Trebuie să ne dăm seama de aceasta pentru a evita erori grosolane în aprecierea noii situaţii politice create în Europa. Se ştie, de exemplu, că în ultimele luni asemenea noţiuni ca «agresiune» şi «agresor» au căpătat un conţinut nou, concret, un nou sens. Nu este greu să pricepem că acum nu le mai putem folosi în acelaşi sens pe care l-am folosit, să zicem, cu trei-patru luni în urmă. Acum, dacă e să vorbim de marile puteri din Europa, Germania se află în situaţia statului care tinde spre terminarea cît mai grabnică a războiului şi spre pace, pe cînd Anglia şi Franţa, care încă mai ieri se pronunţau împotriva agresiunii, acuma sînt pentru continuarea războiului şi împotriva încheierii păcii. Rolurile după cum vedeţi, se inversează [...]. În ultimul timp, cercurile guvernante din Anglia şi Franţa încearcă să se prezinte drept luptători pentru drepturile democratice ale popoarelor împotriva hitlerismului, iar guvernul englez a declarat că pentru el scopul războiului împotriva Germaniei ar fi nici mai mult, nici mai puţin decît «distrugerea hitlerismului». Reiese că adepţii englezi şi francezi ai războiului au declarat împotriva Germaniei ceva de genul «războiului ideologic», care aminteşte de vechile războaie religioase. Într-adevăr, la timpul lor, războaiele religioase împotriva ereticilor şi a celor de altă credinţă erau la modă. Oare nu spre acele vremuri medievale, spre vremurile războaielor religioase, ale superstiţiilor şi sălbăticiei culturale ne atrag din nou clasele dominante din Anglia şi Franţa ? ! Dar un război de acest gen nu-şi are nici o justificare. Ideologia hitlerismului, ca şi orice alt sistem ideologic, poate fi recu-

noscută și respinsă. E o chestiune de vederi politice. Orice om, însă, va înțelege că o ideologie nu poate fi distrusă prin forță, nu poate fi lichidată prin război. De aceea, este nu numai absurd, dar și criminal să se ducă un asemenea război, cum este războiul «pentru distrugerea hitlerismului», acoperindu-ne cu un steag fals al «luptei pentru democrație»". La peste cinci decenii de la declanșarea celui de-al doilea război mondial, trebuie să spunem clar că asemenea atitudini au fost nu doar un simplu „act de conciliatorism", ci unul de încurajare directă — cu speranța de orientare în alte direcții — a agresiunii hitleriste.

Conducerea politică sovietică a continuat să se legene în iluzii, decurgînd dintr-o apreciere eronată a situației politico-militare generale. Jukov a vorbit în mai multe rînduri despre faptul că Stalin & Co. s-au obstinat să creadă în propriile judecăți în ciuda evidențelor, dînd dovadă, cel puțin atunci, de o orbire cum arareori se poate întîlni în istorie. „Deși evenimentele din lunile ce au urmat nu au oferit nici un temei pentru a considera că Stalin va reuși să-l păcălească pe Hitler, Stalin n-a renunțat la părerea lui greșită. Finalul este cunoscut : «caporalul», cu asigurările sale privind o atitudine pașnică față de Uniunea Sovietică, l-a dus pe Stalin de nas, fapt pentru care noi am fost nevoiți să plătim un preț prea mare".

*

Toți analiștii serioși remarcă faptul că o asemenea atitudine politică generală greșită din partea conducerii superioare sovietice s-a răsfrînt în modul cel mai negativ și în plan militar. Jukov abordează pe larg și competent o gamă largă de aspecte ținînd de această problemă de mai mare complexitate, emițînd judecăți categorice, confirmate deplin atît în epocă de evenimentele militare, cît și ulterior prin concluziile celor mai serioși istorici militari.

Jukov a ținut în mod deosebit să remarce decalajul serios dintre părerile teoretice privind caracterul viitorului război, modalitățile și mijloacele de desfășurare și

părerile practicienilor din Marele Stat Major şi Comisariatul Poporului pentru Apărare. Concepţia generală despre războiul modern era profund defectuoasă şi a continuat să rămînă la fel şi în primele luni de război (sub raportul mijloacelor cu care se va duce războiul, asupra priorităţii pe care trebuie să o aibă anumite arme şi asupra conlucrării dintre ele). Sistemul teritorial de instruire a trupelor, abandonat de-abia în 1939, s-a dovedit catastrofal, efectul fiind aducerea pe front — pentru a aminti aici de războiul sovieto-mongolo-japonez din 1939—1940 şi de războiul sovieto-finlandez din 1939—1940 — a unor contingente slab pregătite din punct de vedere militar şi psihologic, care au dat bir cu fugiţii la primele confruntări. Birocratismul, imobilismul şi conflictele interdepartamentale au făcut ca în înzestrarea trupelor să se înregistreze tergiversări şi rămîneri în urmă (dotarea cu tancuri, tunuri, avioane şi obuze, şi chiar în ceea ce priveşte armamentul de infanterie). Convingerea maladivă a lui Stalin, că dacă nu-l va provoca pe Hitler va reuşi să prezerve pacea, asigurîndu-şi răgazul de refacere economică şi militară, a făcut ca regiunile de graniţă (atît sub raportul fortificării, cît şi al trupelor cu care erau asigurate) să fie într-o mare măsură descoperite în iunie 1941. Măsurile de mobilizare absolut necesare s-au făcut cu o întîrziere şi cu o încetineală absolut condamnabile. Jukov a ţinut să sublinieze că răspunderea şi vinovăţia pentru această situaţie de dinainte de izbucnirea şi de la începutul războiului nu revine exclusiv lui Stalin, ci şi celor din anturajul său direct, cu mari responsabilităţi în partid şi stat : Molotov, Malenkov, Kaganovici, Voroşilov, ca şi cadrelor militare de conducere. Jukov are, în acest cadru, onestitatea să vorbească şi despre slăbiciunile lui Timoşenko, dar şi despre propriile greşeli, mai ales în calitatea sa de şef al Marelui Stat Major.

•

Fără a minimaliza în nici un fel efectele factorilor mai sus evocaţi, toţi cei care s-au aplecat în mod serios asupra studierii factorilor destabilizanţi ai societăţii sovietice din deceniul al patrulea au relevat că represiunile împotriva

corpului de comandă sovietic au avut efecte dezastruoase asupra capacităţii de luptă a armatei sovietice.

Paginile lucrării aduc date revelatorii — inedite, după ştiinţa noastră, pentru publicul românesc, cel puţin pentru cercurile largi de cititori — privind dimensiunea represiunilor din armata sovietică. Din multitudinea de date făcute publice în legătură cu acest aspect, vom reţine una de sinteză, cutremurătoare, şi anume că în perioada mai 1937 — septembrie 1938 au fost supuşi represiunilor 36 761 comandanţi — în armată şi peste 3 000 — în flotă. Concluzia formulată de Pavlenko ne scuteşte de orice comentarii personale. „Într-o perioadă relativ scurtă (mai puţin de un an şi jumătate) au fost supuşi represaliilor circa 40 de mii de oameni din corpul de comandă al Armatei Roşii şi al Marinei Militare. Istoria mondială nu a înregistrat un alt caz în care, în condiţiile unui apropiat război, cadrele militare ale propriei ţări să fie exterminate cu o asemenea furie extraordinară şi la o asemenea scară. O crimă fără precedent ca amploare".

Represiunile nu au încetat însă în septembrie 1938. Declanşarea războiului le-a încetinit ritmul, dar nu le-a pus stavilă, Stalin considerînd că pedepsirea — de cîte ori fără cea mai mică vină ! — unor comandanţi sovietici va anula orice slăbiciune sau tendinţe defetiste şi că va stimula capacitatea de rezistenţă împotriva duşmanului, atît din partea trupelor, cît şi a comandanţilor.

Sînt în carte pagini şocante despre modul în care se fabricau dosarele pentru aceste procese, despre brutalitatea sistemului de anchetă, despre simulacrul proceselor, despre încercarea de ştergere a oricăror urme ale acestor crime, despre preocupările unor lideri, dar şi ale unor factori subalterni, pentru escamotarea, declinarea şi negarea răspunderilor pentru aceste crime.

Jukov însuşi a fost vizat de această represiune. Anticipînd, vom spune că în 1937, 1947 şi 1957 el a fost la un pas de a fi lichidat. Numai şansa a făcut ca în 1939 — în condiţiile numirii în fruntea trupelor de la Halhîn-Gol — Jukov să scape urzelilor lui Ejov, care l-ar fi dus cu siguranţă, în cel mai bun caz, la închisoare.

Jukov a ştiut despre represiuni, deşi este greu de afirmat cu certitudine că a avut elementele pentru a aprecia

crima la dimensiunile ei reale. Mai curînd sîntem tentați — după tot ceea ce se știe — să afirmăm că Jukov nu a dispus în epocă de toate aceste elemente și că numai după moartea lui Stalin el va intra, în diversele funcții oficiale, de partid și de stat, pe care le-a avut, în posesia acelor date care să-i permită să-și contureze o imagine mai cuprinzătoare asupra fenomenului.

Pînă la moartea lui Stalin — trebuie să subliniem acest lucru — Jukov nu a luat atitudine deschisă împotriva acestor represiuni (ca fenomen cuprinzător), deși acestora le-au căzut victime mari comandanți care i-au fost superiori nemijlociți sau, de asemenea, mari comandanți care i-au fost colegi și colaboratori. E greu să-l condamnăm pentru aceasta, deși faptele rămîn fapte. După moartea lui Stalin însă, Jukov s-a pronunțat categoric împotriva acestor represiuni, comentînd mult mai deschis și mai amplu decît alți conducători militari sovietici cauzele care le-au provocat și consecințele pe care le-au avut, aducînd amănunte, nu de puține ori revelatoare privind rolul lui Ejov, Beria, Abakumov, dar și în legătură cu complicitatea și cinismul unor Voroșilov, Molotov, Kaganovici ș.a. Jukov definește răspunderea lor pentru deciziile politice și militare adoptate și implicarea lor în săvîrșirea acestor crime. „Molotov și Kaganovici — toți sînt vinovați, nu numai Stalin și Beria". Voroșilov era considerat „foarte vinovat de moartea corpului superior de comandă al armatei". Beria era definit drept „arma principală" a lui Stalin în conceperea și ducerea la îndeplinire a planului său de exterminări.

În ultimii ani, cercetători și publiciști sovietici au adus noi și importante date privind complicitatea celor din nomenclatură la crimele staliniste. Printre lucrările de referință trebuie să cităm înainte de toate pe Roy Medvedev, *All Stalin's Men* (Basil Blackwell, Oxford, 1986).

În legătură directă sau nu cu represiunile staliniste, Jukov a făcut în numeroase rînduri aprecieri dintre cele mai pozitive la adresa unor mari personalități militare, precum Tuhacevski, Egorov, Bliuher, Iakir și Uborevici, asupra remarcabilelor lor calități intelectuale și morale, asupra spiritului lor de previziune, asupra esenței revo-

luţionare a unora dintre ideile lor privind configuraţia războiului în epoca contemporană, asupra strategiei şi tacticii de urmat. Fără a face istorie la condiţional, Jukov a avansat părerea judicioasă că dacă aceşti oameni nu ar ar fi fost ucişi situaţia militară a Uniunii Sovietice ar fi fost foarte probabil alta atît în preajma războiului, cît şi la începutul acestuia, autoritatea profesională şi caracterul ferm al acestora fiind în măsură, pe de o parte, să impună măsuri raţionale şi, pe de altă parte, să se opună aberaţiilor doctrinare sau concrete ale lui Stalin în chestiuni de cea mai mare gravitate pentru destinul ţării.

O analiză riguroasă a motivelor reale care au stat la originea represiunilor — căci este astăzi dovedit că Stalin nu a crezut niciodată în mod serios în dosarele interne sau externe fabricate pentru compromiterea acestor figuri de seamă ale lumii militare sovietice — respinge ca nefondate explicaţiile formulate şi invocate în epocă sau ulterior, ca şi arguţiile unor cercetători, fie insuficient informaţi, fie cu un grad de sagacitate redus.

Profund judicioasă ni se pare afirmaţia lui N. G. Pavlenko potrivit căreia „motivele reale ale represiunilor de masă dezlănţuite în rîndul cadrelor de comandă, ca şi al celor de partid, de stat, ştiinţifice ş.a. trebuie căutate în metodele tiranice de conducere a statului aplicate de către Stalin."

Setea maladivă de putere, accentuată pînă la acel absurd în care cel ce vrea să-şi exercite puterea îi distruge fizic pe cei asupra cărora vrea să-şi exercite puterea, l-a făcut pe Stalin — în conjuncturi interne şi externe foarte complexe — să atace şi să anihileze tot ce i se opunea sau părea că se opune dorinţelor sale tiranice. „Timp de 30 de ani se va strădui în acest sens — scria unul dintre admiratorii săi dezamăgiţi, iugoslavul Milovan Djilas în cartea sa *Conversation avec Stalin* (Gallimard, Paris, 1962) — cu insensibilitatea unui Caligula, cu rafinamentul unui Borgia şi cu brutalitatea unui Ivan cel Groaznic".

Răspunderile lui Stalin depăşesc cu mult pe cele privind corpul de comandă al armatei sovietice. El a distrus

deopotrivă partidul și este responsabil pentru dispariția — pentru asasinarea mai bine zis —, a unor remarcabile figuri politice, precum Troțki, Zinoviev, Kamenev, Buharin, Kirov, Rîkov. S-a stabilit că din 139 membri plini și membri supleanți ai C.C ai P.C.U.S., aleși la Congresul al XVII-lea, 98 de persoane, adică 70%, au fost arestate și lichidate, majoritatea lor în anii 1937—1938. Zece mii de activiști au murit în anonimat, neavînd parte de funerariile regizate de Stalin pentru unii din adversarii săi de marcă.

Stalin a făcut din țărănime principalul său dușman, victimele înregistrate în rîndul celor ce refuzau „binefacerile" colectivizării numărîndu-se cu milioanele.

Biserica — ceea ce mai rămăsese din ea după cele două revoluții, din februarie și octombrie 1917 — n-a scăpat nici ea, noul Dumnezeu fiind gelos pe oricine ar fi putut să-i conteste puterea sau măcar să se îndoiască de aceasta.

Țara întreagă devenise un uriaș lagăr, patronat de un tribunal în perpetuă stare de funcționare.

Miile de cărți și zecile de mii de articole apărute în legătură cu Stalin — desigur, avem în vedere, în principal, pe cele apărute după moartea acestuia — au încercat și încearcă, introducînd în circuit noi elemente documentare, să explice stalinismul.

Este Stalin un accident al istoriei ?

Nici un cercetător al fenomenului nu mai poate accepta o asemenea premisă simplificatoare.

A fost Stalin un creator de sistem sau un produs al unui sistem ?

Creator de sistem ? Neîndoielnic ! Stalinismul — cu ideologia, structurile și metodele sale inconfundabile — o probează, fără putință de tăgadă, paternitatea lui Stalin neputînd fi confundată și negată.

Produs al unui sistem ? Desigur ! Căci el nu s-ar fi putut naște și, mai ales, n-ar fi putut ființa și acționa decît într-un sistem totalitar.

În 1922, în decembrie, Lenin scria, în ceea ce avea să fie considerat drept testamentul lui : „După ce a preluat funcția de secretar general, tovarășul Stalin a concentrat în mîinile sale o putere nemărginită și nu sînt convins că

el va şti întotdeauna să se folosească de această putere cu grija cuvenită".

Avertismentul n-a servit la nimic. Sistemul exista şi funcţiona, avînd nevoie de Stalin ca autor, exponent şi garant, dincolo de şi deasupra oricăror rezerve şi contestări.

Au concurat, desigur, la toate acestea, conflictele interne din partid, imaginile partizane, gelozia politică şi profesională, intoleranţa faţă de opiniile critice, cinismul, brutalitatea şi laşitatea multor lideri politici sovietici din perioada respectivă.

Dacă Raportul secret al lui Hruşciov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a însemnat un pas spre înlăturarea vălului care acoperea aceste pagini negre din istoria Uniunii Sovietice — demers departe de a fi fost dus pînă la capăt — cercetările efectuate în perioada lui Brejnev au pierdut an de an din viteză şi din profunzime, ajungîndu-se pînă acolo ca, chiar în lucrări de istorie care se pretind serioase, să se afirme că, de fapt, nici nu au existat represiuni, ci doar acuzaţii şi destituiri neîntemeiate ale ofiţerilor superiori şi cadrelor de comandă din armată şi flotă. Brejnev a inaugurat şi a dat girul său, la începutul anilor '60, „campaniei de lichidare a exagerărilor înregistrate în lupta împotriva cultului personalităţii", ceea ce a făcut nu numai să se stopeze unele cercetări, ci şi să se procedeze la „rescrierea" unor evenimente istorice şi la „refacerea" biografiilor victimelor staliniste, ceea ce a însemnat, de fapt, comiterea de noi falsuri.

Mărturii convergente — Simonov, Rjevskaia, Mirkina, Pavlenko — atestă că, sub influenţa „campaniei de lichidare a exagerărilor", Jukov a fost obligat să elimine din memoriile sale capitolul consacrat represiunilor din anii '37—'38, lăsînd fiicei sale mai mici, Maşa, sarcina de „a-l publica integral cînd acest lucru va fi posibil".

*

Declanşarea agresiunii Germaniei hitleriste împotriva Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, a fost apreciată de către mulţi factori politici şi militari sovietici, la vremea respectivă, ca şi ulterior, drept „o lovitură prin surprin-

dere", vrîndu-se, printr-o asemenea formulă, să se dea o explicaţie acceptabilă pentru înfrîngerile dezastruoase din primele luni de război.

Jukov a respins o asemenea încercare de explicaţie, apreciind-o ca fiind atît incompletă cît şi greşită. „Ce înseamnă «prin surprindere», cînd vorbim de acţiuni de asemenea amploare ? Nu este vorba doar de o trecere prin surprindere a frontierei, nu este vorba doar de un atac prin surprindere. Simplul fapt al trecerii prin surprindere a frontierei nu rezolvă nimic. Pericolul principal pentru noi a constat nu în faptul că nemţii au trecut frontiera prin surprindere, ci în faptul că noi am fost surprinşi de forţa de atac a armatei germane ; că noi am fost surprinşi de superioritatea, de şase pînă la opt ori, a forţelor lor pe direcţiile hotărîtoare ; că am fost surprinşi de amploarea concentrării trupelor lor şi de puterea atacului lor. Acesta este principalul lucru care a determinat pierderile noastre în prima perioadă a războiului. Nu doar, şi nu pur şi simplu, trecerea prin surprindere a frontierei."

Surprinderea era rezultatul a tot felul de erori de apreciere politico-militară şi de greşeli de calcul şi acţiune politico-militară în întreaga perioadă precedentă. Conducerea superioară sovietică — *recte* Stalin — nu a ţinut cont de avertismentele care i-au parvenit atît din partea agenţilor propriilor servicii de informaţii, cît şi pe alte canale, care îl puneau în gardă nu doar cu planul unui atac hitlerist, ci şi, cu destul de mare precizie, în legătură cu data declanşării atacului împotriva Uniunii Sovietice. Ştirile venite în acelaşi sens pe canal britanic erau suspectate a fi drept o provocare, o încercare a Londrei de a implica Uniunea Sovietică în război împotriva Germaniei hitleriste. Stalin a refuzat să ia măsurile adecvate vizavi de concentrarea unor grupări de trupe germane în zone din apropierea graniţei de vest a Uniunii Sovietice, lăsîndu-se sedus de justificările lui Hitler. Vom spune că însăşi reacţia sovietică în momentul declanşării agresiunii hitleriste nu a fost la înălţimea momentului, perplexitatea lui Stalin — care se mai întreba dacă nu cumva este vorba de o provocare — amînînd cu cîteva ore bune adoptarea urgentă a unor decizii de importanţă capitală.

Jukov a înțeles foarte clar că surprinderea nu era cu nimic întîmplătoare, considerînd că autorii și promotorii unei asemenea explicații căutau să escamoteze adevăratele cauze ale dezastrului. Pe linia considerării cu seriozitate a elementelor obiective și subiective ținînd de superioritatea inamicului, Jukov evoca puterea armatei germane, încercată în acțiuni de luptă de mare anvergură, faptul că aceasta era pusă în dispozitiv și că era în întregime gata de luptă ; activitatea perfect pusă la punct a statelor majore germane ; existența unei experiențe bogate în rîndurile armatei germane în privința colaborării tuturor categoriilor de arme (infanterie, artilerie, tancuri, aviație). În nu puține rînduri, Jukov și-a exprimat în perioada postbelică mirarea față de faptul că factorii de conducere politică și militară sovietici nu au tras concluziile necesare din desfășurarea de către armatele germane a unui adevărat marș triumfal european, căruia i-au căzut victime numeroase țări. Legănarea în falsele iluzii ale posibilității de a realiza și de a prezerva un *modus vivendi* cu Hitler, ignorarea sensului acțiunii politico-militare hitleriste din Europa, incompleta cunoaștere a potențialului economic și militar german, întărit substanțial prin cucerirea a numeroase țări și popoare, prin înglobarea lor în complexul militar-industrial al celui de-al treilea Reich, tărăgănarea în adoptarea de măsuri privind organizarea și înzestrarea forțelor armate, perseverarea în represalii împotriva cadrelor de comandă ale armatei și flotei (în condițiile în care nemții se aflau la porțile Moscovei) sînt elemente care nu pot fi ignorate, în nici un fel, și care explică situația în care s-a aflat Uniunea Sovietică la 22 iunie 1941 și în primele luni de război.

*

În numeroasele convorbiri postbelice, Jukov a definit curajos — în ciuda pericolelor pe care le implica formularea unor asemenea adevăruri și exprimarea lor directă — răspunderile pentru situația politico-militară în care s-a aflat Uniunea Sovietică în ajunul războiului și în primele luni ale desfășurării acestuia. Formulate după terminarea războiului, asemenea aprecieri, de la sine înțeles, nu au

putut avea un efect operaţional. Ele rămîn însă valoroase pentru istorie, pentru identificarea cauzelor unor stări de lucruri de o mare complexitate, în legătură cu care — chiar şi după moartea lui Stalin — s-a păstrat o îndelungată tăcere. Analiza lui Jukov trimite în mod judicios nu doar la Stalin, ci la întreaga conducere de partid şi de stat sovietică. „La noi — arăta Jukov — deseori se obişnuieşte să se vorbească, mai ales în legătură cu situaţia din ajunul războiului şi de la începutul războiului, despre vinovăţia şi răspunderile lui Stalin. // Dintr-un anumit punct de vedere, este corect. Dar din alt punct de vedere cred că nu trebuie să reducem totul numai la el. Este greşit. Ca martor ocular şi participant la evenimentele din acea perioadă, trebuie să spun că, împreună cu Stalin sînt răspunzători şi alţi oameni, inclusiv dintre cei ce îl înconjurau direct." „...Majoritatea oamenilor din jurul lui Stalin îl susţineau în acele aprecieri politice, formate înainte de război, şi mai ales în convingerea lui că, dacă nu ne vom lăsa provocaţi, dacă nu vom face un pas greşit, Hitler nu va avea curajul să rupă frontul şi să ne atace." Jukov a făcut numeroase referiri la Molotov, Malenkov, Kaganovici, Voroşilov, Beria ş.a. Fiecare dintre ei a fost vinovat în alt fel. În atitudinea lor s-au adunat obnubilarea şi naivitatea, ignoranţa şi incompetenţa, suficienţa şi subalterneismul, toţi fiind orbiţi de „mitul infailibilităţii" lui Stalin, hotărîţi să-l accepte în judecăţile şi acţiunile sale pînă la moarte (din convingere, fanatism, slăbiciune, frică etc.).

Ar fi incorect şi nedrept ca militarii — conducerea militară — să fie exonerată de vinovăţiile reale şi de răspunderile directe pe care le are pentru această situaţie. La vîrsta senectuţii, fără ură şi fără părtinire, Jukov le-a mărturisit pentru istorie, înlăturînd o pernicioasă confuzie şi o ascundere deliberată a responsabilităţilor. „Vorbind despre perioada antebelică, noi — militarii — purtăm răspunderea pentru faptul că n-am cerut cu destulă insistenţă pregătirea armatei pentru război şi adoptarea urgentă a măsurilor necesare în caz de război. Probabil, trebuia să facem acest lucru mai hotărît decît am făcut-o. Mai ales că, în ciuda autorităţii incontestabile a lui Stalin, undeva, în fundul sufletului, ne rodea viermele

îndoielii, se instalase sentimentul pericolului unui atac german. Desigur, trebuie să-ţi imaginezi exact ce înseamnă atunci să mergi împotriva lui Stalin în aprecierea situaţiei politice generale. Ne erau tuturor proaspeţi în memorie anii abia trecuţi ; să spui cu voce tare că Stalin nu avea dreptate, că greşea, putea însemna atunci ca — să spun lucrurilor pe nume — fără măcar să părăseşti clădirea, să fii invitat să bei o cafea la Beria. „Şi totuşi, asta este doar o parte a adevărului. Or eu trebuie să spun tot adevărul. Atunci, în ajunul războiului, nu mă simţeam că sînt mai deştept şi mai clarvăzător decît Stalin, că apreciez mai bine decît el situaţia şi că ştiu mai mult decît el. Nu aveam o asemenea apreciere personală a evenimentelor, pe care să fiu în măsură s-o opun aprecierilor lui Stalin, cu convingerea că ea este mai justă. Nu aveam această convingere. Dimpotrivă. Aveam o mare încredere în Stalin, în mintea lui politică, în clarviziunea şi capacitatea sa de a găsi soluţii pentru cele mai dificile situaţii. În acest caz, în capacitatea lui de a evita războiul, de a-l îndepărta. Neliniştea îmi rodea sufletul. Dar încrederea în Stalin şi în faptul că, la urma urmei, totul va fi aşa cum preconiza el, era mai puternică. Şi oricum ai privi acum acest lucru — ăsta-i adevărul."

*

În discuţiile cu interlocutorii săi, Jukov aduce nu puţine elemente de noutate şi amănunte în legătură cu luptele de la Halhîn-Gol, cu primele zile de război, cu bătăliile de la Moscova, Leningrad, Stalingrad, Kursk şi Berlin. În fiecare din aceste lupte de mare amploare şi de importanţă deosebită, Jukov a avut însărcinări de primă mărime.

Pentru a facilita cititorului român mai buna înţelegere a implicării lui Jukov în evenimentele politice şi militare din anii 1939—1945, considerăm util să dăm, în acest cadru, cîteva date esenţiale (înscrise în *Voennîi entiklopediceskii slovar*, Voennoe Izdatelistvo, Moskva, 1983) privind responsabilităţile pe care conducătorul de oşti sovietic le-a avut în aceşti ani. Astfel : 1939 — co-

mandant al grupului de armate sovietice angajat pe frontul mongolo-japonez (Halhîn-Gol) ; din 1940 — comandant al Regiunii militare Kiev ; ianuarie-iulie 1941 — şeful Marelui Stat Major, adjunct al comisarului Apărării ; de la 23 iunie 1941 — membru al Marelui Cartier General al Comandamentului suprem ; comandant al Fronturilor de Rezervă, Leningrad şi Vest ; din august 1942 — prim adjunct al comisarului Apărării şi locţiitor al comandantului suprem ; 1942—1943 — a asigurat coordonarea fronturilor angajate în bătăliile de la Stalingrad, Leningrad, Kursk ş.a. ; martie-mai 1944 — comandant al Frontului I ucrainean ; vara 1944 — coordonarea activităţii Frontului I bielorus şi a Frontului 2 bielorus ; noiembrie 1944—iunie 1945 — comandant al Frontului 1 bielorus. La 8 mai 1945 a primit capitularea forţelor militare ale Germaniei fasciste. În anii 1945—1946 a fost comandant şef al Grupului de trupe sovietice de ocupaţie din Germania.

*

Merită reţinute din consideraţiile făcute de către Jukov cele privind importanţa mai mult politică, decît militară, a luptelor de la Halhîn-Gol, care au impus Japoniei o atitudine de expectativă faţă de Uniunea Sovietică pe tot parcursul iunie 1941—mai 1945. Nimeni nu contestă faptul că pericolul potenţial al unui atac japonez nu ar fi existat tot timpul şi că acest fapt a impus concentrarea în zona Extremului Orient a unor forţe umane şi mijloace de luptă foarte mari. Faptul însă că Uniunea Sovietică nu a avut de luptat pe două fronturi a fost de mare importanţă. Lupta pe două fronturi — evitată şi prin reacţiile pe care le-au impus desfăşurările militare de la Halhîn-Gol — ar fi putut fi fatală. „Semnificaţia acestor acţiuni militare în istorie — afirma răspicat Jukov — s-a dovedit a fi însă mai mare decît amploarea lor directă. Lecţia dură, primită de conducerea militară japoneză la Halhîn-Gol, a avut urmări de lungă durată. În primele luni ale războiului cu nemţii, care au fost cele mai grele pentru noi, memoria proaspătă a Halhîn-Gol-ului a făcut ca în cercurile politice japoneze să se manifeste prudenţă, să se condiţioneze pro-

blema intrării lor în război cu Uniunea Sovietică de luarea de către nemți a Moscovei. Importanța acestui lucru pentru noi este imensă".

*

În paginile lucrării găsim numeroase și semnificative informații privind operațiunile militare din primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei, privind amploarea dezastrului provocat de un atac de o forță fără precedent în istoria militară de pînă atunci, căruia, din motive deja evocate, nu i s-a dat, nici pe departe, răspunsul adecvat.

Discuțiile pe care Jukov le-a avut cu o serie de istorici militari după război au lămurit o serie de aspecte mai puțin cunoscute ale acelor zile, aspecte asupra cărora în timpul vieții lui Stalin fie că nu s-a discutat, fie că au fost abordate și explicate într-un mod fals. Jukov a recunoscut că directiva nr. 3 — directivă care traduce gîndirea lui Stalin și care ordona trecerea trupelor la contraatac hotărît, cu scopul distrugerii grupărilor de șoc ale inamicului și a mutării acțiunilor militare pe teritoriul acestuia (el fiind obligat, ca șef al Marelui Stat Major, să o semneze alături de Timoșenko, comisarul poporului pentru Apărare) — a fost greșită, arătînd că aceasta nu se întemeia pe cunoașterea situației reale, pe posibilitățile existente, dînd glas dorinței lui Stalin de a acționa cu orice preț. Voluntarismul lui Stalin — impus și cu această ocazie, în ciuda serioaselor rezerve ale lui Timoșenko și Jukov — a avut urmări dintre cele mai grave. Armata sovietică a avut pierderi enorme și a cedat un teritoriu imens cu o populație de zeci de milioane de oameni.

Răspunderea lui Jukov în aceste înfrîngeri a fost discutată destul de mult, cu multe argumente pro și contra. Respingînd aprecierile așezate la extreme și propunîndu-și să evalueze exact această răspundere, generalul-locotenent Pavlenko scrie : „Îndeobște, se consideră că obiectivul principal al unui Mare Stat Major pe timp de pace îl constituie pregătirea primelor operațiuni, adică ale perioadei de început a războiului. Dacă aceste operațiuni sînt pierdute, răspunderea revine și Marelui Stat Major și șefului

acestuia, Jukov, desigur, a înțeles acest lucru și niciodată n-a încercat să dea vina pe altcineva pentru primele noastre înfrîngeri. „Serviciul său în Marele Stat Major n-a durat mai mult de o jumătate de an. Dar s-a întîmplat astfel încît, tocmai în această perioadă, conducerea noastră strategică, căreia îi aparținea și G.K. Jukov, a comis cele mai mari greșeli de calcul și erori, cu urmări dezastruoase pentru desfășurarea operațiunilor din perioada de început a războiului". Jukov a comentat fără nici un fel de menajamente însăși numirea sa ca șef al Marelui Stat Major. „Nu fusesem pînă atunci implicat în activități de stat major și, în perioada premergătoare începerii războiului, am sentimentul că nu eram un șef de stat-major suficient de experimentat și pregătit, nemaivorbind de faptul că, dat fiind felul meu de a fi și specificul serviciului de pînă atunci, eram atras nu de munca de stat-major, ci de activitatea de comandant."

*

În literatura sovietică de specialitate s-a discutat mult în jurul bătăliei Moscovei. Erou al acestei bătălii, Jukov a intervenit de mai multe ori în clarificarea unor aspecte controversate, publicînd în 1966, în „Voenno istoriceskii jurnal" trei articole pe această temă. Pregătindu-și documentarea pentru comentariul general al filmului *Dacă ți-e dragă casa ta,* Jukov a elaborat, de asemenea, o „scurtă" schiță despre bătălia Moscovei, însumînd nu mai puțin de 90 de pagini. Participînd la o masă rotundă, organizată de redacția revistei mai sus amintite, Jukov a avut posibilitatea — în confruntarea cu o serie de cadre militare de conducere, profesori de la diferite academii militare și istorici militari — să facă precizări importante privind această acțiune. Jukov a înlăturat semne de întrebare care persistau de un sfert de veac, precizînd că pentru contraofensiva de lîngă Moscova n-au fost elaborate niciodată nici un fel de planuri, întrucît contraofensiva s-a dezvoltat din contralovituri, între acestea două — contralovituri și contraofensivă — neputîndu-se stabili delimitări temporale. În legătură cu aceeași operațiune, de lîngă Moscova,

Jukov a susținut — în ciuda faptului că a fost combătut, desigur după război, de către unele cadre militare (participanți direcți sau nu la această acțiune) — că această contraofensivă (dezvoltată din contralovituri) s-a realizat pe fundalul epuizării grupărilor de șoc ale inamicului, grupări care, la sfîrșitul lui noiembrie 1941, nu își mai puteau îndeplini misiunile, și anume de a înfrînge rezistența trupelor Frontului de Vest, de a le depăși și de a cuceri Moscova (retragerea trupelor lui Guderian și ale lui Höpner fără aprobarea Comandamentului suprem german este pe deplin edificatoare în acest sens). Sesizînd evoluția respectivă, Jukov a realizat o acțiune originală, care dă particularități inconfundabile bătăliei pentru Moscova, abordările și rezolvările respective fiind o contribuție specifică la îmbogățirea strategiei și tacticii. Chiar dacă o asemenea abordare era mai puțin eroică — ceea ce nu era în spiritul vremii — Jukov nu a făcut compromisuri în prezentarea adevărului istoric.

Această bătălie a marcat fundamental existența sa. În *Amintiri și reflecții* scria : „Cînd sînt întrebat ce am reținut cel mai mult din războiul trecut, răspund totdeauna : bătălia pentru Moscova". Neîndoielnic că acolo — la porțile Moscovei — el a simțit pe umeri uriașa responsabilitate și mîndria de a apăra capitala țării sale. Reușita de aici — care l-a aureolat — i-a dat lui Jukov sentimentul profund al datoriei împlinite, ceea ce a făcut ca acest moment să se greveze extrem de puternic în memoria sa. „Necesitatea de a spune pe deplin adevărul istoric despre bătălia Moscovei era pentru Jukov un fel de continuare directă în sinea lui a acelei cauze pentru care a acționat în timpul bătăliei Moscovei. Într-un fel, aceasta era pentru el un fel de continuare a războiului ; modul cum povestea el mă făcea să mă gîndesc din nou la felul cum a luptat."

Paginile lucrării de față aduc, de asemenea, sub diferite semnături, ecouri ale relatărilor și considerațiilor lui Jukov privind participarea acestuia la bătăliile de la Leningrad, Stalingrad, Kursk ș.a. Amintirile și reflecțiile lui Jukov au avut și au — pentru istoricii militari, în primul rînd, dar și pentru scriitori și ziariști, pentru marele public — un rol foarte important în înțelegerea contextu-

lui general al războiului în care s-a desfășurat fiecare dintre ele, a împrejurărilor concrete în care a preluat comanda fronturilor, a situațiilor imediate cărora a trebuit să le facă față, a măsurilor luate, a factorilor favorizanți și a celor cu efect negativ, asupra impactului pe care evoluțiile și reușitele pe respectivele fronturi le-au avut pe plan psihologic, militar și politic, pe plan național și internațional. Lăsăm cititorului — mai ales celui ce a parcurs *Amintiri și reflecții* — să descopere în aceste pagini informații, unele de amănunt, de cert interes, care completează, în mod fericit, imaginea pe care o proiectează sobru și exact mareșalul în memoriile sale.

*

În numeroase situații, factorii de conducere militară au fost confruntați — lucru îndeobște cunoscut — cu deciziile arbitrare ale lui Stalin, care — în ciuda evidențelor — a impus puncte de vedere cu consecințe grave și pe termen lung pentru evoluțiile pe întregul front sovieto-german. Faptul a făcut obiect de comentariu în istoriografia militară sovietică și străină.

În acest context, ni se pare cu deosebire necesar a releva atitudinea pe care Jukov o adoptă la consfătuirea din 5 ianuarie 1942, de la Marele Cartier General al Comandamentului Suprem, privind ofensiva generală din iarna anului 1942. Luînd în considerare datele generale ale evoluției de pe frontul sovieto-german, Jukov a pledat pentru continuarea acțiunilor militare pe direcția strategică Vest, unde se creaseră condiții mai favorabile și inamicul nu reușise încă să restabilească capacitatea de luptă a trupelor sale, combătînd ideea unei ofensive pe Frontul Leningrad și pe Frontul de Sud-Vest unde armatele sovietice urmau să se întîlnească cu o apărare foarte serioasă, confruntarea fiind cu atît mai dificilă și mai dezavantajoasă cu cît trupele sovietice erau slab și prost dotate. Voluntarist și încăpățînat, neluînd în considerare opiniile contrare sau rezervele exprimate cu această ocazie, Stalin a decis o ofensivă generală, ale cărei rezultate au fost catastrofale. „Dar Stalin ne cerea să înaintăm. Spunea :

«Dacă astăzi nu aveţi rezultate, mîine veţi avea, mai ales că-l veţi imobiliza pe inamic, iar în acest timp vor fi rezultate în alte sectoare». Desigur, aceste reflecţii sînt puerile. În realitate, nu aveam nicăieri rezultate, nici pe Frontul Kalinin, nici pe Frontul de Vest, nici pe cel de Sud-Est. Dar, aveam, oare, în general, succese de vreun fel în iarna anului 1942 ? După cum se ştie, Frontul Leningrad şi aripa dreaptă a Frontului de Nord-Vest, desfăşurînd ofensiva pe direcţia Nord-Vest, n-au avansat cu nici un metru. Iar în sud, acelaşi lucru. // În final, au fost multe victime, un mare consum de mijloace materiale şi nici un rezultat strategic. Or, dacă forţele şi mijloacele pe care le aveam atunci le-am fi folosit pe direcţia Vest, rezultatul ar fi fost altul. Îmi pun capul că inamicul ar fi fost zdrobit de noi şi împins cel puţin pînă la linia Smolenskului".

*

Mărturiile lui Jukov adaugă noi elemente utile înţelegerii tuturor factorilor care au influenţat negativ activitatea corpului de comandă.

Armata sovietică a resimţit în modul cel mai grav efectele schimbărilor frecvente — determinate cel mai adesea de impulsuri subiective — impuse la conducerea Marelui Stat Major (dar şi în cadrul acestuia) şi a marilor unităţi (fronturi, armate ş.a.), schimbări care au avut loc înainte de declanşarea războiului, dar şi după izbucnirea acestuia. Asemenea schimbări — cărora Jukov nu le-a scăpat — s-au aflat în mod sigur la originea unora din marile erori în gruparea forţelor şi în modul de folosire a acestora, instabilitatea comandanţilor — pe diferite trepte de comandă — împiedicînd o aprofundare din partea celor implicaţi a problemelor cu care erau sau aveau să fie confruntaţi, o continuitate de preocupări şi o suită logică de decizii (chemate să poarte în mod necesar aceeaşi amprentă), realizarea acelei legături sufleteşti între conducător şi trupe care are o pondere atît de importantă în obţinerea de rezultate în plan militar.

Printre neajunsurile majore evocate de către Jukov au fost şi cele legate de sistemul de lucru pe care Stalin

îl întreținea. Jukov incrimina sistemul de comandă în două trepte (Jukov-Timoșenko-Stalin), care — implicînd raportări succesive — făcea imposibilă evaluarea operativă a situației și adoptarea la fel de operativă a hotărîrilor. Efectul era o întîrziere catastrofală. accentuată și de faptul că Stalin obișnuia să lucreze noaptea, membrii Marelui Stat Major — obligați să lucreze ziua și noaptea — neputînd nici măcar să aibă un contact cu Stalin în cursul dimineții.

Unele organisme — constituite ca factor de coordonare — nu și-au jucat în război rolul efectiv pentru care au fost constituite. „Activitatea" Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem ilustrează convingător faptul că Stalin nu s-a gîndit niciodată să-i accepte alt rol decît acela de a justifica printr-o formulă hotărîri care aveau în ultimă instanță o sorginte personală. În ciuda criticilor ce i s-au adus, cum că nu a apreciat și nu apreciază corect activitatea Marelui Cartier General din timpul războiului, Jukov a rămas ferm pe poziția sa. „Mi se pare că nu toți înțeleg ce reprezintă Marele Cartier General al Comandamentului Suprem în timpul războiului. Am fost membru al Marelui Cartier General din prima pînă în ultima zi a războiului. Dacă acesta s-a întrunit vreodată pentru discutarea problemelor strategice și a altor probleme ? Nu ! Cine era în Marele Cartier General și ducea discuțiile acolo ? Stalin ! Stalin era Marele Cartier General ! Marele Stat Major era aparatul său. Stalin chema la Marele Cartier General pe cine considera necesar și cînd considera necesar, fie că era un membru al Marelui Cartier General, ori un comandant. Îl chema împreună cu șeful Marelui Stat Major sau cu locțiitorul acestuia. Tot aici se audia părerea comandantului și a Marelui Stat Major în problema respectivă."

*

Accentuînd doar asupra efectului favorizant al unor factori interni, mulți oameni politici și conducători militari sovietici, politologi, istoriografi ș.a. au ignorat impactul pe care l-au avut și o serie de factori exteriori. Este

meritul lui Jukov de a-i fi menţionat. A relevat efectele dezastruoase pe care le-a avut pentru armata germană înlăturarea de către Hitler a unor mari comandanţi militari (Brauchitsch, Bock ş.a.) şi asumarea de către acesta a conducerii trupelor germane de uscat. Printr-o asemenea măsură, prin care se lipsea practic de aportul de gîndire al unor iluştri comandanţi — aprecia Jukov — Hitler a făcut sovieticilor, fără voia lui, un mare serviciu.

Jukov a subliniat rolul factorului psihologic în diferite etape ale războiului, relevînd cum evoluţiile de pe front au făcut să se schimbe starea de spirit a germanilor şi a sovieticilor. „În prima perioadă a războiului, ne obişnuisem cu ideea de ofensivă a nemţilor, cu ritmurile ofensivei lor, ne obişnuisem cu succese şi înfrîngeri, ne obişnuisem să căutăm soluţii pentru situaţiile cele mai dificile şi să adoptăm contramăsuri. În schimb, nemţii, care la începutul războiului atacau atît de dîrz şi riscant, ne înfrîngeau, înaintau, străpungeau, aceşti nemţi, în a doua şi a treia parte a războiului, nu puteau deloc să se obişnuiască cu faptul că erau acum nevoiţi să se apere, să se retragă, să sufere înfrîngeri."

A vorbit cu onestitate despre ajutorul de război străin, american şi britanic în speţă, subliniindu-i (în ciuda faptului că nu i-a cunoscut dimensiunile reale) însemnătatea şi oportunitatea, ceea ce îl detaşează superior de alţi mari comandanţi militari, ca să nu mai vorbim de oficialităţi, care au impus după 1945 — mai ales în condiţiile „războiului rece" — un văl al tăcerii asupra acestui aspect.

•

În legătură cu ultima fază a războiului din Europa, convorbirile lui Jukov cu Simonov aduc lumină şi în privinţa altui aspect controversat, şi anume prezenţa mareşalului Jukov în fruntea Frontului 1 bielorus, care a dat lovitura principală asupra Berlinului. S-au făcut în timp diverse speculaţii şi s-a insinuat chiar că numirea ar fi fost rezultatul unor manevre ale lui Jukov, pentru a-şi asigura conducerea tocmai a acelui front care avea şansa să dea lovitura principală şi care avea, astfel, să se încunu-

neze cu gloria acestei fapte de arme deosebite. La sfîrşitul iernii—începutul primăverii, Stalin i-a luat lui Jukov sarcina de coordonare a fronturilor angajate în operaţiunea „Vistula-Oder" şi „Berlin", menţionînd că operaţiunea va putea fi rezolvată direct de la Moscova, de către Marele Cartier General. În aceste condiţii, Jukov a fost numit în locul lui Rokossovski la comanda Frontului 1 bielorus ; Rokossovski a fost trecut în fruntea Frontului 2 bielorus ; Vasilevski a primit comanda Frontului 3 bielorus ; Konev — Frontul 1 ucrainean ; Malinovski — Frontul 2 ucrainean ; Tolbuhin — Frontul 3 ucrainean. „Aşa s-a rezolvat această problemă, nu aşa cum încearcă să se prezinte lucrurile în ultimul timp. Începutul acesteia, ba chiar apariţia problemei în sine, se leagă de o altă perioadă, de mai dinainte, şi anume de aceea cînd s-a făcut bilanţul operaţiunii din Bielorusia şi cînd a avut loc conflictul în legătură cu bilanţul acesteia." „Dorinţa lui Stalin era ca eu să nu coordonez acţiunile fronturilor şi intenţia sa de a mă trimite să conduc un singur front, fie chiar şi cel hotărîtor, este, cred eu, tocmai urmarea acestui conflict."

S-a discutat — nu puţin — în literatura de specialitate, dar şi în presă, imediat după război, dar încă mult timp după aceea, asupra derulării operaţiunii Berlin. Jukov a combătut cu înverşunare arguţia unor comandanţi militari — a lui Ciuikov în principal — potrivit căreia Berlinul ar fi putut fi cucerit mai devreme, *recte* în februarie 1945, arguţie implicînd cel puţin două elemente : războiul s-ar fi terminat mai devreme şi, în consecinţă, s-ar fi putut reduce considerabil numărul de victime. Jukov a susţinut cu obstinaţie ideea — neacceptată de toată lumea nici astăzi, părerile generalului-locotenent Pavlenko cuprinse în acest volum evidenţiind-o pregnant — că „întîrzierea" a fost determinată de necesitatea pregătirii corespunzătoare a acestei operaţiuni complexe, dificile, impunînd o concentrare uriaşă de forţe, o coordonare perfect pusă la punct a tuturor categoriilor de arme implicate. Punctul de vedere al lui Ciuikov l-a determinat să răspundă acestuia prin articolul *În direcţia Berlin*, publicat în „Voenno istoriceskii jurnal", care a constituit,

de fapt, baza pentru două capitole substanțiale — *De la Vistula la Oder* și *Operațiunea Berlin* — ale memoriilor sale, în care Jukov dezbate pe larg specificitatea și exigențele acestei operațiuni.

*

Impresionează pozitiv modul în care, realist și sobru, Jukov a privit adversarul, capacitățile și virtuțile sale tehnico-organizatorice și morale. Jukov a vestejit tendințele manifestate mult timp în rîndul cercurilor politice și militare conducătoare sovietice de a subestima, pînă la caricatură, adversarul, ceea ce a avut — după cum se știe — consecințe, nu de puține ori, dintre cele mai negative asupra capacității de luptă a trupelor proprii, asupra gradului lor de mobilizare, asupra seriozității unora sau altora dintre abordările unor situații militare complexe și grave în esența lor, a deciziilor adoptate într-un moment sau altul.

„Va trebui, în sfîrșit, să privim adevărul în față — spunea Jukov — și, fără jenă, să spunem cum au fost lucrurile în realitate. Trebuie să apreciem cum se cuvine armata germană, așa cum am fost nevoiți să ne confruntăm cu ea în primele zile ale războiului. Doar nu în fața unor tonți ne-am retras noi mii de kilometri, ci în fața celei mai puternice armate din lume. Trebuie să spunem clar că, la începutul războiului, armata germană a fost mai bine pregătită decît armata noastră, mai bine instruită, mai înarmată, psihologic mai pregătită de război, pe deplin angajată în el. Avea experiența războiului, și încă a unui război victorios. Asta joacă un rol imens. Trebuie să recunoaștem, de asemenea, că Marele Stat Major german și, în general, statele majore germane, lucrau pe atunci mai bine decît Marele Stat Major sovietic, decît, în general, statele noastre majore, comandanții germani din acea perioadă gîndeau mai bine și mai profund decît comandanții noștri. Noi am învățat și am învățat în cursul războiului, am început să-i batem pe nemți, dar acesta a fost un proces lung. Iar procesul acesta a pornit de la faptul că nemții erau mai buni în toate privințele." „În

general — afirma Jukov cu altă ocazie — la noi există o tendință greșită. Am citit nu de mult un roman. Hitler este acolo prezentat, la începutul războiului, așa cum ajunsese el de fapt la sfîrșitul războiului. După cum se știe, la sfîrșitul războiului, cînd au început să pîrîie toate încheieturile, el, într-adevăr, devenise cu totul altfel, într-adevăr părea un nimic. Dar el era un dușman viclean, perfid, un comandant de oști puternic. Și dacă-i luăm pe nemți, desigur, ei nu l-au privit întotdeauna negativ. Dimpotrivă. La început l-au adulat. Urmau succese după succese. Avea o mare autoritate, iar atitudinea față de el în interiorul Germaniei, în speță aceea a conducerii militare germane, a fost diferită de la etapă la etapă. Or, dacă noi îl prezentăm de la bun început ca un mic idiot, aceasta diminuează propriile noastre merite. Adică pe cine am zdrobit ? Pe un asemenea tîmpit ? Or, noi am avut de-a face cu un dușman puternic, periculos, groaznic. Așa trebuie să prezentăm noi lucrurile."

Adevărul și neadevărul cu privire la inamic au fost subiecte frecvent abordate de către Jukov. La considerații similare a ajuns Jukov și pe baza observațiilor făcute pe frontul de la Halhîn-Gol. „Nu sînt de acord ca despre inamic să se vorbească umilitor. O asemenea atitudine nu reprezintă un dispreț față de dușman, ci o subapreciere a lui. Iar în ultimă instanță, nu numai subaprecierea inamicului, ci și a noastră înșine. Japonezii s-au bătut extrem de dîrz, mai ales infanteria."

Conducătorul militar sovietic nu s-a sfiit să-i aducă la cunoștință lui Stalin asemenea aprecieri, atrăgîndu-i atenția asupra consecințelor nefaste ale desconsiderării și subaprecierii adversarului pentru propriile interese. „Să știi un asemenea lucru și să-l apreciezi ca atare este important. Pentru că o asemenea apreciere intră neapărat în calcule și planuri. De asemenea lucruri trebuie să ții seama și atunci cînd îl evaluezi pe inamic, și atunci cînd îți apreciezi propriile posibilități. Planificînd o operațiune, trebuie să iei în calcul starea morală, nivelul de disciplină și de pregătire ale soldaților inamicului. Subapreciind toate astea, poți ușor să comiți greșeli de calcul." Jukov a considerat că asemenea aprecieri erau de natură nu doar să

dea o imagine corectă propriilor trupe în ceea ce îl privește pe inamic, ci să fie, în același timp, un factor stimulator pentru mobilizarea energiilor, a tuturor resurselor umane și materiale. Să notăm în acest cadru considerația pe care Jukov a arătat-o conducătorilor militari germani angajați pe frontul de Răsărit. O apreciere deosebită avea pentru generalul-colonel Halder, fost șef al Marelui Stat Major german al trupelor terestre, între 1938—1942. Referindu-se la jurnalul ținut de acesta în anii 1941—1942, Jukov afirma că, dintre toate documentele germane pe care le cunoștea, acesta era „o mărturie dintre cele mai serioase și mai obiective". „O lectură nu totdeauna plăcută pentru ai noștri — concluziona Jukov — dar necesară, mai ales pentru analiza propriilor noastre greșeli și lipsuri, a cauzelor și urmărilor acestora".

În perioada cît a deținut funcția de ministru al Apărării, Jukov a impus ca, în paralel cu realizarea unor sinteze de istorie militară și de monografii privind principalele bătălii de pe frontul sovieto-german al celui de-al doilea război mondial, să se publice, în traducere, în limba rusă, memorii și însemnări ale unor conducători militari germani, jurnalele de front ale unor mari unități ș.a. Faptul are deplină relevanță pentru ilustrarea modului în care Jukov privea adversarul, cu seriozitate și realism, condamnînd orice tendințe și manifestări de fanfaronadă, indiferent din partea cui ar fi venit.

* *

Societatea sovietică a fost profund traumatizată de uriașele pierderi umane și materiale suferite în timpul războiului. Tragedia dată de moartea a zeci de milioane de oameni și de rănirea gravă a multor altor milioane a fost accentuată de atitudinea oficială față de prizonierii sovietici, pe care unii conducători politici i-au indicat represiunii. O asemenea poziție era, de fapt, o prelungire a aceleiași atitudini criminale avute de regimul stalinist față de cetățenii sovietici.

Conferința istoricilor sovietici și germani desfășurată la Berlin în iunie 1991 a oferit cadrul pentru prezentarea de către specialiștii din cele două țări a noi date și concluzii privind dimensiunile pierderilor umane suferite de o parte și de alta în timpul celui de-al doilea război mondial. Așa cum s-a arătat, din cauza politicii lui Hitler, dar și a lui Stalin, numărul cetățenilor sovietici care și-au pierdut viața în timpul conflagrației a fost mult mai mare decît se credea. De-a lungul deceniilor, atît în istoriografia sovietică, cît și în istoriografia din alte țări, s-a afirmat că U.R.S.S. a pierdut în război aproape 20 de milioane de cetățeni sovietici. În anul 1990, Mihail Gorbaciov, pe baza datelor oferite de servicii și personalități militare, a indicat însă cifra de 27 milioane de morți. În cadrul amintitei conferințe, profesorul Victor Kozlov de la Academia de Științe a U.R.S.S. a introdus în circuitul științific noi date — provenind în principal de la serviciul central de statistică — potrivit cărora numărul morților în rîndul cetățenilor sovietici ar fi fost de fapt de 40 de milioane. Un interes deosebit a stîrnit afirmația sa că 20 de milioane de victime se datorează lui Stalin însuși, despre care a afirmat că „în ce privește cruzimea nu a fost mai prejos decît Hitler". Este vorba de persoane care au rămas vremelnic în teritoriile ocupate sau care au luptat pe teritoriul german și care au fost supuse unor crîncene represiuni, pe motivul că ar fi fost infestate cu „morbul burghez" sau că ar fi colaborat sau fraternizat cu inamicul. În cadrul aceleiași conferințe, Victor Kozlov preciza că numărul victimelor din rîndul evreilor sovietici depășește 2,5 milioane, cifră care a fost apreciată drept „o senzație științifică", deoarece cercetările de pînă acum indicau o cifră situată între 750 000 și 2 000 000 de oameni.

În calitate de ministru al Apărării, Jukov s-a așezat în fruntea acelei cruciade de reabilitare a celor căzuți prizonieri, pe care formula lui Mehlis, fost șef al Direcției Politice a Armatei Roșii (1937—1940) și fost șef al Direcției Generale Politice a Armatei Roșii (1941—1942) — cum

că „oricine cade prizonier este un trădător" şi că orice om sovietic, aflat în pericolul de a fi luat prizonier, era obligat să se sinucidă — îi condamna la oprobriul public, ba chiar mai mult, la privarea de libertate şi de orice drepturi, în condiţiile revenirii din prizonierat.

Angajat în această acţiune cu toată autoritatea sa de conducător de oşti, de om care a cunoscut cauzele şi dimensiunile dezastrului din primele luni de război, mai ales, Jukov va realiza o minunată pledoarie pentru aceşti nefericiţi, avansînd argumente logice şi de suflet, istorice, legale şi morale, care pun în evidenţă realismul său, spiritul său de justiţie şi profundul său umanism, angajate în restabilirea demnităţii celor care au luptat cinstit şi au suportat tragedia prizonieratului. Nu este exclus — o afirmăm doar ca o supoziţie — ca în această atitudine, atît de angajantă de această dată, să se regăsească sentimentul de vinovăţie a lui Jukov pentru tăcerile sale faţă de crimele staliniste, sentiment care-l făcea acum să acţioneze cu o energie şi cu o hotărîre deosebite în această direcţie ca parte a aceleiaşi lupte cu arbitrariul, violenţa, crima.

Se impune să ne oprim în mod special asupra relaţiilor lui Jukov cu Stalin. Care a fost atitudinea lui Stalin faţă de Jukov ?

Pentru începuturile activităţii lui Jukov este mai greu de spus. Faptul că Stalin a acceptat ca Jukov să fie numit în fruntea trupelor sovietice de la Halhîn-Gol are semnificaţia sa, dar nu este întru totul edificator. În orice caz, victoria obţinută acolo — pentru care i se va acorda titlul de Erou al Uniunii Sovietice — îl plasează în centrul atenţiei lui Stalin, care îl va primi şi va discuta cu el, la întoarcerea la Moscova, mai larg şi mai deschis decît a făcut-o cu alţi conducători militari, chiar de rang mai înalt.

Fără doar şi poate, Jukov a făcut o impresie excelentă. Steaua lui începe să urce rapid. La vîrsta de 44 de ani, în 1940, este numit comandantul Regiunii militare Kiev, pentru ca, în ianuarie 1941, să fie adus la Moscova şi făcut,

în ciuda rezervelor sale, şef al Marelui Stat Major şi locţiitor al comisarului Apărării. Cunoscîndu-se spiritul intolerant şi represiv al lui Stalin, surprinde reacţia moderată a acestuia, din iulie 1941, cînd hotărăşte eliberarea lui Jukov din funcţia de şef al Marelui Stat Major şi de locţiitor al comisarului Apărării. Stalin nu se va manifesta represiv faţă de Jukov şi îl va menţine în funcţii de comandă, din ce în ce mai mari, apropiindu-şi-l şi făcîndu-şi din el un prim colaborator în probleme militare (reamintim că din august 1942 Jukov a îndeplinit funcţia de prim locţiitor al comisarului Apărării şi aceea, extrem de importantă, de locţiitor al comandantului suprem).

Stalin i-a acceptat lui Jukov, mai mult decît oricăror altor comandanţi, dreptul de a emite opinii contrarii, ba chiar de a-l contrazice categoric (ceea ce putea apare pentru unii drept un adevărat sacrilegiu). Slugărnicia unor cadre de comandă, politice şi militare — care nu înţelegeau să reacţioneze cu nimic faţă de opiniile lui Stalin — a mers atît de departe că l-a excedat pe acesta, determinîndu-l să releve atitudinile curajoase şi pline de demnitate ale lui Jukov.

Jukov aprecia că „în general, după Stalingrad, [Stalin] s-a încrezut în mine şi nu mi-a mai pus beţe în roate". Faţă de ilustrul mareşal, a cărui stea se apropie de zenit, Stalin va manifesta însă din ce în ce mai multă gelozie.

Scăpat în 1937 de represiune — datorită acelei numiri la Halhîn-Gol despre care am vorbit — Jukov a continuat să fie spionat chiar şi atunci cînd se afla în plină glorie. Beria & Co. nu l-au slăbit nici o clipă, încercînd cu tot dinadinsul să strîngă sau să producă informaţii compromiţătoare despre el. Generalul-locotenent Pavlenko aduce — în studiul pe care-l semnează — noi elemente privind această infernală urzeală, descoperită ca urmare a intrării în circuitul cercetării a noi şi noi documente. Încercările lui Beria au folosit întregul arsenal al mijoacelor proprii serviciilor pe care le conducea : l-au acuzat pe Jukov de abuz de putere, de măsuri discreţionare, de negarea meritelor lui Stalin şi de tendinţa de a-şi însuşi victoriile „Supremului", de crearea de grupuri de simpatizanţi „ju-

koviști" și, în fine, de punerea la cale a unui complot. Toate aceste informații, imensa majoritate calomnioase, cădeau pe un teren deosebit de fertil, dat de egolatria lui Stalin și de suspiciunea sa paroxistică.

Anul 1942 marchează o nouă tentativă a lui Beria și a acoliților săi de a-l prinde în plasele lor pe Jukov. Arestarea și anchetarea mai multor persoane din anturajul lui Jukov nu au dus, spre disperarea lui Beria, la obținerea acelor materiale compromițătoare pe care și le dorea atît de mult.

La sfîrșitul anului 1945 — folosind depoziții smulse prin presiune mareșalului Novikov — Stalin a lansat, în cadrul unei consfătuiri de la Kremlin, un puternic atac împotriva lui Jukov, capetele de acuzare fiind : denigrarea Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem și pretenția de a fi artizanul tuturor marilor victorii obținute pe frontul sovieto-german. Ambele acuzații erau false. Ambele acuzații au fost formulate în lipsă.

Cercul continua să se strîngă. Ședința Consiliului Militar Suprem, de la mijlocul anului 1946, la care Jukov a fost chemat intempestiv din Germania, unde îndeplinea funcția de comandant șef al Grupului de trupe sovietice de ocupație, a oferit terenul unui amplu rechizitoriu, formulat pe baza unor mărturii obținute prin schingiuirea celor anchetați. A fost acuzat de către Stalin, Beria, Kaganovici. Numai intervențiile oneste și curajoase ale lui Rokossovski, Konev, Vasilevski, Sokolovski și Rîbalko — care au combătut acuzațiile de „activitate complotistă" aduse mareșalului — l-au salvat pe Jukov de la o probabilă condamnare la moarte. Dar nu și de la exil.

A fost eliberat din funcția de comandant al trupelor de uscat și de adjunct al ministrului Apărării și trimis în afara Capitalei. Între 1946—1953 va conduce succesiv regiunile militare Odessa și Ural, funcții indicînd marginalizarea sa.

S-ar putea spune că Stalin a avut un complex de inferioritate și, în același timp, o slăbiciune față de Jukov. Faptul că Stalin nu a cedat în nici un fel presiunilor lui Beria de a-l aresta și de a-l implica într-un proces trebuie însă că are și o altă explicație, obiectivă de astă dată,

și anume poziția pe care o avea Jukov. S-ar putea răspunde că și alți oameni politici sau conducători militari au căzut victimă represiunilor staliniste în ciuda pozițiilor de marcă. Argumentul este valabil doar pînă la un punct. Nici un alt conducător militar sovietic nu avea în 1946 o „carte de vizită" atît de prestigioasă, care îl plasase aproape în legendă.

Pe timpul exilului, hăituirea lui Beria și alor săi a continuat. Desigur, nu cu aceeași intensitate, Jukov fiind îndepărtat acum de centrul puterii.

Solicitat să formuleze o explicație în legătură cu atitudinea represivă a lui Stalin față de el, Jukov spunea : „Îmi invidia gloria. Iar Beria îi stimula cum putea acest sentiment. Și-au amintit și de înclinația mea de a-i obiecta lui Stalin". Nu este nimic exagerat și orgolios în această explicație. Aparatele de fotografiat l-au imortalizat pe Jukov primind Parada Victoriei, în Piața Roșie, paradă comandată de Rokossovski, rostind apoi cuvîntarea de la tribuna Mausoleului. Călare pe un cal alb, strunit cu toată arta fostului cavalerist de profesie, Jukov a apărut — și imaginea s-a perpetuat așa — ca unul din înseși simbolurile Victoriei. Stalin nu i-a putut reproșa această ipostază — căci doar el îi ceruse să primească parada — dar nu i-a iertat niciodată faptul de a-l fi privat astfel de una dintre cele mai mari satisfacții posibile pentru un comandant militar. Același sentiment îl va fi avut Stalin și față de faptul că lui Jukov — și nu altcuiva — i-a revenit misiunea de a primi capitularea armatelor germane la 9 mai 1945, act de rezonanță internațională în istoria celui de-al doilea război mondial. Pentru Stalin, Jukov ocupa prea mult loc. Obsedat de faptul că Jukov intra, pe zi ce trece, tot mai mult în legendă, concurîndu-l întru eternitate, Stalin s-a hotărît să-l îndepărteze. Acest fapt, și nu altul, l-a făcut pe Stalin să-l plaseze în funcții inferioare. Nu se punea problema ca Jukov să-i ia locul, Stalin avînd la acea dată o poziție extrem de puternică.

Discutînd în jurul operațiunii de identificare a cadavrului lui Hitler — ale cărei rezultate i se comunicaseră lui Stalin, și pe care Beria le-a aflat de asemenea — Rjevskaia avansează ideea că „Supremul" l-ar fi plasat,

în mod deliberat, în necunoştinţă de cauză pe Jukov, tocmai pentru că nu vroia să-i acorde acestuia satisfacţia de a fi putut spune că a fost sau că este în posesia cadavrului lui Hitler. Prezervarea secretului absolut tocmai faţă de Jukov, paralel cu formularea expresă şi repetată de către Stalin de întrebări privind cadavrul lui Hitler permit a afirma nu numai că Stalin nu a vrut să-i dea lui Jukov o asemenea satisfacţie, ci şi că — după (şi pentru) acea Paradă a Victoriei din Piaţa Roşie — a dorit să-i plătească acestuia o poliţă. Pe această cale Stalin îi formula indirect un blam şi îi lansa chiar un avertisment, pe care, din păcate, Jukov, prea sigur pe sine în acel moment, nu le-a receptat.

Anul 1947 a stat pentru Jukov sub semnul sabiei lui Damocles. „În '47 aşteptam în fiecare zi să fiu arestat. Îmi pregătisem un geamantănaş cu schimburi. Fuseseră închişi toţi colaboratorii mei apropiaţi. Ştiţi cum era pe atunci ? ! Soarta oamenilor se hotăra la masa de prînz sau la cea de seară. Discutau despre nişte treburi, pronunţau numele unor oameni. Deodată Stalin spunea : «Lavrenti, măsuri !». Beria se ridica, ieşea în camera alăturată. Forma un număr de telefon : «Ivanov, Smirnov, Stepanov». În aceeaşi seară, aceşti oameni erau ridicaţi".

În mod surprinzător pentru unii, în februarie 1953, Jukov este readus la Moscova. O serie de elemente anterioare — comentariile şi recomandările lui Stalin, din 1951, pe marginea romanului *Primăvara pe Oder* al lui Kazakievici sînt relevante — făceau previzibilă această hotărîre.

În 1950 fusese ales în Sovietul Suprem al U.R.S.S., iar în 1952, la Congresul al XIX-lea al P.C.U.S., a fost ales membru supleant al C.C. al P.C.U.S. În 1951, a făcut parte din delegaţia oficială sovietică ce a participat la manifestările legate de sărbătorirea zilei naţionale a Poloniei. Era prima dată, după 1946, cînd mareşalul Jukov apărea pe arena internaţională.

Imediat după moartea lui Stalin — în martie 1953 — a fost numit prim-adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S. şi comandant al trupelor de uscat. În 1954, a fost ales din

nou în Sovietul Suprem al U.R.S.S., iar în 1955 va fi numit ministru al apărării, funcție în care va rămîne pînă în 1957.

Cei ce au aprofundat activitatea lui Jukov din acea perioadă au remarcat, pe bună dreptate, că ea a consacrat un reviriment în armată și flotă, însemnînd ridicarea nivelului intelectual și a gradului de profesionalitate ale activității militare, prin acordarea unui rol deosebit studierii experienței proprii, dar și a experienței altora, prin elaborarea unor lucrări teoretice de larg interes și traducerea unor lucrări de referință apărute pe domeniu în alte țări, prin adoptarea unui pachet consistent de măsuri privind organizarea, dotarea și instruirea forțelor armate.

Totul părea — acum după moartea lui Stalin — să reintre încet-încet în normal și pentru Jukov. În 1956 a fost ales membru supleant al Prezidiului C.C. al P.C.U.S., iar în 1957 membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. În 1956 — cu ocazia împlinirii vîrstei de 60 de ani — i s-a conferit al patrulea titlu de Erou al Uniunii Sovietice (după celelalte trei primite anterior — în 1939, 1944 și 1945).

*

Tot atît interes, cel puțin, ca atitudinea lui Stalin față de Jukov, prezintă considerațiile și reflecțiile lui Jukov asupra personalității și activității lui Stalin. Dorim să-l avertizăm pe cititor — deși tangențial am atins această chestiune — că nu dispunem de un text tipărit în care Jukov să se fi aplecat expres și exclusiv asupra acestui subiect. Partea din memoriile sale vizînd acest aspect nu a fost încă tipărită. Publicarea ei, previzibilă, dat fiind contextul actual, mai favorabil revizuirii critice a lui Stalin, va oferi, neîndoielnic, o lectură dintre cele mai interesante.

Începutul anului 1941 a marcat — prin natura sarcinilor pe care le-a primit — debutul unor relații speciale între Jukov și Stalin. Faptul că Jukov s-a aflat atît de des, atît de mult și atît de aproape de Stalin — ca șef al Marelui Stat Major, comandant al cîtorva fronturi, membru al Marelui Cartier General, locțiitor al comandantului suprem, coordonator al acțiunilor cîtorva fronturi — i-a permis nu doar să-l studieze, ci și să-l ajute să se modeleze

din punct de vedere militar, i-a oferit şansa de a acţiona pentru moderarea lui şi pentru dezvoltarea spiritului de disponibilitate şi receptivitate faţă de sugestiile specialiştilor militari.

Dacă în ceea ce priveşte răspunderile pentru evaluările şi deciziile politice şi militare vizînd situaţia internaţională a Uniunii Sovietice, adoptate în perioada premergătoare războiului, Jukov îi acordă lui Stalin, indirect — prin trimitere la anturaj — un fel de circumstanţe atenuante, în legătură cu responsabilităţile acestuia pentru represiunile din anii 1937—1938, ca şi din anii următori, fie din timpul războiului, fie din anii de după război, cu toate că numeşte şi alţi vinovaţi, Jukov îl indică pe Stalin drept marele vinovat (invocînd autoritatea pe care acesta o avea în partid şi în stat, rolul său în montarea şi continuarea acestor represiuni, nemotivate, fără precedent ca amploare şi cruzime).

Jukov s-a raportat la Stalin mai ales în calitatea acestuia de comandant suprem, considerînd că acesta era omul care şi-a asumat cea mai grea funcţie într-un stat beligerant.

Aptitudinile şi cunoştinţele militare ale lui Stalin au fost — ca şi în cazul lui Hitler — un subiect extrem de controversat. S-a vorbit în cazul amîndurora de genialitate şi amatorism, de intuiţie de excepţie şi de improvizaţie iresponsabilă.

Părerea exprimată tranşant de către Jukov reprezintă, credem noi, singurul certificat complet, care nu poate fi invalidat, dincolo de orice argumente contrare, autorul avînd toate datele pentru a formula asemenea aprecieri în deplină cunoştinţă de cauză. „În problemele strategice, Stalin se pricepea chiar de la începutul războiului. Strategia era apropiată de politică, domeniu în care era deprins şi, cu cît era mai directă interacţiunea problemelor strategice cu cele politice, cu atît mai sigur pe sine se simţea Stalin în acest domeniu. // În problemele artei operative, la începutul războiului, Stalin se descurca prost. Impresia că a început să se descurce în problemele operative mi s-a creat în ultima perioadă a luptelor de la Stalingrad, iar în timpul luptelor de la Kursk pot deja

spune, fără exagerare, că şi în aceste probleme se manifesta cu destulă siguranţă. // În ceea ce priveşte problemele de tactică, la drept vorbind, el nu s-a priceput pînă la sfîrşitul războiului. De altfel, în calitatea de comandant suprem, nici nu avea neapărată nevoie să se pricepă în probleme de tactică. Este mult mai important faptul că inteligenţa şi talentul i-au permis în timpul războiului să-şi însuşească arta operativă într-atît încît, convocîndu-i pe comandanţii fronturilor şi discutînd cu ei, pe temele legate de desfăşurarea diferitelor operaţiuni, să se manifeste ca un om care se pricepe la acestea nu mai prost, ci uneori chiar mai bine decît subalternii săi. În unele cazuri, el găsea şi sugera unele soluţii operative interesante". „Stalin — afirma Jukov cu altă ocazie — a avut insuficiente cunoştinţe militare profesionale nu numai la începutul războiului, ci şi pînă la sfîrşitul lui. În majoritatea cazurilor, însă, el dovedea inteligenţă, luciditate, înţelegere a situaţiei. Analizînd istoria războiului trebuie, în fiecare caz concret, să ne lămurim exact cum a fost. El are pe conştiinţă — în ciuda obiecţiilor care i s-au făcut — asemenea ordine şi încăpăţînări care au avut repercusiuni nefavorabile şi dăunătoare. Dar majoritatea ordinelor şi dispoziţiilor sale au fost corecte şi juste".

Dacă la începutul războiului, Stalin a manifestat suficienţă, lipsă de disponibilitate faţă de părerile altora, pripeală, în a doua parte a războiului, Stalin a renunţat parţial la manifestările de nervozitate, impulsive, ascultîndu-şi mai atent interlocutorii şi ţinînd cont în mai mare măsură decît înainte de sugestiile şi sfaturile acestora.

O dată cu schimbarea cursului războiului, cu angajarea trupelor sovietice în ofensivă şi înregistrarea primelor succese majore, Stalin — remarca Jukov — a început să manifeste tot mai multă gelozie faţă de marii comandanţi militari, făcîndu-şi evidentă dorinţa ca toate victoriile şi toate succesele să fie legate de numele lui. Măsurile adoptate în iarna-primăvara anului 1945 — schimbări în conducerea Marelui Stat Major, dislocarea unor mari comandanţi de pe un front pe altul — sînt doar cîteva elemente legate tocmai de o asemenea atitudine.

S-a scris că fenomenul concentrării în mîinile lui Stalin a tuturor puterilor, politice, de stat şi militare, a fost un factor de extremă importanţă pentru polarizarea, concentrarea şi ordonarea eforturilor de război, asigurînd coerenţă şi eficienţă acestora. Jukov relevă nu puţine cazuri în care tocmai această concentrare — cu multitudinea de obligaţii pe care o implica — nu i-a permis lui Stalin să ia în considerare şi să aprofundeze o sumă de aspecte importante legate de desfăşurarea războiului.

Stalin se comporta adesea brutal sau foarte brutal, ceea ce a dus, de foarte multe ori, la soluţii care, departe de a stabiliza o situaţie, îi accentuau instabilitatea.

Jukov i-a reproşat lui Stalin — o fi făcut-o şi în timpul vieţii acestuia ?! — păstrarea pe post (în virtutea unei solidarităţi cu cei din vechea gardă ?!) a unor comandanţi slabi, ale căror rezultate pe front erau dezastruoase. În diverse ocazii, Jukov i-a evocat, ca aparţinînd acestei categorii, pe Voroşilov, Budionnîi, Kulik, oameni care se acoperiseră de glorie în timpul războiului civil dar care se dovedeau în noile condiţii depăşiţi de amploarea, complexitatea şi modernitatea operaţiunilor militare. Vom reţine în context o singură apreciere. „Voroşilov — spunea Jukov — a continuat să rămînă un diletant în problemele militare, niciodată nu le-a cunoscut profund şi temeinic. Ocupa însă o situaţie înaltă, era popular, avea pretenţia de a fi considerat militar şi un cunoscător profund al problemelor domeniului".

Indiscutabil că Jukov nu a fost un stalinist şi că el i-a realizat lui Stalin un portret în alb şi negru. Apreciind că „era un om cu mult simţ al umorului şi, uneori, cînd treburile mergeau bine, se manifesta [...] atent şi omenos", Jukov constata însă că „în majoritatea cazurilor, ba chiar aproape totdeauna, era serios şi încordat", iar „cîteodată era brutal, ba chiar foarte brutal".

Tabloul „echilibrat" pe care Jukov l-a făcut lui Stalin post-mortem a fost — în ciuda faptului că se întemeiază pe percepţiile personale — influenţat de conjuncturi politice.

Convingerea că Stalin l-a apreciat şi impresia că Stalin a ţinut la el, pe de o parte, şi un anumit sentiment de recunoştinţă pentru faptul că, în 1937 şi în 1946, „Su-

L

premul“ nu a dat curs înscenărilor şi acuzaţiilor lui Ejov şi Beria, pe de altă parte, i-au creat mareşalului un anumit complex, făcîndu-l mai îngăduitor cu aprecierile față de Stalin. Vom reaminti aici însă, încă o dată, că în modul care s-a formulat o asemenea atitudine critică se regăseşte puternic efectul acelei „campanii de lichidare a exagerărilor“, campanie inaugurată şi patronată de Brejnev.

Jukov l-a văzut pe Stalin prăbuşindu-se fizic şi psihic după cel de-al doilea război mondial, subminat de toată încordarea anilor precedenţi şi de o suspiciune maladivă, întreţinută abil de Beria & Co., direct sau prin intermediul lui Malenkov.

Moartea lui Stalin — în martie 1953 — închidea şi în viaţa lui Jukov o etapă extrem de densă şi semnificativă.

Măsurile luate în favoarea lui Jukov, imediat după moartea lui Stalin, îl puteau lăsa să creadă că norocul îi surîdea din nou. La 57 de ani, în plină forţă, cu o experienţă îndelungată şi un prestigiu uriaş, Jukov avea tot dreptul să creadă că mai are de jucat un rol, că mai are un cuvînt de spus.

*

Succint dar relevant, Jukov a emis judecăţi pertinente şi asupra altor conducători politici şi militari din perioada războiului şi din cea de după terminarea acestuia. Asemenea caracterizări definesc extraordinar — şi cu autoritate — oameni din anturajul lui Stalin, evidenţiind trăsături de caracter care explică marasmul politic şi moral în care societatea sovietică s-a zbătut timp de decenii, marile erori politice, economice şi sociale înregistrate, lungul lanţ de abuzuri şi crime cărora le-au căzut victime milioane de oameni.

Voroşilov s-a dovedit, după părerea lui, părere de fapt împărtăşită pe scară largă, drept „un strateg mediocru“, un fanfaron şi un poltron. „Budionnîi se ţinea de o parte. Nu se amesteca în nimic. Nu purta pică nimănui. Îl înjurau, iar el doar îşi răsucea mustaţa. Am fost împreună la cursurile de perfecţionare ale corpului de comandă. N-a făcut singur nici o lucrare. «Ce temă avem ? Ah, asta...

Ei, eu am plecat la vînătoare !»" Beria era caracterizat drept „un om groaznic, perfid și viclean" care, însă, în condițiile arestării, „s-a purtat ca un laș". „Beria [...] era gata să îndeplinească tot ce vrei, cînd vrei și cum vrei". Molotov era „un om hotărît și încăpățînat, pe care era greu să-l urnești din loc dacă apuca să se plaseze deja pe o anumită poziție" ; continuînd, Jukov releva că Molotov „era un om puternic, principial (?!), departe de orice interes personal, extrem de încăpățînat, peste măsură de crud, care-l urma conștient pe Stalin și care-l sprijinea în cele mai cumplite acțiuni ale acestuia, inclusiv în cele din anii 1937—1938." Malenkov și Kaganovici erau modele de „carierism".

Față de anii 1969 și 1974, cînd a apărut prima și, respectiv, a doua ediție a memoriilor lui Jukov, cunoaștem astăzi infinit mai multe despre Stalin și stalinism, despre post-stalinism, despre „perioada stagnării". Anii de după 1986 au adus Uniunii Sovietice — dacă nu altceva — cel puțin acel „glasnost" de care au beneficiat și beneficiază și istoriografia și politologia. Se vorbește și se scrie astăzi în țara vecină despre gravele erori politice, economice, sociale și culturale ale perioadei staliniste ; se ridică încet-încet vălul care acoperă de decenii unele acte de politică externă ; se dezvăluie uriașul lanț de crime făcute împotriva întregii populații a Uniunii Sovietice, dar și cel al crimelor realizate de către diferite organe ale sistemului represiv (NKVD este doar unul dintre acestea) împotriva altor popoare (și e suficient să amintim aci asasinatul în masă de la Katyn) ; se înlătură mistificările privind relațiile de partid și de stat în cadrul „blocului sovietic" din perioada postbelică, relevîndu-se rolul pe care Moscova l-a avut în desfășurarea evenimentelor din anumite perioade, în impunerea unor regimuri și personalități, în orientarea politicii interne și externe a „țărilor socialiste" ; se renunță — cu greu, este adevărat — la imaginea eroică pe care un sistem uriaș de propagandă a căutat s-o impună unei lumi care, dacă n-a crezut-o și n-a acceptat-o, n-a combătut-o totuși cu prea mult zel ; se radiografiază „establishment"-ul sovietic (Michael Voslensky, *La nomenklatura. Les privilegiés en*

URSS, Editions Pierre Belfond, Paris, 1980), stabilindu-i malformațiile congenitale și conținutul malefic.

Știm astăzi mai mult și despre cei ce l-au înconjurat pe Stalin. Chiar dacă nu au fost prea vorbăreți (desigur îi avem în vedere pe cei ce au supraviețuit Patronului), chiar dacă au făcut totul pentru a distruge urmele unei activități care s-a identificat adeseori cu Crima însăși.

Realizînd o caracterizare de mare densitate ideatică și de mare forță publicistică, Roy Medvedev afirma în prefața la lucrarea sa *All Stalin' s Men* : „Fără excepție, toți aceștia au avut un rol important în istoria U.R.S.S. și în cea a P.C.U.S. [...] Decenii de-a rîndul au fost, toți, membri ai Biroului Politic și ai Consiliului de Miniștri, iar deciziile lor au afectat, direct, sau indirect, viețile a milioane de oameni. [...] Pe ei se bizuia Stalin — denumit „Șeful" în cercurile partidului ; îi erau indispensabili pentru stabilitatea dictaturii sale totalitare. La rîndul lui, Stalin le era lor indispensabil, dacă doreau să-și păstreze partea de putere și influență, ceea ce i-a făcut reprezentanții tipici ai sistemului stalinist. // Pe de altă parte, își erau ostili unii altora și se atacau între ei, fapt care-l mulțumea deplin pe Stalin. Acesta exploata luptele intestine și mîncătoria între membrii Biroului Politic, în numele principiului *divide et impera.* [...]. Stalin nu dădea nici o para chioară pe prietenie ; aprecia cu totul alte calități la cei din preajma sa. Toți [...] erau harnici și energici și știau să-și pună subalternii la treabă, de obicei prin intimidare și coerciție. Singurul lucru pe care îl știau bine era să fie de acord cu Stalin și să-i execute orice ordin, oricît de criminal ar fi fost. Oricine se dovedea incapabil să comită un act criminal, nu numai că era dat jos de la putere, dar era și exterminat fizic. Toți cei șase [membri ai Biroului Politic — n. tr.] au reușit cu mai mult succes decît alții să treacă prin acest proces de selecție. Toți au parcurs drumul de-a lungul căruia tenacitatea revoluționară degenerează în duritate, chiar în sadism, flexibilitatea politică în pragmatism și entuziasmul în demagogie. Poate doar Mikoian, dintre cei mai cunoscuți, a fost în stare [...] să-și compună o față mai umană. Restul erau pervertiți de circumstanțele vremurilor lor, corupți atît de puterea enormă de care dispuneau și nu puteau să o refuze, cît și de autoritatea ab-

solută a conducătorului care-i stăpînea și care îi putea distruge, pe fiecare în parte, oricînd. Nici unul dintre ei nu a fost un criminal sau un ticălos înnăscut ; ambiția, vanitatea și frica i-au împins însă de la o crimă la alta. Circumstanțele în care i-a plasat regimul stalinist nu le micșorează răspunderile. Faptul că ei au trecut examenul de selecție și au fost apți să guverneze pe vremea lui Stalin nu a depins numai de vreo toană a acestuia din urmă. Au trudit din greu să se evidențieze în fața lui și să-i furnizeze marfa pe care o cerea. [...] Într-un fel, cei din preajma lui Stalin se asemănau ca două picături de apă ; tot ce făceau era pornit din frică sau oportunism. Din alte puncte de vedere, se diferențiau foarte mult. Unii erau capabili să îndeplinească ordinele cele mai brutale și nedrepte, [...] dar nu se poate spune că simțeau vreo plăcere executîndu-le. Alții s-au lăsat atrași încet-încet de criminalitate pînă la sadism, savurînd orgiile de bestialitate. Mai erau unii care își îndeplineau misiunea cu pasivitate de robot sau de călău profesionist, fără pic de emoție sau angajare personală. Veneau apoi fanaticii și dogmaticii, din credința că tot ceea ce făceau era spre binele partidului sau al revoluției, ori pentru fericirea ce va să vină. Erau incapabili să se căiască sau să regrete ceea ce comiseseră. Alții erau pur și simplu slabi, tîmpiți, care nici nu se gîndeau ce făceau, habar nu aveau ce se întîmplă în jurul lor și își linișteau conștiințele spunîndu-și că cei de sus știau ei bine ce era de făcut. Desigur, ar putea fi identificate și catalogate și alte tipuri de comportament ale celor cu care Stalin se înconjura. [...]. // Desigur, încercarea de a le scrie biografia nu este o treabă ușoară, pentru că cele mai importante aspecte ale activității lor sînt învăluite încă în cel mai adînc secret. Acești [...] oameni au lăsat să se afle despre ei numai ceea ce vroiau ei să se afle. Umblau după publicitate și faimă — fiecare încurajîndu-și micuțul lor cult al personalității — dar n-ar fi permis pentru nimic în lume publicului să afle faptele reale din viața și activitatea lor. Făceau politică în spatele ușilor închise. Se relaxau în vilele statului înconjurate cu ziduri înalte. Se străduiau din toate puterile ca după moartea lor să rămînă cît se poate de puține materiale documentare, în-

greunînd la maximum sarcina istoricului care se înhamă să le reconstituie trecutul."

O asemenea imagine — rezultat al unor cercetări îndelungate, al exercitării unui spirit critic de excepţie şi al unui ales talent publicistic — întăreşte, credem noi, prin autoritatea judecăţilor formulate imaginea conturată de Jukov în urmă cu 20 de ani, dîndu-i nu doar culoare în plus, ci adîncime, ceea ce este esenţial pentru înţelegerea fenomenului.

*

Deşi a jucat un rol efectiv în arestarea şi neutralizarea lui Beria, ca şi în condamnarea, la Plenara C.C. al P.C.U.S., din iunie 1957, a grupului Malenkov, Molotov, Kaganovici et Co, destinul lui Jukov avea să fie în continuare foarte agitat.

Jukov a fost trimis în octombrie 1957 într-o vizită oficială în Iugoslavia şi Albania. În perioada în care efectua această vizită se executau manevrele de toamnă ale armatei sovietice. Jukov a insistat să se amîne această vizită oficială şi să rămînă, aşa cum era firesc, la manevre, în calitatea sa de ministru al Apărării. Hruşciov a decis ca delegaţia sovietică condusă de Jukov să efectueze vizita în perioada hotărîtă. Marile manevre din Bielorusia au fost folosite de către Hruşciov pentru a desfăşura o amplă şi eficientă — după cum se va vedea — campanie de denigrare şi calomniere a lui Jukov în rîndul cadrelor militare de comandă, folosind invenţii calomniatoare, declaraţii tendenţioase şi interpretări preconcepute.

În octombrie 1957, la Plenara C.C. al P.C.U.S., s-a hotărît scoaterea sa din Prezidiul C.C. şi din C.C. al P.C.U.S., fiind eliberat, deopotrivă, şi din funcţia de ministru al Apărării al U.R.S.S.

Hruşciov a impus, în octombrie 1957, după Plenara C.C. al P.C.U.S., publicarea în „Pravda" sub semnătura mareşalului Konev — lucru pe care acesta îl va regreta ulterior în modul cel mai profund — a unui articol foarte dur, plin de învinuiri la adresa mareşalului Jukov, care de care mai absurde.

Vorbind despre intriga lui Hrușciov, care a dus la eliminarea sa din viața publică, Jukov afirma : „Ăsta se temea pur și simplu de concurență. A fost un moment cînd s-a clătinat, iar eu i-am asigurat sprijinul armatei. Atunci mi-a mulțumit sincer, dar concluzia la care a ajuns a fost cu totul alta : dar dacă-mi va trece prin minte să-i iau locul ? Pe atunci, generalul Eisenhower devenise președinte al S.U.A. , iar Hrușciov, probabil, credea că visez și eu să devin șef de stat. Fals ! N-am dorit niciodată puterea de stat. Sînt militar și armata e meseria mea."

Hotărîrea a apărut, pentru multe cadre de conducere ale armatei, ca și pentru Jukov însuși, cu atît mai surprinzătoare, cu cît în iulie-august 1957, cu ocazia altor mari manevre militare, desfășurate tot în Bielorusia, la care Jukov a asistat ca ministru al Apărării, locțiitorul Direcției Generale Politice a armatei sovietice, generalul-locotenent Pronin și primul-adjunct al ministrului Apărării, mareșalul R.I. Malinovski, l-au elogiat în mod deosebit pe Jukov, subliniind contribuția sa la aplicarea în viață a hotărîrilor Congresului al XX-lea al P.C.U.S. și la adoptarea deciziilor Plenarei C.C. al P.C.U.S. din iunie 1957.

Eliminarea lui Jukov a căzut ca un trăznet. Nici în cele mai rele timpuri pentru Jukov — în anii 1946-1947 — nu se întîmplase așa ceva. Adjutantul său, Markov, mărturisește : „Mareșalul Jukov a primit demiterea din 1957 foarte greu, chiar mai greu decît numirea sa în calitatea de comandant al Regiunii militare Odessa sau, ulterior, în aceea de comandant al Regiunii militare Ural. Acele numiri le acceptase ca un soldat fidel Patriei. Atunci continua să fie strîns legat de viața militară, pe cînd acum îl rupeau de munca sa militară, de armata sa dragă [...]. Nu concepea viața lui în afara armatei. Din inima lui fusese acum smuls esențialul".

La 15 martie 1958, i s-a dat lovitura de grație, fiind pus în retragere, fapt fără precedent în Uniunea Sovietică la nivelul acestui grad militar.

Se poate spune că anul 1957 înseamnă încheierea carierei politice și militare a lui Jukov, concurența a diverși factori — atît sub Hrușciov, cît și sub Brejnev — făcînd imposibilă în continuare manifestarea sa pe scena oficială a țării.

Doi cîini de pază neîndurători — generalii Golikov și Epișev care au îndeplinit succesiv funcția de șef al Direcției Generale Politice a armatei sovietice — au urmărit ca hotărîrea de eliminare din viața publică să fie observată cu toată strictețea și ca ea să rămînă ireversibilă.

Pînă în 1974, Jukov avea să trăiască lîngă Moscova, într-un fel de exil, la vila care îi fusese dată de către Stalin, pe viață, după bătălia Moscovei. Premoniția lui Jukov, că îndată ce va muri, vila va fi luată familiei s-a adeverit ; nici nu s-a terminat bine înmormîntarea și familia a fost evacuată din locuință.

Ținem să remarcăm în mod deosebit valoarea documentară și literară a paginilor semnate de către Rjevskaia și de către Mirkina, care reconstituie universul în care trăia și se mișca Jukov după eliminarea sa.

În acești ani, Jukov a avut ca principal reazem pe fiica sa cea mai mică, Mașa, și pe soția sa, Galina Alexandrovna, doctor, care i s-a dedicat cu exemplară devoțiune, îngrijindu-l competent, cu afecțiune, în timpul frecventelor și tot mai complicatelor accidente de sănătate cărora mareșalul le-a căzut victimă.

În general, din jurul lui s-au îndepărtat mulți dintre cei care îi fuseseră apropiați, de fapt niște oportuniști. Vidul acesta i-a făcut mult rău lui Jukov. Au continuat să-l înconjoare la modul direct, cu stima și căldura lor, mareșalul Vasilevski — cu care s-a și încuscrit — și mareșalul Bagramean. Relațiile cu alte mari figuri militare au fost mai contradictorii. Avem în vedere, în acest cadru, pe Rokossovski și Konev. În ceea ce îl privește pe Rokossovski a funcționat, credem, o oarecare gelozie față de Jukov, care — prin acea hotărîre a lui Stalin de care am mai amintit — a fost investit să preia comanda Frontului 1 bielorus, care a asigurat cucerirea Berlinului. În ceea ce îl privește pe Konev, lucrurile au fost mai complicate. Așa cum arătam, Konev însuși a realizat nedreptatea gravă pe care i-a făcut-o lui Jukov și asta l-a făcut să adopte o poziție inhibată față de acesta, nefăcînd el primul pasul spre împăcare. La rîndul său, Jukov — deși a afirmat că nu are resentimente față de inamicii săi personali — nu a putut uita prea ușor acea manifestare de

iresponsabilitate ostilă a lui Konev. (Sentimentul nedreptăţirii va fi fost pentru el cu atît mai mare cu cît ştia că doar intervenţia sa îl salvase pe Konev de plutonul de execuţie). Se vor împăca de-abia la 28 decembrie 1967, cu ocazia aniversării de către Konev a 70 de ani de la naştere, graţie lui Simonov, care mai făcuse o încercare — nereuşită însă — în septembrie 1966, cu ocazia premierei filmului documentar *Dacă ţi-e dragă casa ta.*

Manifestările de aversiune expresă sau de ostilitate tăcută şi şicanele faţă de Jukov s-au succedat una după alta.

Să notăm în treacăt — deşi reprezintă un fapt aproape incredibil — că Jukov nu a fost inclus în colectivul de redacţie al *Istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei.* Mai mult decit atît, nici măcar n-a fost consultat (pentru prezentarea acelor mari bătălii ale celui de-al doilea război mondial, în care Jukov a făcut el însuşi, în fruntea trupelor pe care le-a condus, istorie).

În acei ani trişti la Muzeul Forţelor Armate ale U.R.S.S. din Moscova în vitrinele cu exponate nu se afla nimic care să amintească despre rolul şi contribuţia lui Jukov din timpul celui de-al doilea război mondial.

Ziariştii, scriitorii, editorii, oamenii de film şi de teatru, pentru a nu mai vorbi de militarii de diferite grade — în principal cei cu grade înalte — primeau „sugestii" mai mult sau mai puţin directe de a-l ocoli pe Jukov.

Şicanarea din partea aparatului de partid a luat formele cele mai diverse şi s-a manifestat cu cele mai diferite ocazii. Simonov şi Pavlenko reţin stupoarea, perfect justificată, pe care Jukov a încercat-o, în 1965, cu ocazia filmărilor pentru documentarul de lung metraj intitulat *Dacă ţi-e dragă casa ta* — consacrat bătăliei Moscovei — cînd Direcţia Generală Politică a armatei sovietice a interzis ca mareşalul Jukov să fie filmat la Perhuşkovo, acolo unde şi-a avut punctul de comandă în timpul bătăliei Moscovei.

Jukov ieşea rar din microuniversul care i s-a impus. Marele comandant de oşti va părăsi doar de cîteva ori, uneori un timp mai îndelungat, pentru tratament medical, vila de la Sosnovka, unde a trăit între 1957-1974. Se comporta într-un mod relativ ciudat, basculînd între o exuberanţă controlată şi o interiorizare discretă. „Era —

scria Rjevskaia — complexul unui om neconsumat, oprit din mers în toată puterea lui, aruncat în cea mai apăsătoare existență, în inactivitate, și care acum, cînd sconta să se întoarcă la o viață activă, avea atîta nevoie de acei ani pierduți."

Prima ieșire în public, după mulți ani de absență, a fost la 9 mai 1965 cu ocazia celei de a douăzecea aniversare a Victoriei, pentru a participa la adunarea solemnă de la Palatul Congreselor din Kremlin și, apoi, la banchetul de la Casa Centrală a Scriitorilor.

Prezența lui a făcut senzație. „În ziua celei de a douăzecea aniversări a Victoriei asupra Germaniei, Jukov, demis deja de opt ani, și-a ocupat pentru prima dată locul său, alături de alți mari mareșali, la masa prezidiului adunării solemne. Era un act de dreptate. Astfel l-au și interpretat oamenii prezenți în sală, printre care cel puțin nouă zecimi participaseră la război și țineau bine minte ce rol jucase Jukov atunci. // Cînd la adunarea solemnă, printre alte nume de comandați, a fost menționat numele lui Jukov — care nu mai fusese pronunțat de mulți ani de la nici o tribună — în sală au izbucnit aplauze spontane. De la tribună au fost menționate numele multor oameni care se acoperiseră de glorie în timpul războiului și, probabil, în alte împrejurări, reacția la rostirea numelui lui Jukov n-ar fi fost atît de furtunoasă. El a fost aplaudat în unanimitate, cu deosebită putere, încît în acea zi și în acel moment, a fost, în sfîrșit, restabilită o dreptate istorică, pe care oamenii o așteaptă totdeauna în sufletul lor cu încăpățînare, indiferent de ce s-ar întîmpla. // Cred că lui Jukov nu i-a fost ușor să trăiască această clipă fericită pentru el, în care, probabil, era și un dram de amărăciune, pentru că, în toată acea perioadă în care nu se pronunța numele lui, timpul continuase să curgă ireversibil, iar omul nu e veșnic. Cine știe, poate că, alături de alte gînduri, în mintea sa, era și acel gînd simplu, dar necruțător, că ar fi putut, în general, să nu ajungă să trăiască această clipă."

Pentru mulți această participare a fost considerată semnul exterior al încetării dizgrației. A fost însă, din păcate, doar o impresie. Brejnev nu a făcut nimic pentru readucerea lui Jukov în viața publică, ba dimpotrivă. La

Congresul al XXIV-lea al P.C.U.S. din 1971, deşi era delegat al regiunii Moscova, lui Jukov i s-a interzis practic participarea printr-o intervenţie abilă, destul de străvezie însă, dincolo de tonul glumeţ şi binevoitor, din partea lui Brejnev. Hotărîrea l-a afectat enorm pe Jukov, căci pentru el participarea la acest forum avea valoarea unei reabilitări politice. Jukov a rămas însă Jukov. „Caracterul acestui om rămînea totdeauna neinfluenţat de împrejurările exterioare. Acestea se schimbau, dar omul rămînea el însuşi. Şi această consecvenţă de caracter era nu doar dovada forţei sale morale, ci şi izvorul ei. Conştiinţa capacităţii sale de a nu se lăsa influenţat de împrejurări accentua la rîndul ei această trăsătură de caracter."

*

În condiţiile eliminării din viaţa publică, Jukov s-a dedicat scrierii memoriilor. A făcut-o fără speranţa că acestea vor putea vedea vreodată, cel puţin în timpul vieţii sale, lumina tiparului. În jurul său se ridicase un imens zid al tăcerii şi ostilităţii. Din partea cercurilor oficiale, Jukov nu avea de unde să ştie că reminiscenţele dizgraţiei vor acoperi tot intervalul 1966—1974, adică pînă la moartea sa.

Anul 1965 marchează debutul relaţiei de colaborare a lui Jukov cu Editura Agenţiei de Presă „Novosti" din Moscova, care îşi va asuma, la solicitarea expresă a editurii pariziene „Opera Mundi," sarcina de a tipări memoriile lui Jukov.

Consemnarea de către redactorul de carte a gîndurilor exprimate de către Jukov pe parcursul mai multor întîlniri ne permite să cunoaştem părerile sale despre rostul memoriilor politice şi militare, despre modul în care trebuie scrise, despre finalitatea lor documentară, istorică, morală. Multe din aceste gînduri au fost formulate în mod direct ca o reacţie determinată de lectura unor memorii ale unor conducători de oşti sovietici sau ale unor conducători militari străini.

„Trebuie să spun că — afirma Jukov — în prezentarea războiului sînt destule denaturări atît la foştii generali hitlerişti, cît şi la aliaţii noştri. Există, de asemenea, multe

inexactități și în literatura noastră memorialistică. Eu nu pot să scriu decît adevărul. Vreau să scriu despre oameni și fapte așa cum le-am văzut și așa cum le apreciez eu. E dificil. În timpul lui Stalin — o situație ; în timpul lui Hrușciov — o altă situație ; iar acum — o a treia. În plus, apar fapte noi, are loc reevaluarea și reconsiderarea lor... Pe de altă parte, despre multe lucruri este încă prematur să se vorbească..." Față de memoriile publicate în U.R.S.S. a avut o atitudine foarte diferită. Despre memoriile lui Rokossovski, Merețkov, Vasilevski afirma că ele „conțin multe lucruri valoroase și interesante". Memoriile lui Ciuikov (mai ales părțile în legătură cu operațiunea finală de la Berlin) i-au stîrnit reacții violente. Am avut prilejul să ne referim mai sus la acest aspect. Unele părți ale memoriilor lui Eriomenko — în care se preamărea, contrar adevărului istoric, rolul lui Hrușciov în operațiunile de la Stalingrad — i-au trezit, pur și simplu, dezgustul, Jukov nesfiindu-se să comunice autorului această reacție. Memoriile lui Konev l-au indignat de-a dreptul. „Sînt seci ! Și cum sînt scrise ! Fără nici un simț autocritic ! Nu are nici o greșeală. Și cît de bine ar prinde asta ! Dacă s-ar aborda lucrurile cum trebuie ! Cît de dificil este acest om, o știu bine ! Cum de n-a pomenit nici măcar o dată despre greșelile sale ? ! A fost de două ori destituit. A deschis frontul lîngă Veazma [...]. Au căzut atunci în mîinile nemților șase sute de mii, au pierit. Șase sute de mii de oameni din vina lui. Iar el — nici un cuvînt despre asta. Nicăieri, nici un cuvînt. Ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. A deschis nemților calea spre Moscova. Totul a fost lăsat descoperit. Nu vă închipuiți ce a fost. Descoperit totul pînă la Moscova. Stalin a vrut să-l trimită în fața tribunalului militar. L-am apărat eu : «Vom mai avea nevoie de el. Dați-mi-l locțiitor...»." O reacție corozivă a avut Jukov și față de unele „amintiri" ale lui Maiski, cuprinse în cartea sa de memorialistică *Amintirile unui ambasador sovietic*, și în special față de cele în legătură cu atitudinea și reacțiile lui Stalin din prima zi a războiului împotriva Uniunii Sovietice, considerate a fi reproduse total inexact. Observațiile critice ale lui Jukov nu i-au ocolit nici pe unii scriitori care au consacrat războiului romane sau nuvele de mai mari dimensiuni. Accentele cri-

tice la adresa romanului *Blocada* al lui Ceakovski sînt edificatoare.

Mareşalul Jukov a pledat — şi a căutat să dea un exemplu în acest sens în memoriile sale — pentru o imagine critică şi autocritică, considerînd, pe bună dreptate, că memoriile nu trebuie să fie o juxtapunere mai mult sau mai puţin alertă, mai mult sau mai puţin inspirată, doar de amintiri, şi că ele trebuie să constituie, prin consideraţiile înseşi ale autorilor lor, un obiect de reflecţie.

Jukov a combătut practica acelor autori de „memorii" care introduceau fraudulos în paginile lor — în tendinţa de a le face mai docte, de a le da mai mult miez şi mai multă savoare — referinţe savante la autori celebri, documente oficiale de cele mai diferite origini şi tipuri şi întîmplări ale vieţii de pe front (culese din ziare, reviste sau din relatările unor comandanţi de rang inferior) pe care responsabilităţile înalte de comandant de armată, de front, de şef de stat-major nu le puteau reţine direct. Jukov a pledat pentru faptul trăit direct, orice adăugire de tipul celor evocate apărîndu-i drept un atentat la însuşi sensul noţiunii de memorii.

În fine, merită reţinută opinia critică a lui Jukov privind viziunea limitată, îngustă, a autorilor unor memorii, care, în calitatea lor de mari comandanţi, ignorau relaţiile cu celelalte forţe care concurau la realizarea victoriei. „Iată, tocmai acest lucru se uită adeseori în memorii. Se scrie ca şi cum războiul s-ar duce numai în sectorul încredinţat unuia sau altuia, ca şi cum trupele unuia sau altuia ar fi cu totul altceva decît toate celelalte. O asemenea optică îngustă n-o putem accepta în principiu, fără a mai vorbi de faptul că aceasta duce la o serie de deformări în aprecierea însăşi a desfăşurării acţiunilor militare."

Din păcate, sub imperiul atîtor presiuni exterioare, a atîtor şi atîtor factori care îi condiţionau apariţia cărţii, Jukov a fost obligat să facă unele concesii, tocmai în planurile incriminate, eliminînd multe referiri critice la adresa lui Stalin, relatări şi consideraţii în legătură cu represiunile care au avut loc în armată şi în flotă în diverse perioade, opinii analitice privind greşelile şi neajunsurile din diferite momente şi etape ale războiului. Rjevskaia şi Mirkina — mai ales aceasta din urmă, ca redactor de carte

— au sesizat exact fenomenul, dînd informaţii care permit ca el să fie receptat la dimensiunile sale reale.

Elaborarea şi redactarea memoriilor a însemnat angrenarea lui Jukov într-un efort ieşit din comun, mareşalul dăruindu-se total acestei întreprinderi. A făcut serioase investigaţii de arhivă, a consultat tot ceea ce se putea consulta în materie de literatură militaro-istorică şi militaro-memorialistică, a avut — în scopul confruntării propriilor puncte de vedere cu acelea ale interlocutorilor săi — zeci şi zeci de întîlniri cu comandanţi de front, de armată, de divizii, cu membri ai consiliilor militare. Deşi traversa un moment critic sub raportul sănătăţii, Jukov a refuzat ajutorul oferit cu promptitudine, pentru redactarea memoriilor, atît de către Konstantin Simonov, cît şi de către Serghei Smirnov, hotărît să facă totul de unul singur şi chiar să sacrifice ceva din calitatea literară în favoarea autenticităţii lor. „Toată această muncă complexă, meticuloasă, a dezvăluit talente pe care, probabil, mareşalul nici nu le bănuia. Munca l-a scos la iveală pe Jukov-cercetătorul, omul cu o logică strictă în gîndire, cu o riguroasă disciplină a minţii. Aceste calităţi, alături de înalta exigenţă, pe care Gheorghi Konstantinovici o manifesta faţă de sine, şi de imensa dragoste de muncă, i-au permis să creeze una din cele mai impresionante opere despre Marele Război pentru Apărarea Patriei". „Lucrînd la această carte, în ciuda tuturor vicisitudinilor soartei, Jukov era fericit, activ ; făcea o muncă creatoare, se cufundase din nou în căutarea de soluţii pentru probleme dificile, ceea ce avea pentru el o mare importanţă ; comanda din nou trupe, trăia în atmosfera militară, se simţea util, avea din nou o menire în viaţă ; era vesel, firesc, degajat." Exact, riguros, Jukov a fost în relaţiile cu editura extrem de punctual şi, în ciuda unor reacţii nervoase de moment, deosebit de receptiv.

Însemnările redactorului de carte dau o dimensiune exactă a dificultăţilor pe care Jukov a trebuit să le traverseze în definitivarea lucrării. În ciuda străduinţelor editurii, numai cu extremă greutate a putut fi constituit un grup de specialişti militari care să fie antrenaţi în redactarea lucrării, acesta începîndu-şi activitatea, de fapt,

atunci cînd manuscrisul era complet pregătit pentru tipar. Demersurile editurii pentru a găsi un redactor de specialitate al cărţii lui Jukov nu au putut fi încununate de succes, toţi cei solicitaţi declinînd, din frică, această solicitare. Lucrării şi autorului li se reproşau în principal afirmaţia, implicită şi explicită, privind insuficienta pregătire a armatei sovietice şi a economiei sovietice pentru război. Oficialităţile — solicitate insistent să aprobe tipărirea lucrării lui Jukov — răspundeau invariabil că nu se poate accepta editarea cărţii unui om eliberat din toate funcţiile de partid şi de stat. Adversarul cel mai înverşunat al publicării memoriilor lui Jukov a fost Suslov, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., „tiranul“ ideologiei sovietice, unul dintre cei mai conservatori şi dogmatici lideri de la Kremlin. Autorul a fost obligat să realizeze unele compromisuri pentru a asigura publicarea cărţii. S-a procedat la eliminarea capitolului referitor la represiunile staliniste în cadrul armatei şi flotei, s-au schimbat unele accente în evaluarea situaţiei politico-militare din perioada premergătoare declanşării războiului şi din primele luni ale desfăşurării acestuia, tonul caracterizării lui Stalin. Ultimul obstacol în apariţia memoriilor a fost dat de exigenţa exprimată de către Brejnev (sau sugerată în numele său), discret, dar perceptibil, de a i se găsi un loc în paginile lucrării lui Jukov. Făcînd parte dintre cei ce vroiau să intre în istorie oricum, Brejnev credea că va obţine prin bunăvoinţa lui Jukov un loc de onoare în istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei. A ieşit un compromis ridicol — perpetuat pe parcursul a şase ediţii —, Jukov menţionînd că el, mareşalul (1943) l-a căutat pe Brejnev colonelul (în 1943) şi nu l-a găsit şi negăsindu-l, a renunţat. „Cenzorul“ — tiranizat de un orgoliu nemăsurat (şi e suficient să amintim că s-a autoproclamat mareşal al Uniunii Sovietice — în 1976 ; că şi-a asigurat patru titluri de Erou al Uniunii Sovietice — în 1966, 1976, 1978 şi 1981 şi — ca o adevărată sfidare — a făcut să i se atribuie ordinul militar suprem „Victoria“) a dat drumul în cele din urmă cărţii.

La semnarea contractului cu Editura Agenţiei de Presă „Novosti“, Jukov a formulat o singură condiţie, şi

anume aceea ca memoriile sale să fie publicate mai întîi în U.R.S.S. și de-abia după aceea în străinătate, condiție care a fost îndeplinită.

Cartea lui Jukov *Amintiri și reflecții* s-a bucurat de un succes imens. A fost editată în 27 de țări, în 18 limbi. Prima dată a apărut în U.R.S.S. în 1969. De atunci a fost editată de 9 ori în limba rusă, într-un tiraj total de peste 6 milioane de exemplare ; a fost publicată, de asemenea, în 7 republici unionale în limbile naționale respective.

În anii 1969-1973, ca urmare a tipăririi lucrării, autorul și editura au primit nu mai puțin de zece mii de scrisori prin care, o dată cu aprecierile lor elogioase, cititorii formulau numeroase sugestii, aduceau completări și precizări dintre cele mai utile. Cititorii primei ediții s-au transformat, fără să vrea și fără să știe, în referenți voluntari ai cărții lui Jukov.

Din vara anului 1969, Jukov a trecut la pregătirea celei de-a doua ediții. Textul acesteia a fost supus completărilor și modificărilor, autorul adăugînd trei noi capitole substanțiale și amplificînd cu noi documente și considerații capitolele existente. Lucrul la carte l-a susținut din punct de vedere moral extraordinar de mult, ajutîndu-l să treacă peste loviturile pe care le primea în toate felurile din partea oficialității. Scrisorile numeroase din partea cititorilor îi arătau că poporul — dincolo de orice sinuozități ale politicii — continua să-l stimeze ca pe un erou. La 23 aprilie 1974 Jukov semna bunul de tipar pentru ediția a doua. Din păcate, nu avea s-o mai vadă tipărită. La 18 iunie 1974, el se stinge din viață, marginalizat, uitat și trist.

•

Evoluțiile pe plan politico-militar la scară planetară l-au făcut pe Jukov să mediteze profund asupra problemelor păcii și ale războiului în epoca contemporană. El a realizat perfect că, în ciuda puterii militare uriașe a țării sale — sporită considerabil de intrarea în arsenalul ei

militar a bombei atomice (în 1949) şi a bombei cu hidrogen (în 1953) a rachetelor cu rază lungă şi foarte lungă de acţiune ş.a. — problema războiului nu mai poate fi abordată în termeni, ca să zicem aşa, clasici, componenta nucleară impunînd o schimbare a opticii şi strategiei politice şi militare. În urmă cu peste 15 ani — şi cît au evoluat lucrurile de atunci încoace — Jukov scria : „Trebuie să alegem : ori vom exista, ori nu ! Omenirea este capabilă să renunţe la război, dacă va înţelege că un război nuclear în ziua de astăzi este o nebunie. Trebuie să creăm o opinie publică împotriva războiului. Şi fiecare dintre noi trebuie să-şi aducă contribuţia personală. Numai un nebun poate renunţa de bunăvoie la o viaţă frumoasă pe planeta noastră atît de mică..." Dacă vom spune însă că asemenea gînduri au fost formulate de Jukov în 1974, cînd doctrina militară sovietică — ca de altfel şi cea americană — era construită pe existenţa dobîndirii superiorităţii asupra adversarului şi pe ideea succesului pentru autorul primei lovituri, vom avea pe deplin valoarea tezei avansate de Jukov. Interviul acordat de Jukov — în care exprima acest punct de vedere — n-a putut apare, de altfel, decît mult timp după moartea sa, în 1986, cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la naşterea sa, în condiţiile în care conducerea politică şi militară a Uniunii Sovietice au accedat la principiul „suficienţei rezonabile".

În conştiinţa generală a popoarelor Uniunii Sovietice, numele lui Jukov este asociat rezistenţei şi victoriei, în momentele cele mai tragice ale destinului ţării. Sintetizînd acest sentiment, Simonov scria : „Desigur, şi faptul că Leningradul n-a căzut, ci a rezistat blocadei, şi faptul că nemţii au fost respinşi lîngă Moscova, este meritul istoric nu doar a doi, şi nici măcar a douăzeci de oameni, ci a multor milioane de militari şi civili, este rezultatul uriaşelor eforturi ale întregului popor. Acest lucru este cu atît mai evident acum, o dată cu trecerea timpului. // Dar, dacă e să vorbim despre rolul personalităţii în istorie cu referiri la Jukov, trebuie să spunem că numele lui este

legat în memoria poporului şi de salvarea Leningradului, şi de salvarea Moscovei [...]. Desfăşurarea ulterioară a războiului a făcut foarte populare cîteva nume ale unor conducători militari cu totul eminenţi. Printre ei, însă, Jukov ne-a rămas drept prima dragoste, cucerită în orele cele mai tragice ale destinului nostru, de aceea şi cea mai puternică //. Şi cînd, la sfîrşitul războiului, a fost numit comandant al frontului ce se îndrepta direct spre Berlin, lucrul a părut normal — omul care a apărat Moscova va cuceri Berlinul."

Contribuţia pe care Jukov a adus-o în diverse calităţi în timpul celui de-al doilea război mondial este un fapt de istorie, pe care, dincolo de orice pasiuni, nimicnicii şi adversităţi, istoria o consacră ca atare.

Istoricii militari sînt de acord în a accepta că dincolo de faptele sale de arme, ilustrînd originalitatea concepţiei şi a planurilor operative, arta pregătirii şi realizării lor, Jukov a formulat valoroase idei în domeniul militar, dintre care se desprind prin coerenţă şi substanţă cele privind : necesitatea studierii multilaterale a inamicului ; exigenţa pregătirii profunde şi minuţioase a propriilor trupe ; valoarea surprinderii operative şi tactice ; calcularea forţelor şi mijloacelor în funcţie de scopul propus ; asigurarea materială şi pregătirea spatelui frontului.

În urmărirea scopului propus, Jukov şi-a pus deplin în valoare marile sale calităţi, inteligenţa şi talentul, pregătirea profesională şi măiestria militară, spiritul de organizare şi voinţa de fier. Armonia şi echilibrul în care s-au reunit într-un singur mănunchi toate aceste calităţi au făcut ca el să se manifeste, în mod constant, ca un mare comandant de oşti, care analizează şi decide, care organizează şi înfăptuieşte. Realismul s-a îmbinat cu îndrăzneala, luciditatea cu fantezia, forţa cu subtilitatea, capacitatea de analiză cu spiritul de previziune. Model de ordine şi disciplină, de rigoare şi corectitudine, de consecvenţă şi perseverenţă, el a impus tuturor — de la soldat la mareşal — prin formularea clară a scopurilor şi prin organizarea eficientă a mijloacelor tuturor acţiunilor, prin capacitatea profundă de a pătrunde cele mai complexe

situații și de a lua operativ măsurile cele mai judicioase. A știut să ordone, dar a știut să și asculte. A manifestat un acut simț de cooperare, pentru victoria cauzei înfrîngîndu-și orice orgoliu. A știut să polarizeze în jurul lui elementele cele mai valoroase și a știut, în plus, să pună în valoare tot ce este mai bun la colaboratorii săi. Tranșant, lipsit de emfază, omenos și drept, el a impus oriunde a luptat. A devenit un model și un simbol. Orgoliul nu i-a obnubilat rațiunea. Nu a fost scutit de greșeli și de scăderi. A avut onestitatea însă de a le recunoaște și dorința de a le îndrepta și pe unele și pe altele. Și-a asumat răspunderile cele mai dificile și nu și-a declinat niciodată responsabilitățile pentru situațiile cele mai grave. Principial fiind, a respins compromisurile. A spus adevărul, riscînd să piardă prietenii și să-și atragă adversități. A fost copleșit de ingratitudini și nedreptăți, dar a rămas maiestuos în suferința sa. A băut cu demnitate pînă la fund paharul amărăciunii. A fost și a rămas un militar, străin veleităților și jocurilor politice. A fost o victimă a pasiunilor și intrigilor politice, cărora n-a știut sau n-a putut să le facă față. A rămas un soldat curajos și cinstit pînă la sfîrșitul zilelor, murind cu demnitate în picioare. A iubit și a fost iubit. A fost, deopotrivă, invidiat, urît și nedreptățit, în cercurile politice și militare, care au sacrificat în el unul dintre cele mai strălucite personaje ale veacului. A fost o personalitate contradictorie, care nu se încadrează în tiparele comune și care nu se supune unei analize lineare. Istoria celui de-al doilea război mondial nu se poate scrie fără a vorbi de Jukov, o figură legendară, al cărui chip de medalie se asociază, la peste 45 de ani de la încheierea ostilităților în Europa, cu însuși chipul Victoriei.

*

Europa consemnează astăzi cea mai lungă perioadă de pace din întreaga ei existență.

Drumul spre pace a trecut însă printr-un război pustiitor, care a adus popoarelor continentului, dar și altor popoare, indicibile suferințe.

A fi lucizi azi înseamnă a gîndi, toţi, fără excepţie — fără scheme prestabilite — la cauzele care l-au declanşat, la căile care l-ar fi putut evita, la implicaţiile sale umane şi materiale, la consecinţele pe termen lung.

Fără îndoială că istoriografii îşi fac şi îşi vor face treaba lor, problematica celui de-al doilea război mondial oferind un teritoriu de cercetare şi analiză departe de a fi epuizat.

Popoarele continentului au meditat, încă o dată cu ocazia sărbătoririi a 45 de ani de la Victorie, la preţul ei, la preţul plătit de cei ce au trăit acest război, ca şi la preţul pe care au fost obligaţi să-l plătească urmaşii lor, adică noi.

Sentimentul că Europa, după 45 de ani de pace, nu mai poate arăta aşa cum era şi, mai ales, cum a fost concepută în 1945, domină opinia publică. Procesul de reconstrucţie europeană — început cu ani în urmă şi avînd la activul său Actul final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa şi Carta de la Paris pentru o nouă Europă — motivează, permite şi impune noi paşi pe calea edificării securităţii şi cooperării, pe linia construcţiei unor noi relaţii de încredere, egalitate şi respect.

Speranţa noastră are nevoie mai mult ca oricînd de certitudini. De certitudinea că forţelor belicoase nu li se va mai permite să acţioneze. De certitudinea că dialogul va deveni însemnul de marcă al ţărilor europene. De certitudinea că niciodată unii nu vor mai decide pentru alţii. De certitudinea că aberante structuri, înţelegeri şi prevederi — rezultat al unor combinaţii politico-militare astăzi desuete — îşi vor găsi necesara revizuire istorică, înlăturînd sechelele împărţirii între învinşi şi învingători. De certitudinea că pînă vom putea realiza Casa Comună Europeană vom putea să ne realizăm propriul cămin naţional.

Uriaşele transformări politice, economice şi sociale ale anilor 1989-1990 — fără precedent în veacul nostru — certifică un nou sens de evoluţie europeană, distilînd experienţă şi condensînd aspiraţie istorică.

A înţelege acest nou curs istoric — cu adevărat revoluţionar — înseamnă a face un pas uriaş spre o pace reală.

Realizarea în acest an de noi şi atît de aşteptaţi paşi majori spre dezarmarea nucleară şi convenţională pentru întărirea securităţii şi dezvoltarea colaborării între statele continentului european ar fi una din dovezile cele mai convingătoare că lecţia istoriei — a celui de-al doilea război mondial — a fost pe deplin asimilată.

Si vis pacem, para bellum ! — spuneau cei vechi.

Si vis pacem, para pacem ! — răspundem noi.

GEORGE G. POTRA

KONSTANTIN SIMONOV

MAREŞALUL JUKOV

(însemnări pentru o biografie)

Partea întîi

ÎNTÎLNIRI

Această primă parte a însemnărilor mele este legată de întîlniri pe care le-am avut cu G.K. Jukov în ani diferiţi, în perioada 1939-1967.

Nu sînt biograful lui Gheorghi Konstantinovici Jukov ; ceea ce scriu despre el nu este o biografie, ci numai nişte însemnări pentru o biografie, o încercare de a-l privi pe acest eminent militar cu ochii unui scriitor.

Doresc să adaug că am făcut războiul, sînt omul generaţiei mele, iar receptarea de către mine a personalităţii lui G. K. Jukov nu se bazează doar pe întîlniri şi discuţii personale. Pe parcursul mai multor ani, am auzit şi am citit multe despre Jukov, şi în ochii mei, ca şi în ochii altor oameni, s-a conturat treptat imaginea acestei mari personalităţi. Nu este deci vorba de o abordare subiectivă, ca urmare a întîlnirilor personale, ci de una obiectivă şi cuprinzătoare, legată de atitudinea poporului şi de faima de care se bucură în popor, care a recunoscut în Jukov, încă din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, unul dintre eroii săi şi, dincolo de orice, a continuat în mod consecvent să-l considere ca atare. O părticică din acest sentiment general există şi în receptarea de către mine a personalităţii lui G. K. Jukov.

1

La Halhîn-Gol am nimerit tîrziu, spre sfîrşitul evenimentelor. Erau zilele ultimului nostru atac, cel din august. Gruparea japoneză era deja înconjurată de cercul strîns al trupelor noastre şi al celor mongole, se dădeau ultimele lovituri asupra ei în dunele de nisip, spre est de rîul Halhîn-Gol, se luau cu asalt ultimele coline deţinute încă de japonezi : Remizovskaia, Pescianaia, Bezîmiannaia...

Ştiam că trupele noastre aveau în frunte pe comandantul de corp de armată Jukov, că acesta era cavalerist şi că venise aici din Regiunea militară Bielorusia. Atît în rîndul trupelor, cît şi în redacţia noastră militară se vorbea cu respect despre el. Se spunea că este sever şi hotărît, se spunea că la Halhîn-Gol au venit mulţi ştabi, dar că Jukov nu s-a lăsat copleşit, conducea singur operaţiunile militare şi tot el, se spunea, a propus un plan de încercuire a japonezilor. Se auzea că erau şi alte planuri, dar că Jukov şi-a impus punctul de vedere, şi acolo, la Moscova, Stalin şi Voroşilov au aprobat planul său.

Mai tîrziu, cînd japonezii încercuiţi au fost înfrînţi, iar pe front s-a instalat o oarecare linişte, înaintea unei noi furtuni, într-una din discuţii aveam să beneficiez de o confirmare a ceea ce auzisem mai înainte.

În însemnările mele despre Halhîn-Gol s-a păstrat următoarea notă :

„Odată, într-una din deplasările mele la Hamar-Daba, mi-a fost dat să aud, pentru prima dată într-un mediu militar, acele discuţii despre talente şi capacităţi, în aceeaşi formă ireconciliabilă, în care se desfăşurau ele în rîndul confraţilor mei, scriitorii. Nu bănuiam să dau de aşa ceva în război şi, la început, m-am mirat.

Aşteptîndu-l pe Ortenberg, sau poate pe Stavski, stăteam într-unul din corturile statului major şi discutam cu comandanţii-cavalerişti. Unul dintre ei — colonel, care fusese împreună cu Jukov aproape de pe timpul Armatei de cavalerie — afirma categoric şi convingător că întregul plan de încercuire a japonezilor aparţine lui Jukov, că Jukov însuşi l-a elaborat şi propus, că Stern n-a avut nimic de-a face cu acest plan, că Jukov este un

talent, pe cînd Stern nu reprezintă nimic deosebit, că lucrurile stau chiar așa, pentru că — asta o știa sigur — nimeni, în afară de Jukov, n-a avut de-a face cu acest plan.

Discuția nu avea un caracter personal. Dacă ar fi fost așa, n-ar merita nici măcar s-o evoc. Cuvintele colonelului erau rostite cu acea pasiune și cu acel ton fără drept de apel, întîlnite deseori în propriile noastre discuții, cu care noi, tinerii absolvenți ai Institutului de literatură, slăvind talentul poeților și dascălilor noștri preferați, îi desconsideram, în același timp, pe toți ceilalți".

Pe Jukov l-am întîlnit pentru prima dată peste o săptămînă, în dimineața de după o operațiune specială, fixată pentru noaptea precedentă, dar amînată în ultimul moment, împotriva unor noi unități japoneze, care deabia sosiseră. Voi reproduce și de această dată un fragment din notele mele de la Halhîn-Gol.

„A doua zi, împreună cu Ortenberg, Lapin și Hațrevin trebuia să fim la Jukov. Ortenberg vroia să știe cît de reale sînt, după părerea lui Jukov, știrile privind apropiata ofensivă a japonezilor, spre ce trebuie să ne orientăm la ziar.

Statul-major era amplasat în continuare pe același Hamar-Daba. Jukov avea, probabil de ieri sau de alaltăieri, un nou punct de comandă, făcut din bușteni de curînd tăiați, foarte curat și bine executat, cu un mic coridor, o perdeluță și, mi se pare, chiar cu un pat în loc de laviță.

Jukov stătea într-un colț, la o masă mică, ce semăna cu un birou. Se pare că de-abia ieșise din baie : era îmbujorat, muiat de aburi, fără haină, într-o cămașă galbenă de finet, băgată în pantaloni de călărie. Cămașa crăpa pe pieptul lui imens. De statură mică și așezat pe scaun părea voinic și înalt.

Ortenberg a început discuția. Noi ceilalți ne-am așezat de jur-împrejur. Jukov tăcea. Cicălitorul, nerăbdătorul Lapin a început să pună întrebări. Jukov continua să tacă, privindu-ne și gîndindu-se, după mine, la cu totul altceva.

În acel moment a intrat unul dintre comandanții cercetașilor, cu un raport. Jukov a citit raportul cu coada

ochiului, a aruncat asupra comandantului o privire supărată şi plictisită, spunîndu-i :

— Cît priveşte şase divizii, minţiţi : la noi sînt înregistrate numai două. Restul, minciună. Pentru prestigiu.

— Îşi cîştigă pîinea, spuse Jukov întorcîndu-se către Ortenberg, nemaiacordîndu-i atenţie comandantului.

S-a instalat tăcerea.

— Pot să plec ? a întrebat comandantul.

— Mergeţi. Spuneţi-le acolo, alor voştri, să nu mai fabuleze. Dacă aveţi pete albe, lăsaţi-le aşa, cinstit, pete albe, dar nu-mi băgaţi în locul lor divizii japoneze inexistente.

Cînd comandantul a ieşit, Jukov a repetat :

— Îşi cîştigă pîinea. Cercetaşii...

S-a întors apoi către Lapin şi a spus :

— Mă întrebaţi dacă va fi din nou război ?

Boris s-a precipitat, spunînd că nu a făcut-o din pură curiozitate, ci că el, cu Haţrevin, se pregăteau să plece în Occident, dat fiind faptul că acolo, în Occident, după cît se pare, erau pe punctul de a se produce anumite evenimente. Dar dacă aici, în Orient, ar urma să se întîmple ceva, nu va mai pleca. De asta a întrebat.

— Nu ştiu, răspunse destul de ursuz Jukov. A repetat : Nu ştiu. Cred că vor să ne sperie.

Şi după o pauză, a adăugat :

— Cred că aici nu va fi nimic. Personal, aşa cred.

A subliniat cuvîntul «personal» parcă s-ar fi distanţat de cineva, care credea altfel.

— Cred că puteţi pleca, a spus el, ca şi cum s-ar fi încheiat discuţia şi ne-ar fi invitat să ne luăm rămas bun".

Aceasta a fost prima mea impresie despre Jukov, care mi-a rămas adînc întipărită în memorie. Mi s-a păstrat cu atît mai clar, în memorie, cu cît a doua oară l-am văzut pe Jukov de-abia peste cinci ani şi jumătate, în ziua în care Keitel şi Friedeburg au sosit la Berlin să semneze actul de capitulare necondiţionată a armatei germane.

Dar despre impresiile din mai 1945, mai tîrziu.

Doresc acum să mă refer la o altă întîlnire cu Jukov, de după război, în octombrie 1950.

L-am văzut pe Jukov, cu totul surprinzător pentru mine, într-un loc cu multă lume, în strîmta stațiune Kislovodsk. Știam că era comandantul Regiunii militare Ural. Aici, însă, la odihnă, nu era îmbrăcat militar, ci în haine civile, care, de altfel, îi veneau tot atît de bine și elegant, ca și uniforma militară.

Înțelegeam că nu mă poate ține minte după figură, de aceea, prezentîndu-mă, am spus că am fost la el, la Halhîn-Gol.

— Da, desigur, a spus Jukov. Cred că ne-am mai întîlnit și după aceea, în timpul războiului.

Era un lapsus normal ; i s-a părut că eu, ca și mulți alți corespondenți de război, mai fusesem undeva, la el, pe front.

Am fost nevoit să-i replic că n-am avut noroc în această privință, că nu m-am întîlnit cu el niciodată în tot cursul războiului, pînă la sfîrșitul acestuia.

L-am rugat să-mi acorde puțin timp și să-mi răspundă la unele întrebări în legătură cu Halhîn-Gol, explicîndu-i că pregătesc un roman, ai cărui eroi sînt implicați în aceste evenimente.

Jukov a întîrziat puțin cu răspunsul. Îmi era clar că în acei ani, după eliberarea sa din funcția de prim-adjunct al ministrului Apărării, nici situația lui, nici starea sa sufletească nu erau ușoare. Mi s-a părut chiar că mă va refuza, că nu va dori să discute cu mine nici despre Halhîn-Gol, nici despre sine. Dar, după o scurtă tăcere, a spus :

— Bine.

Și mi-a fixat imediat locul și data întîlnirii.

Au fost două întrevederi, de cîteva ore fiecare, una din ele — la văduva lui Ordjonikidze, Zinaida Konstantinovna, în sanatoriul în care se afla aceasta.

Ambele discuții cu Jukov le-am notat imediat după întrevederile noastre.

Vorbind despre Halhîn-Gol, Jukov a început cu sfîrșitul, cu amploarea înfrîngerii suferite de japonezi.

— Îmi amintesc cînd am venit în regiunea rîului Hailastîn-Gol. Acolo, atunci, cînd japonezii au încercat să rupă încercuirea, i-a întîmpinat divizia noastră 57. Japonezii au lăsat acolo foarte mulți morți.

A revenit după aceea în discuţie la evenimentele de la începutul lui iulie 1939, cînd de-abia sosise la Halhîn-Gol şi preluase comanda.

Despre aceste evenimente, despre lupta de la Bain-Ţagan sau, cum se spunea adesea, măcelul de la Bain-Ţagan, primul nostru mare succes după o lună şi jumătate de lupte, auzisem foarte multe încă acolo, la Halhîn-Gol. Lupta s-a dat într-un moment critic pentru noi. Japonezii, cu forţe mari de infanterie şi artilerie, au trecut pe malul vestic al rîului Halhîn-Gol, intenţionînd să ne izoleze unităţile care continuau lupta pe malul estic. Iar noi nu aveam în apropiere nici infanterie, nici artilerie pentru a împiedica acest lucru. Puteau ajunge la timp doar brigăzile de tancuri şi blindate, aflate în marş. Doctrina militară de atunci nu prevedea însă o lovitură dată doar de către unităţi de tancuri şi blindate, fără sprijinul infanteriei.

Cu toate acestea, asumîndu-şi întreaga răspundere, deosebit de grea în asemenea condiţii, Jukov a angajat din mers brigada de tancuri şi brigada de blindate în lupta cu japonezii.

Iată ce spunea el cu privire la aceasta, unsprezece ani mai tîrziu :

— La Bain-Ţagan se crease o asemenea situaţie, în care infanteria noastră rămăsese în spate. Regimentul lui Remizov întîrzia. Mai avea de depăşit încă o trecătoare. Japonezii însă îşi trecuseră deja Divizia 107 pe malul nostru. Au început trecerea rîului la 6 seara, iar la 9 dimineaţa o încheiaseră. Au trecut 21 000. Numai cîte ceva din eşaloanele secundare au mai rămas pe malul celălalt. Au transportat toată divizia şi au organizat o dublă apărare antitanc — atît pasivă, cît şi activă. În primul rînd, de îndată ce infanteriştii lor soseau pe acest mal, dispăreau imediat în tranşeele antitanc rotunde, vi le amintiţi ? Iar în al doilea rînd, au transportat cu ei toată artileria antitanc, peste o sută de tunuri. Se crea pericolul zdrobirii trupelor noastre pe acest mal, obligîndu-ne să părăsim şi capul de pod de dincolo de Halhîn-Gol. Or, toată speranţa noastră era în acest cap de pod. Gîndindu-ne la ceea ce ar fi urmat, acest lucru trebuia împiedicat. Am luat

hotărîrea să-i atacăm pe japonezi cu brigada de tancuri a lui Iakovlev. Ştiam că fără sprijinul infanteriei ea va avea mari pierderi, dar am acceptat conştient acest lucru.

— Brigada era puternică, vreo 200 de tancuri. Ea s-a regrupat şi a pornit la atac. A suferit mari pierderi de pe urma focului artileriei japoneze, dar, repet, eram pregătiţi pentru aceasta. Din efectivul brigăzii, jumătate au căzut morţi şi răniţi, iar jumătate din tancuri, chiar mai mult, au fost distruse. Dar ne aşteptam la asta. Pierderi şi mai mari au avut brigăzile de tancuri şi blindate, care au sprijinit atacul. Tancurile ardeau sub ochii mei. Într-un sector, s-au regrupat 36 de tancuri, iar în curînd 24 din ele au fost cuprinse de flăcări. În schimb, am nimicit divizia japoneză. Am făcut-o praf.

— Cînd au început toate acestea, eram la Tamaţk-Bulak. Acolo mi s-a comunicat că japonezii au trecut rîul. Am sunat imediat la Hamar-Daba şi am ordonat: „Brigada de tancuri a lui Iakovlev să intre în luptă". Mai aveau de parcurs vreo 60 sau 70 de km, pe care i-au făcut direct prin stepă, intrînd în luptă.

Atunci cînd, la început, se crease o situaţie grea, japonezii ieşind pe malul rîului controlat de către noi, la Bain-Ţagan, Kulik a cerut ca artileria să fie retrasă de pe malul celălalt, unde aveam un cap de pod. Artileria va pieri! mi-a zis el. I-am răspuns: dacă-i aşa, haideţi să retragem de pe capul de pod totul, să retragem şi infanteria. Nu las acolo infanteria fără artilerie. Artileria este scheletul apărării, şi atunci cum să lăsăm infanteria să piară acolo de una singură? Haideţi atunci să retragem totul.

— În concluzie, nu m-am supus, am refuzat să execut acest ordin şi am raportat la Moscova punctul meu de vedere: că nu consider oportună retragerea artileriei de pe capul de pod. Acest punct de vedere a avut cîştig de cauză.

Povestind despre Bain-Ţagan, Jukov şi-a amintit dintr-o dată de maiorul Remizov, al cărui regiment în marş se afla prea departe pentru a ajunge în ziua aceea la începutul luptei.

— L-aţi cunoscut pe Remizov? a întrebat el.

Am spus că nu l-am prins în viață, am auzit doar despre el.

— A fost un om bun și un comandant bun, a spus Jukov. Îl iubeam și-mi plăcea să merg la el. Uneori, s-a întîmplat să dau pe la el să beau un ceai. Remizov a fost un om viteaz, dar a fost ucis prostește, vorbind la telefon. A amplasat neadecvat postul său de observație, vorbea la telefon, terenul era deschis și glontele l-a lovit drept în ureche. A murit pe loc.

— Cu Remizov a fost următoarea poveste. Cînd i-am încercuit pe japonezi, el s-a lansat viguros cu regimentul său și a pătruns în adîncime. Japonezii au aruncat imediat asupră-i forțe mari. Noi am concentrat de îndată înspre acolo brigada blindată, care s-a apropiat de Remizov din două părți și i-a creat un coridor de trecere. (Jukov a arătat cu mîinile cum anume a degajat brigada blindată acest coridor). Au creat acest coridor, dîndu-i posibilitatea să se retragă. Un oarecare tovarăș a trimis în legătură cu aceasta un denunț la Moscova, propunînd ca Remizov să fie trimis în judecată pentru că și-a făcut de cap și așa mai departe... Eu consideram însă că nu era cazul să fie trimis în judecată. Îmi plăcea. Desigur se avîntase, dar ce fel de comandant este acela care în luptă nu poate lua singur o hotărîre, nici să meargă înainte, nici înapoi, nici în dreapta, nici în stînga ? ! Oare de așa ceva avem nevoie ? Avem nevoie de oameni plini de elan. Eu am făcut o contrapropunere — Remizov să fie decorat. N-a fost judecat, dar nici decorat. Mai tîrziu, *post-mortem*, i s-a acordat titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

— Comandantul brigăzii de tancuri, Iakovlev, a fost și el un om foarte viteaz și un bun comandant. Dar a murit și el în mod stupid. În zona unde se afla punctul nostru central de traversare a pătruns o grupare de japonezi, vreo trei sute de oameni. Nu prea mult, dar constituia un pericol pentru noi. Le-am ordonat lui Potapov și Iakovlev să răspundă personal de nimicirea acestei grupări. Ei au început să concentreze infanteria, să organizeze atacul. Iakovlev s-a suit pe un tanc și comanda de acolo. Un țintaș japonez l-a doborît cu un glonte, pe loc. În lupte s-a dovedit a fi un foarte bun comandant.

— În tot acest timp, japonezii au ieșit numai o singură dată împotriva noastră cu tancurile lor. Aveam informații că pe frontul lor sosește o brigadă de tancuri. Primind asemenea știri, am plasat artileria pe singura direcție accesibilă tancurilor, în centru, în raionul Nomun Han—Burd—Obo. Japonezii s-au regrupat și s-au angajat chiar pe această direcție. Artileria noastră a deschis focul asupra lor. Am urmărit personal această luptă. Am incendiat și am distrus vreo sută de tancuri. Doar unul a rămas întreg. Am aflat acest lucru mai tîrziu, datorită informațiilor furnizate de agenții noștri. Se încinsese lupta. Artileriștii mă sunau : „Tovarășe comandant, vedeți cum ard tancurile japoneze ?" Eu : „Văd-văd...", unuia, altuia... Toți comandanții de artilerie mă sunau, toți vroiau să se laude cum au incendiat aceste tancuri.

— De fapt, japonezii nici nu aveau ceva care să merite denumirea de tancuri. Au intrat cu această brigadă o singură dată, după aceea, însă, nu au mai folosit nici un tanc. Japonezii aveau însă avioane de bombardament în picaj bune, deși bombardau mai mult de la înălțimi considerabile. Aveau și o artilerie antiaeriană bună. Nemții și-au încercat acolo tunurile lor antiaeriene, le-au experimentat în condiții de luptă.

— Ca forță principală, japonezii au aruncat împotriva noastră două divizii de infanterie. Dar nu trebuie să uităm faptul că o divizie japoneză echivala, de fapt, cu un corp de pușcași de la noi : 21 de mii de baionete, 3 600 cadre de comandă ! De fapt, acolo la Halhîn-Gol, ne-am confruntat cu două corpuri de pușcași, plus unele regimente independente, detașamente de siguranță, detașamente de căi ferate...

Trecînd de la evocarea evenimentelor de la Halhîn-Gol la aprecierea acestora, Jukov a spus :

— Cred că ei au urmărit o testare temeinică prin luptă. O verificare serioasă. Pentru japonezi era important atunci să tatoneze dacă sîntem în stare să luptăm cu ei. Și finalul luptelor de la Halhîn-Gol a determinat ulterior atitudinea mai mult sau mai puțin rezervată a japonezilor de la începutul războiului nostru cu nemții.

— Dacă la Halhîn-Gol acțiunea lor s-ar fi desfășurat cu succes, cred că ei ar fi continuat ofensiva. În planurile lor

de lungă perspectivă intra cucerirea părţii de est a Mongoliei şi ieşirea spre Baikal, Cita, spre tuneluri, tăierea Magistralei siberiene.

— La Halhîn-Gol stăteam prost cu aprovizionarea. Ne aduceam cele necesare de la staţia Borznea, aflată la vreo 700 km. Or, japonezii aveau în apropiere două staţii de aprovizionare : Hailar — la 100 km şi Holun-Arşan — la 30 km. Spre sfîrşitul acţiunilor militare de la Halhîn-Gol, militarii japonezi au înţeles că nu vor avea succes în ofensiva împotriva noastră cu nivelul de atunci al înzestrării tehnice a armatei lor. Cu toate că diviziile japoneze de bază luptau foarte bine. Trebuie să recunosc, aveau o infanterie bună, soldaţi buni.

Vorbind despre dîrzenia soldaţilor japonezi, aducînd cîteva exemple în acest sens, Jukov spuse nemulţumit, dînd din umeri :

— În general, la noi există o tendinţă greşită. Am citit nu de mult un roman. Hitler este acolo prezentat, la începutul războiului, aşa cum ajunsese el de fapt la sfîrşitul acestuia. După cum se ştie, la sfîrşitul războiului, cînd au început să pîrîie toate încheieturile, el, într-adevăr, devenise cu totul altfel, într-adevăr părea un nimic. Dar el era un duşman viclean, perfid, un comandant de oşti puternic. Şi dacă-i luăm pe nemţi, desigur, ei nu l-au privit totdeauna la fel, nu totdeauna negativ. Dimpotrivă. La început l-au adulat. Urmau succese după succese. Avea o mare autoritate, iar atitudinea faţă de el în interiorul Germaniei, în speţă aceea a conducerii militare germane, a fost diferită de la etapă la etapă. Or, dacă noi îl prezentăm de la bun început ca un mic idiot, aceasta diminuează propriile noastre merite. Adică, pe cine am zdrobit ? Pe un asemenea tîmpit ! Or, noi, am avut de-a face cu un duşman puternic, periculos, groaznic. Aşa trebuie să prezentăm noi lucrurile...

Astfel apar în însemnările mele cele spuse de către Jukov despre Halhîn-Gol şi cu privire la Halhîn-Gol, atunci, în 1950. Evenimentele de la Halhîn-Gol le-am evocat, după cîte îmi amintesc, şi mai tîrziu, după ani, discutînd despre alte subiecte.

Într-una din asemenea discuţii, din toamna anului 1965, Jukov, amintindu-şi evenimentele de la Halhîn-Gol, a abordat din nou aceeaşi temă — adevărul şi neadevărul în aprecierile noastre cu privire la inamic.

— Japonezii s-au luptat crunt. Nu sînt de acord ca despre inamic să se vorbească umilitor. O asemenea atitudine nu reprezintă un dispreţ faţă de duşman, ci o subapreciere a lui. Iar în ultimă instanţă, nu numai subaprecierea inamicului, ci şi a noastră înşine. Japonezii s-au bătut extrem de dîrz, mai ales infanteria. Îmi aduc aminte cum i-am interogat pe japonezii ascunşi în zona rîului Hailastîn-Gol. Au fost luaţi prizonieri în stufăriş. Erau cu toţi extrem de ciupiţi de ţînţari, încît tot corpul le era numai o rană. I-am întrebat : „Cum de v-aţi lăsat să vă mănînce ţînţarii în halul ăsta ?" Au răspuns : „Ni s-a ordonat să stăm de pază şi să nu ne mişcăm. Nu ne-am mişcat". Într-adevăr, i-au trimis acolo şi i-au uitat. Situaţia s-a schimbat, batalionul lor a fost respins, iar ei au continuat să stea acolo timp de două zile, fără să se mişte, pînă i-am capturat. Ţînţarii îi mîncau de vii, dar ei continuau să execute ordinul. Sînt, într-adevăr, nişte soldaţi adevăraţi. Vrei, nu vrei, trebuie să-i respecţi.

Continuînd pe această temă, Jukov, din nou, ca şi atunci, în 1950, a aruncat o punte între războiul cu japonezii şi cel cu nemţii.

— Îmi amintesc un prizonier neamţ, pe care l-am interogat lîngă oraşul Elnea. Era unul dintre primii tanchişti luaţi prizonieri acolo. Tînăr, înalt, frumos, blond, un nibelung, chiar m-a făcut să-mi aduc aminte de filmul *Nibelungii*, pe care l-am văzut în anii '20. Într-un cuvînt, un exemplar model. Încep să-l interoghez. Raportează că este şofer mecanic, în plutonul cutare, batalionul cutare, divizia de tancuri cutare. Continui să-i pun întrebări. Nu răspunde.

„De ce nu răspunzi ?" Tace. Apoi declară : „Sînteţi un militar, trebuie să înţelegeţi că eu, ca militar, am răspuns la tot ce trebuia să răspund — cine sînt şi de ce unitate aparţin. Nu pot să mai răspund la nici o altă întrebare. Întrucît am jurat. Şi dumneavoastră nu aveţi dreptul să

mă întrebați, știind că sînt militar, nu aveți dreptul să-mi cereți să-mi încalc datoria și să-mi pierd onoarea".

L-am întrebat atunci dacă știe cu cine vorbește ? Nu, nu știe. „Traduceți-i că sînt generalul de armată Jukov". A ascultat cele spuse și mi-a răspuns :

— Nu vă cunosc. Îi cunosc doar pe generalii mei. Pe generalii dumneavoastră nu-i știu.

Bravo ! O atitudine insolentă, mai rar așa tupeu. Dar cum să nu-l respecți ? Nu poți să nu-l respecți !

Îi spun : „Dacă nu răspunzi — te împușcăm și gata". A pălit, dar n-a cedat. A spus : „Ei și, împușcați-mă, dacă vreți să săvîrșiți o faptă dezonorantă față de un prizonier lipsit de apărare. Împușcați-mă ! Sper însă că nu veți face acest lucru. Oricum, eu nu vă voi mai spune nimic în plus față de ceea ce am spus".

Cînd i-am raportat ulterior lui Stalin despre operațiunea de la Elnea, i-am povestit și despre acest prizonier, pentru a-i ilustra ce reprezintă nemții, pentru a-l convinge cu cine avem de-a face. Să știi un asemenea lucru, și să-l apreciezi ca atare, este important. Pentru că o asemenea apreciere intră neapărat în calcule și planuri. De asemenea lucruri trebuie să ții seama și atunci cînd îl evaluezi pe inamic, și atunci cînd îți apreciezi propriile posibilități. Planificînd o operațiune, trebuie să iei în calcul starea morală, nivelul de disciplină și pregătire ale soldaților inamicului. Subapreciind toate astea, poți ușor să comiți greșeli de calcul.

În 1950, Jukov vorbea succint despre numirea sa la Halhîn-Gol, fără să intre în amănunte. Acum povestea acest lucru mai detaliat.

„La Halhîn-Gol am plecat în felul următor (ulterior mi s-a relatat cum s-au întîmplat toate astea) : cînd am suferit acolo primele insuccese, în mai-iunie, Stalin, discutînd această problemă cu Voroșilov, în prezența lui Timoșenko și Ponomarenko, pe atunci secretar al C.C. din Bielorusia, l-a întrebat pe Voroșilov : «Cine comandă trupele acolo, la Halhîn-Gol ?» «Comandantul de brigadă Feklenko». «Și cine e acest Feklenko ? Ce fel de om este?» a întrebat Stalin. Voroșilov a spus că nu poate să răspundă pe loc și exact la această întrebare, că nu-l cunoaște personal pe Feklenko și nu știe ce fel de om este. Stalin

a replicat nemulţumit : «Ce-i asta ?! Oamenii luptă, iar tu nu ştii cine luptă acolo, cine comandă trupele ? Acolo trebuie numit altcineva să redreseze situaţia şi să fie în stare să acţioneze cu iniţiativă. Să fie capabil nu numai să redreseze situaţia, ci şi, cînd va fi posibil, să le şi arate japonezilor...» Timoşenko a spus : «Am o propunere — comandantul corpului de cavalerie, Jukov».

— «Jukov... Jukov...», a spus Stalin. «Îmi spune ceva numele ăsta». Atunci Voroşilov i-a amintit : «E acelaşi Jukov, care, în 1937, v-a trimis dumneavoastră şi mie o telegramă în care spunea că este tras pe nedrept la răspundere pe linie de partid». «Şi cum s-a terminat ?», a întrebat Stalin. Voroşilov a spus că nicicum, că s-a clarificat că nu existau temeiuri pentru a fi tras la răspundere pe linie de partid.

Timoşenko m-a caracterizat pozitiv, a spus că sînt un om hotărît, că voi face faţă. Ponomarenko a confirmat, de asemenea, că pentru atingerea obiectivului propus este o candidatură bună.

La vremea aceea, eram locţiitor al comandantului trupelor Regiunii militare Bielorusia, eram în regiune, în campanie. M-au chemat la telefon şi mi-au spus : mîine să fii la Moscova. L-am sunat pe Susaikov. Pe vremea aceea era membru al Consiliului militar al Regiunii Bielorusia. Era, totuşi, anul treizeci şi nouă, mă gîndeam : ce înseamnă această chemare ? L-am întrebat : «Nu ştii, cumva, de ce mă cheamă ?» Mi-a răspuns : «Nu ştiu. Ştiu un singur lucru : dimineaţa trebuie să fii în cabinetul lui Voroşilov». «Ei, atunci, să trăiţi, am înţeles !»

Am plecat la Moscova. Am primit ordinul să zbor la Halhîn-Gol. A doua zi am luat avionul.

Ordinul iniţial era următorul : «Să mă lămuresc asupra situaţiei ; să informez despre măsurile pe care le-au luat, să raportez propunerile mele».

Am venit, m-am lămurit asupra situaţiei, am raportat despre măsurile luate şi propunerile mele. Am primit într-o singură zi, una după alta, două telegrame cifrate : prima — că sînt de acord cu concluziile şi propunerile ; a doua — că sînt numit în locul lui Feklenko, comandant al corpului special de armată staţionat în Mongolia".

Într-o altă discuţie, desfăşurată, de asemenea, în toamna anului 1965, Jukov s-a referit la problema relaţiilor cu superiorii săi aflaţi la Halhîn-Gol. Ecourile acestora, jos, în rîndul subordonaţilor, le-am evocat. Despre acest lucru îmi vorbea acum însuşi Jukov.

„În a treia zi a ofensivei noastre din august, cînd datorită faptului că japonezii se agăţaseră de cota Paleţ din flancul de nord, acţiunile noastre încetiniseră, am avut o discuţie cu G. M. Stern. Acesta se afla acolo şi, din ordin superior, avea misiunea ca, în calitate de comandant al frontului de dincolo de Baikal, să asigure spatele nostru, să asigure gruparea de trupe comandată de mine cu toate cele necesare. În cazul în care acţiunile militare s-ar fi întins şi în alte sectoare, transformîndu-se într-un război, se prevedea ca grupul nostru de armată să intre în directa subordonare a acestui front. Dar numai într-un asemenea caz. Deocamdată, însă, acţionam independent şi eram subordonaţi direct Moscovei.

Stern a venit la mine şi a început să-mi spună că, în ceea ce îl priveşte, îmi recomandă să nu mă avînt, ci să mă opresc, să prind, în două-trei zile, forţe pentru următoarele lovituri şi, numai după aceea, să continui încercuirea japonezilor. Mi-a explicat sfatul său prin faptul că operaţiunea a încetinit şi prin aceea că noi suferim, mai ales în nord, mari pierderi. La toate acestea, i-am răspuns că războiul e război, că nu se poate face fără pierderi, că aceste pierderi pot fi mari, mai ales cînd ai de-a face cu un inamic atît de serios şi înverşunat, cum sînt japonezii. Dar dacă noi, acum, din cauza acestor pierderi şi a acestor complicaţii apărute în situaţie, vom amîna cu două-trei zile realizarea planului iniţial, atunci una din două : ori nu vom realiza acest plan deloc, ori îl vom îndeplini cu mare întîrziere şi cu pierderi uriaşe, care, datorită indeciziei noastre, în ultimă instanţă, vor fi de zece ori mai mari decît pierderile pe care le înregistrăm acum, acţionînd hotărît. Acceptînd recomandările sale, ne-am înzeci pierderile.

L-am întrebat apoi dacă este un ordin sau un sfat ? Dacă este un ordin să mi-l dea în scris. Dar îl previn că voi protesta împotriva acestui ordin scris, la Moscova,

întrucît nu sînt de acord cu el. Mi-a răspuns că nu îmi ordonă, ci îmi recomandă, şi că nu îmi va da un ordin scris. I-am răspuns : «Dacă-i aşa, atunci resping această recomandare. Trupele îmi sînt încredinţate mie, şi eu le comand aici. Dumneavoastră vi s-a ordonat să mă sprijiniţi şi să-mi asiguraţi spatele frontului. Şi vă rog să nu vă depăşiţi atribuţiile încredinţate». A fost o discuţie dură, nervoasă, nu prea plăcută. Stern a plecat. S-a întors peste două-trei ore după ce s-a mai consultat, probabil, cu cineva, şi mi-a spus : «Ei bine, cred că ai dreptate. Îmi retrag recomandările»."

La unele dificultăţi apărute în timpul operaţiunilor de luptă la Halhîn-Gol, care ne-au pricinuit o serie de insuccese iniţiale, Jukov s-a referit şi într-o altă discuţie, consacrată, în principal, cauzelor dramei care a izbucnit în iunie 1941.

„Faptul că nu am fost pregătiţi pentru războiul cu nemţii a avut, printre alte cauze, sistemul teritorial de instruire a trupelor, pe care l-am abandonat de-abia în 1939. Diviziile noastre teritoriale au fost pregătite extrem de prost.

Contingentul, pe care-l forma tot efectivul, era prost pregătit, nu avea nici imaginea luptei moderne, nici experienţa colaborării cu artileria şi tancurile. După nivelul de pregătire, unităţile noastre teritoriale nu sufereau nici o comparaţie cu unităţile militare active. Cu una din asemenea divizii teritoriale, a 82-a, am avut de-a face la Halhîn-Gol. Ea a dat bir cu fugiţii la cîteva salve de artilerie japoneze. A trebuit s-o oprim cu toate mijloacele aflate la îndemînă, a trebuit, de la punctul de comandă aflat la Habar-Daba, să trimit comandanţi şi să-i desfăşor în lanţ prin stepă. Abia am oprit-o. Am fost nevoit să-l destitui pe comandantul diviziei, iar divizia ca atare am pregătit-o, pas cu pas, timp de o lună şi jumătate, pentru acţiuni militare. Îi trimiteam treptat pe oameni în cercetare, în lupte de amploare mai mică, îi obişnuiam cu acţiunea artileriei, cu bombardamentele, îi învăţam să colaboreze cu tancurile. Ulterior, după ce şi-a mai îmbunătăţit pregătirea, a avut, la sfîrşitul lui august prima experienţă de luptă şi în aceste ultime acţiuni divizia nu

s-a descurcat rău. Iar în iulie — dăduse bir cu fugiții. Japonezilor, văzînd-o cum fuge la numai cîteva salve de artilerie, nu le rămînea altceva de făcut decît să înainteze în urma ei. Am reușit atunci să-i oprim doar concentrînd asupra lor focul întregii artilerii, din toate punctele frontului. Iată ce este o divizie teritorială fără nici o experiență de luptă. Acest lucru l-am trăit acolo, la Halhîn-Gol..."

Jukov a revenit la Halhîn-Gol și într-o altă discuție. De data aceasta, nu a evocat atît evenimentele acelei perioade, cît locul pe care-l ocupa Halhîn-Gol în viața sa, în biografia lui militară.

„Prima suferință grea din viața mea este legată de anii '37 și '38. Împotriva mea se pregătiseră documentele necesare, erau deja, probabil, suficiente, pe undeva, cineva alerga de ici-colo cu o mapă plină cu aceste documente. În fine, totul evolua în așa fel încît puteam să termin la fel cum au terminat pe atunci mulți alții. Și, după toate acestea, dintr-o dată, sînt chemat și mi se ordonă să plec la Halhîn-Gol. M-am dus acolo cu bucurie. Iar după încheierea operațiunii, am simțit o mare satisfacție. Nu numai pentru faptul că operațiunea, pe care o iubesc și acum, s-a realizat cu succes, ci și pentru că, într-un fel, acțiunile pe care le-am desfășurat m-au reabilitat, ca și cum aș fi înlăturat toate învinuirile și calomniile care se strînseseră împotriva mea în anii precedenți, și despre care în parte știam, în parte le bănuiam. Eram bucuros pentru tot : pentru succesul nostru, pentru noul grad militar, pentru titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Totul confirma faptul că am făcut ceea ce se aștepta de la mine, iar ceea ce s-a încercat să mi se pună în cîrcă s-a dovedit un neadevăr flagrant".

Desigur, pe fondul evenimentelor ulterioare din Marele Război pentru Apărarea Patriei, amploarea operațiunilor militare de la Halhîn-Gol pare mică. Acestea din urmă s-au desfășurat pe o zonă limitată, de circa 40—50 kilometri, întregul efectiv al Grupului 6 armată japonez nu ajungea la o sută de mii de oameni ; de altfel, la această cifră nu ajungea nici efectivul trupelor noastre și mongole participante la lupte.

E drept, în zona conflictului, acționau de ambele părți forțe de aviație mari, pentru acele timpuri, ceea ce m-a făcut ca, odată, într-o discuție cu Jukov, să-i spun cu o oarecare jenă că, ulterior, în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, nu am văzut lupte aeriene în care să se angajeze simultan, de ambele părți, un număr atît de mare de avioane de vînătoare ca în Mongolia. Iar el, zîmbind, mi-a răspuns : „Credeți că eu am văzut ? Nici eu n-am văzut". Dar, chiar luînd în considerare acest fapt, trebuie spus că evenimentele de la Halhîn-Gol au rămas, totuși, doar un puternic conflict militar, care nu s-a transformat însă într-un mare război.

Semnificația acestor acțiuni militare în istorie s-a dovedit a fi, însă, mult mai mare decît amploarea lor directă. Lecția dură, primită de conducerea militară japoneză la Halhîn-Gol, a avut urmări de lungă durată. În primele luni ale războiului cu nemții, care au fost cele mai grele pentru noi, memoria proaspătă a Halhîn-Gol-ului a făcut ca cercurile militare japoneze să manifeste prudență și să condiționeze problema intrării lor în război cu Uniunea Sovietică de luarea de către nemți a Moscovei. Importanța acestui lucru pentru noi este imensă.

Deosebit de important este însă și altceva : la Halhîn-Gol am arătat că noi manifestam deplină concordanță între vorbă și faptă, că tratatul nostru de asistență mutuală cu Mongolia nu este un simplu petic de hîrtie, că el exprimă disponibilitatea noastră reală de a-i apăra hotarele ca pe propriile noastre hotare.

Halhîn-Gol marchează începutul biografiei lui Jukov ca mare comandant de oști. Ulterior, a luat parte la evenimente de o amploare incomparabil mai mare, dar acest început acolo, în îndepărtata stepă mongolă, a fost foarte promițător.

În războiul cu nemții, Jukov a participat ca un șef militar, avînd la activ o victorie certă, obținută în condițiile unor acțiuni militare cu caracter modern, desfășurate cu participarea trupelor mecanizate și a aviației. Aceasta îi asigura lui Jukov nu numai autoritate în rîndul trupelor, dar avea și, cred eu, o mare importanță pentru el personal. Premisele în știința de a învinge sînt date

nu numai de experienţa militară, ci şi de factorul moral, la fel de important pentru ostaş, ca şi pentru comandant, pentru modul lui de a gîndi şi de a acţiona.

Cuvintele lui Jukov despre Halhîn-Gol, ca despre o „operaţiune pe care o iubesc şi acum", spuse de un om care a terminat războiul la Berlin, sînt pline de semnificaţie. La începutul Halhîn-Gol-ului, Jukov avea deja în spate un sfert de veac de serviciu militar, un război mondial şi un război civil, cariera de la soldat pînă la comandant de corp de armată. În calitate de conducător militar, conducerea operaţiunii de la Halhîn-Gol a fost pentru el, însă, o piatră de încercare. De aceea o şi iubea.

Printre militari se afirma că, atunci, cînd, în 1939, Moscova îl sunase pe Jukov în Bielorusia, fără a-i explica nimic, ordonîndu-i să vină urgent în Capitală, el a întrebat la telefon un singur lucru : „Să-mi iau sabia ?" Nu ştiu dacă a fost sau nu aşa, dar mi se pare că această povestire care circula oral, fie ea chiar legendă, exprimă înţelegerea exactă a caracterului acestui om.

2

După cum am mai arătat, după Halhîn-Gol nu am mai avut ocazia să-l văd pe Jukov, nici măcar o dată, pînă în ziua capitulării armatei germane. Imaginea lui, însă, continua să se consolideze în conştiinţa mea, ca şi în conştiinţa tuturor participanţilor la război.

Pentru mine, Jukov era omul pe care Stalin îl trimisese să salveze situaţia la Leningrad, în zilele cele mai critice ale acelui septembrie 1941, rechemîndu-l apoi la Moscova în perioada cea mai critică pentru ea — începutul lui octombrie.

Cred că nu voi greşi, spunînd că, în ochii participanţilor la război, victoria noastră de la Moscova era legată înainte de toate de două nume : de numele lui Stalin, care a rămas la Moscova şi a pronunţat, la 7 noiembrie 1941, acea cuvîntare, memorabilă pentru noi toţi, din Piaţa Roşie, şi de numele lui Jukov, care a preluat comanda Frontului de Vest într-un moment pe de-a întregul catastrofal, cînd se părea că soarta Moscovei atîrna doar de un fir de păr.

Desigur, şi faptul că Leningradul n-a căzut, ci a rezistat blocadei, şi faptul că nemţii au fost respinşi lîngă Moscova este meritul istoric nu doar a doi, şi nici măcar a douăzeci de oameni, ci a multor milioane de militari şi civili, este rezultatul uriaşelor eforturi ale întregului popor. Acest lucru este cu atît mai evident acum, o dată cu trecerea timpului.

Dar, dacă e să vorbim despre rolul personalităţii în istorie cu referiri la Jukov trebuie să spunem că numele lui este legat în memoria poporului şi de salvarea Leningradului, şi de salvarea Moscovei. Rădăcinile acestei memorii sînt ancorate adînc în războiul ca atare, în anul 1941, în conştiinţa vie de atunci a contemporanilor. Aşa se şi explică că amintirea a rămas nealterată în condiţiile diferitelor evenimente care s-au produs mai tîrziu.

Desfăşurarea ulterioară a războiului a făcut foarte populare cîteva nume ale unor conducători militari cu totul eminenţi. Printre ei, însă, Jukov ne-a rămas drept prima dragoste, cucerită în orele cele mai tragice ale destinului nostru, de aceea şi cea mai puternică.

Şi cînd, la sfîrşitul războiului, a fost numit comandant al frontului ce se îndrepta direct spre Berlin, lucrul a părut normal — omul care a apărat Moscova va cuceri Berlinul.

Ştiu că se pot exprima multe obiecţii. Se poate spune că Rokossovski, care a fost pînă la Jukov comandantul Frontului I bielorus, angajat direct spre Berlin, era întemeiat să considere nedreaptă mutarea sa pe Frontul 2 bielorus vecin ; se poate afirma cu deplin temei că Frontul I ucrainean, care acţiona la stînga lui Jukov, sub comanda lui Konev, a făcut pentru succesul operaţiunii Berlin nu mai puţin decît trupele comandate de Jukov. În fine, pot fi privite în mod diferit motivele pentru care Stalin, tocmai atunci, la sfîrşitul războiului, lîngă Berlin, şi-a rezervat coordonarea acţiunilor tuturor acestor trei fronturi, iar pe Jukov l-a trimis să comande doar unul dintre ele.

Aşa este. Însă, repet, atunci cînd, şi prin contribuţia altor fronturi, tocmai frontul lui Jukov a fost cel care a cucerit cea mai mare parte a Berlinului, Cancelaria şi Reichstagul, iar Jukov a fost însărcinat să primească capitularea necondiţionată a armatei germane, acest fapt a

fost considerat de către popor drept ceva foarte întemeiat, oamenii apreciind că aşa şi trebuia să fie.

Ceremonia semnării capitulării necondiţionate a armatei germane a fost descrisă deja de multe ori — şi în corespondenţele ziariştilor, şi în amintirile militarilor prezenţi acolo. Şi eu am scris despre acest lucru. Nu-i voi repeta nici pe alţii, nu mă voi repeta nici pe mine cu descrierea amănuntelor. Doresc însă să amintesc ceva din sentimentele mele din zona respectivă, legate de Jukov.

Cred că se poate spune fără exagerare că, printre reprezentanţii Comandamentului aliat, prezenţi acolo, el era cel care avea în spate cea mai mare şi mai grea experienţă a războiului. Capitularea unei armate inamice o primea însă pentru prima dată şi această procedură era pentru el nouă şi neobişnuită. Dacă el, personal, ar fi privit aceasta ca o procedură diplomatică, probabil că s-ar fi simţit mai puţin sigur pe sine. Secretul acelei stăpîniri de sine, cu care conducea această procedură, consta, după părerea mea, tocmai în aceea că nu o privea ca un fapt diplomatic. Semnarea actului de capitulare necondiţionată a armatei germane era pentru el o continuare directă a activităţii căreia i se consacrase pe tot timpul războiului : a fost însărcinat să-i pună punct exact ca un militar, şi el a pus acest punct cu aceeaşi siguranţă şi cu aceeaşi fermitate care l-au caracterizat în război.

E greu să pătrunzi sufletul unui alt om, chiar şi cu gîndul. Trebuie să presupun însă că Jukov se simţea în acele ore nu doar comandant al frontului care a cucerit Berlinul, nu doar ca locţiitor al comandantului suprem, ci ca omul care reprezenta în această sală acea armată şi acel popor care au făcut mai mult decît toţi ceilalţi. Şi, ca reprezentant al acestei armate şi al acestui popor, el ştia mai bine decît alţii şi amploarea celor înfăptuite şi ponderea eforturilor depuse. În atitudinea lui nu era nici trufie, nici condescendenţă. Pentru poporul său, războiul abia terminat fusese o luptă pe viaţă şi pe moarte şi el se purta cu acea dură simplitate, care îi stă bine învingătorului în asemenea situaţii.

Deşi, ulterior, şi printre generalii nemţi învinşi, şi printre Aliaţi, care au împărţit cu noi victoria s-au găsit oameni care au contestat, odată cu trecerea timpului, amploarea contribuţiei noastre la această victorie, atunci, în mai 1945, în această privinţă nu existau două păreri.

Nu lăsa nici un dubiu în legătură cu acest fapt chiar atitudinea feldmareşalului Keitel, care a semnat capitularea. Să-i recunoaştem ce i se cuvine : s-a purtat cu demnitate. În atitudinea lui era însă, totodată, şi altceva, surprinzător. S-ar părea că nici vederile sale politice, nici gîndurile sale cu privire la propriul viitor nu ar fi trebuit să-l facă să-i acorde lui Jukov o atenţie mai mare decît celorlalţi reprezentanţi ai Comandamentului aliat, prezenţi în această sală. Mai degrabă s-ar fi putut aştepta contrariul. Însă logica războiului pierdut, contrar voinţei lui Keitel, a fost mai puternică decît toate celelalte. Privindu-l în timpul procedurii de capitulare, l-am văzut de cîteva ori cu cîtă atenţie îl urmărea pe Jukov, pe el şi numai pe el. Era curiozitatea amară, tragică, a învinsului faţă de forţa pe care Jukov o întruchipa aici, o forţă pe care a urît-o în cel mai înalt grad şi care a hotărît în cea mai mare măsură soarta războiului.

Cind citesc articole şi cărţi, care pun la îndoială măsura contribuţiei noastre în victoria asupra Germaniei fasciste, aproape totdeauna îmi amintesc Karlshorst, capitularea şi figura feldmareşalului Keitel, care îl privea pe Jukov cu o curiozitate aproape înspăimîntătoare.

După semnarea actului de capitulare a avut loc dineul, oferit de comandamentul nostru în cinstea Aliaţilor, dineu care s-a prelungit mult după miezul nopţii. În timpul dineului s-au rostit multe cuvîntări, pe care memoria mea nu le-a reţinut. Mi s-a întipărit în minte însă ceva anume din cuvîntarea lui Jukov. Comandamentele american şi englez erau reprezentate de şefii supremi ai aviaţiei — generalul Spaatz şi mareşalul de aviaţie Tedder. Nu-mi mai amintesc în cinstea căruia dintre cei doi aviatori a toastat Jukov, dar a spus aproximativ următoarele : „Beau în sănătatea dumneavoastră, în numele soldaţilor noştri, care, pentru a vedea rezultatele activităţii dumneavoastră, au trebuit să ajungă pînă la Berlin cu propriile picioare".

Am folosit cuvîntul „aproximativ“ din prudență. Dar, după cîte cred, au fost spuse tocmai aceste cuvinte. Şi le-am reţinut pentru că în spatele lor, era exact ceea ce se numeşte contribuţia hotărîtoare la victorie, era formula participării noastre la acest război care ne-a costat atît de mult.

3

După război mi-a fost dat să-l văd pe Jukov în ani diferiţi : în 1950 şi 1952, cînd era comandant al regiunilor militare Odessa şi Ural, în 1955-1957, cînd ocupa funcţiile de adjunct al ministrului şi de ministru al apărării, şi în ultimii ani, cînd se afla în retragere.

Am să mă refer la aceste întîlniri din unghiul care prezintă interes pentru însemnările mele. Dar, mai întîi, o observaţie comună pentru toate aceste întîlniri. Ele au avut loc în perioade atît de diferite pentru Jukov, şi aceasta sublinia cu atît mai mult una din trăsăturile esenţiale ale felului său de a fi. Caracterul acestui om rămînea totdeauna neinfluenţat de împrejurările exterioare. Acestea se schimbau, dar omul rămînea el însuşi. Şi această consecvenţă de caracter era nu doar dovada forţei sale morale, ci şi izvorul ei. Conştiinţa capacităţii sale de a nu se lăsa influenţat de împrejurări accentua la rîndul ei această trăsătură de caracter.

În cursul primei întîlniri, din 1950, am observat îngrijorare în ochii celor de faţă, apropiaţi lui Jukov. Era de înţeles. Scos din C.C. şi înlocuit din cele mai înalte funcţii militare, Jukov comanda o regiune militară de mîna a doua, de fapt era pus pe linie moartă şi, în plus, aşezat sub sabia lui Damocles, întrucît timpurile erau aspre. Ochii îngrijoraţi ai celor apropiaţi îl făceau să fie şi mai reţinut, încă, decît îşi propusese el în această discuţie. Dar, cu certitudine, rezumîndu-şi în mod conştient relatarea şi evitînd unele teme, Jukov nu considera în acelaşi timp posibil pentru el, vorbind despre istoria războiului, să-i retuşeze unele unghiuri dificile, care apăreau în timpul relatării. Evident, îşi dădea suficient de bine seama ce greutate au relatările sale proprii privind anu-

mite fapte istorice și nu vroia să se lase influențat de împrejurări trecătoare.

M-am referit deja la ceea ce a declarat el despre Halhîn-Gol. Vorbind despre numirea lui în funcția de comandant al Frontului Leningrad, el n-a considerat, de asemenea, necesar să atenueze dramatismul situației în care această numire s-a produs.

Voi reproduce pasajul respectiv al însemnărilor mele privind discuția avută în 1950 :

„Venind cu avionul direct la Leningrad, am picat la ședința consiliului militar. Marinarii discutau problema în ce ordine să arunce în aer navele, pentru a nu cădea în mîna nemților. I-am spus comandantului flotei, Tribuț : «Iată mandatul meu», și i-am întins notița scrisă de către Stalin, unde erau definite împuternicirile mele. «În calitate de comandant al frontului, vă interzic acest lucru. În primul rînd, deminați navele, ca să nu explodeze singure, iar în al doilea rînd, duceți-le mai aproape de oraș, astfel încît să poată trage cu întreaga artilerie». Închipuiți-vă, ei discutau problema minării navelor, iar pe aceste nave erau patruzeci de unități de foc complete. Le-am spus : «Cum puteți, în general, să acceptați să minați navele ? Da, e posibil ca ele să fie distruse. Dar dacă-i așa, atunci trebuie să fie distruse numai în luptă, trăgînd». Iar cînd, după aceea, nemții au început ofensiva în sectorul Primorie al frontului, marinarii i-au lovit atît de puternic de pe navele lor, încît aceștia pur și simplu au fugit. Cred și eu ! Tunuri de calibru șaisprezece ! Vă închipuiți ce forță teribilă ? !“

În aceeași discuție, Jukov a prezentat în puține cuvinte situația de lîngă Moscova, din noiembrie 1941. El n-a exprimat considerațiile general-acceptate atunci, cum că nemții n-ar fi putut lua Moscova în nici un fel de împrejurări. A vorbit doar despre fapte reale : de ce n-au cucerit nemții Moscova și ce le-a lipsit pentru asta.

„Ultima ofensivă a nemților a început pe 15—16 noiembrie. La începutul acestei ofensive, pe direcția principală Volokolamsk-Nara, pe flancul stîng, ei aveau 25—27 divizii, din care cca 18 divizii de tancuri și motorizate. În cursul luptelor, însă, forțele lor s-au dovedit a fi la capătul puterilor. Și cînd au ajuns deja la Canal, la Kriu-

kov, a devenit clar că nu calculaseră bine. Îşi dădeau duhul. S-au apropiat, fără a avea măcar vreo divizie în rezervă. La 3—4 decembrie, în fiecare dintre diviziile lor mai existau cîte 30—35 tancuri din 300, adică a zecea parte. Pentru a cîştiga bătălia ar fi trebuit să mai aibă acolo, pe direcţia loviturii principale, în eşalonul doi, vreo 10—12 divizii, adică ar fi trebuit să aibă acolo, de la bun început, nu 27, ci 40 de divizii. Atunci ar fi putut să-şi croiască drum pînă la Moscova. Dar nu le-au avut. Ei epuizaseră deja tot ce avuseseră, pentru că nu calculaseră forţa rezistenţei noastre".

În prezent, în istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei este demult cunoscut faptul că, la începutul contraloviturii noastre de lîngă Moscova, trupele germane primiseră deja ordinul să se retragă. În perioada respectivă, în 1950, nu puteam să vorbim despre aşa ceva. Faptul că nemţii se aflau într-o situaţie critică încă înainte de contraloviturile noastre, datorită rezistenţei apărării pe care le-am opus-o, ceea ce i-a obligat să se retragă, nu diminua însă cîtuşi de puţin meritele armatei noastre, mai degrabă dimpotrivă. Dar, probabil, o asemenea prezentare a evenimentelor istorice reale părea atunci mai puţin eroică ; se obişnuia de aceea să se spună că noi am dat o contralovitură nemţilor, care continuau încă să se avînte spre Moscova. Jukov, însă, încă atunci, în 1950, nu s-a jenat să dezmintă această formulare general-acceptată.

„După cum a reieşit ulterior din documente — a spus el — în acea noapte, cînd noi ne-am început ofensiva, Brauchitsch dăduse deja ordinul de retragere pe rîul Nara, adică, el înţelesese că sînt nevoiţi să se retragă, că n-au altă ieşire".

Afirmînd că Jukov, scos din înalte funcţii militare şi comandînd o regiune militară de mîna a doua, „de fapt, era pus pe linie moartă", probabil că eu nu am definit prea exact situaţia în care m-am întîlnit cu acesta în 1950. Mai exact ar fi trebuit să spun : „se aştepta" să fie pe linie moartă. Se aştepta, dar n-a fost să fie aşa. Iată ce mi-a spus despre aceasta Jukov însuşi, mult mai tîrziu, în 1965 :

„În 1947, cînd Stalin m-a înlăturat din funcția de adjunct al ministrului și m-a numit în Regiunea militară Odessa, eu, sosind la Odessa, am hotărît categoric să nu reduc cîtuși de puțin cerințele față de subalterni, față de trupe, de pregătirea lor de luptă. Am hotărît categoric să rămîn eu însumi. Înțelegeam : se aștepta de la mine să devin altfel, să renunț și să comand regiunea militară de mîntuială. Nu mi-am permis acest lucru. Gloria e glorie. Dar în același timp însă, ea este o sabie cu două tăișuri și uneori te lovește foarte dureros. După primirea acestei lovituri, am făcut totul pentru a rămîne așa cum am fost. În aceasta vedeam salvarea mea lăuntrică. În rezistență, în muncă, în a nu-mi pierde tăria de caracter, nici chiar în aceste împrejurări grele pentru mine".

Cînd am auzit toate astea, peste mulți ani, din gura lui Jukov însuși, mi-am amintit din nou de întîlnirea noastră din 1950, mi-am amintit reținerea sa, tăria, dorința de a nu evita unghiurile dificile. Nu numai că a vrut să rămînă, dar a și rămas el însuși.

Data următoare aveam să-l întîlnesc pe Jukov peste doi ani, în decembrie 1952, în împrejurări pentru el schimbate de astă dată în bine. Scos în 1947 din componența C.C., la Congresul al XIX-lea al partidului, Jukov a fost ales membru supleant al C.C. Nu era niciun motiv de îndoială pentru nimeni că acest lucru s-a făcut la inițiativa lui Stalin, orice alte explicații nu puteau exista în acea perioadă. Pe mulți i-a bucurat, dar i-a și mirat în același timp. Pe mine m-a mirat, poate, mai puțin decît pe alții, din motive care mă obligă să fac o divagație. De altfel, cred că, în acest caz, aceasta se justifică.

Aproximativ cu un an înainte, la ședința în care se discuta problema premiilor „Stalin" și, în speță, acordarea acestui premiu lui Emmanuil Kazakievici pentru romanul său *Primăvara pe Oder*, Stalin, apreciind favorabil romanul, a spus dintr-o dată că acesta are un minus, care ar fi bine să fie înlăturat, dacă nu e prea tîrziu.

„În romanul tovarășului Kazakievici — a spus Stalin — este înfățișat un oarecare Sizokrîlov, membru al Consiliului militar. Dar în romanul său, Sizokrîlov are un asemenea rol, de parcă n-ar fi membru al Consiliului mi-

litar, ci comandant al frontului. Dacă citeşti pasajele unde apare acest Sizokrîlov, rămîi exact cu această impresie şi anume că el este comandantul frontului, deşi este numit în roman drept membru al Consiliului militar. Noi, însă, ştim cine a comandat acest front. L-a comandat nu un oarecare Sizokrîlov, ci Jukov. Jukov are lipsurile lui, noi l-am criticat pentru asta. Jukov a comandat însă bine operaţiunea Berlin, în orice caz, n-a comandat-o rău. Atunci, de ce, în romanul tovarăşului Kazakievici, apare un oarecare Sizokrîlov şi nu Jukov ? Aceasta nu corespunde realităţii". Şi, adresîndu-se scriitorilor prezenţi la această întîlnire, Stalin a adăugat : „Spuneţi-i tovarăşului Kazakievici să mai reflecteze asupra acestei probleme, dacă nu este tîrziu".

Mi-a revenit mie să-i vorbesc despre acest lucru lui Kazakievici. Ascultîndu-mi relatarea, Kazakievici doar a scrîşnit din dinţi. De fapt, Stalin ghicise exact. În forma iniţială a romanului lui Kazakievici era prezentat nu un membru al Consiliului militar, ci comandantul frontului. Dar în atmosfera construită în acea vreme în jurul lui Jukov, Kazakievici n-a reuşit să publice romanul în varianta iniţială. În cele din urmă, a fost nevoit să cedeze şi să-l prezinte pe Sizokrîlov ca membru al Consiliului militar, deşi, în acţiunile şi discuţiile sale, Sizokrîlov continua să rămînă prototipul comandantului frontului. „Dacă mi s-ar fi spus mai devreme !" a spus cu amărăciune Kazakievici. Romanul apăruse deja în cîteva ediţii şi era tîrziu să mai schimbe ceva.

Mi-am amintit despre toate astea atunci cînd, după terminarea lucrărilor Congresului al XIX-lea, s-a nimerit să stau alături de Jukov la dineul oferit de C.C. în cinstea delegaţiilor străine prezente la congres. Şi nu doar mi-am amintit, ci am considerat îndreptăţit să i le şi relatez. Cu toată stăpînirea de sine, care nu l-a trădat nici o clipă, am simţit că, în seara aceea, era într-o dispoziţie foarte bună. Cred că alegerea în C.C. a fost pentru el neaşteptată, cu atît mai puternică a fost impresia pe care i-a produs-o acest lucru. Dar, în cele cîteva ore cît am stat alături, sentimentul demnităţii nu i-a permis nici

măcar o dată, fie chiar și cu un cuvînt, să se refere la acest subiect care, fără îndoială, îl frămînta cel mai mult.

Discuția s-a referit la multe alte lucruri diferite, inclusiv la cartea mea pe atunci abia apărută și, după cum îmi dau seama acum, nu prea reușită din punct de vedere artistic, *Tovarăși de arme*. Dar, toemai la această parte artistică Jukov nu s-a referit în discuția cu mine. După cum am înțeles din discuție tipărirea cărții *Tovarăși de arme* l-a bucurat pentru faptul că în literatură apăruse prima carte care povestea despre evenimentele de la Halhîn-Gol, atît de dragi inimii lui de militar.

Spunîndu-mi că partea faptică a lucrurilor am redat-o destul de exact, Jukov a făcut cîteva remarci în legătură cu unele sau altele din evenimentele ce nu își găsiseră locul în roman. Îmi amintesc, a regretat că, atunci cînd ne-am întîlnit în 1950, cînd de-abia începusem să lucrez la carte, ne-am rezumat doar la două discuții.

— Din păcate, n-am reușit să vă povestesc multe, a observat el, reproșîndu-și acest lucru mai degrabă lui însuși, decît mie, cu o delicatețe care se împăca foarte bine cu franchețea considerațiilor.

În general, probleme mai delicate nu a atins. Fapt este că în roman, deși fără nume, era prezentat comandantul grupului nostru de armate de la Halhîn-Gol, în figura căruia se putea recunoaște persoana lui Jukov.

Publicarea romanului a întimpinat unele rezerve în redacția care l-a editat. Unii din colegii care lucrau acolo, și care au ghicit imediat cine se află în spatele acestui personaj, considerau că, zugrăvindu-l, în general pozitiv, ar trebui să-i atribui și unele trăsături negative. Aceștia se aflau sub influența atitudinii critice din acei ani față de Jukov și se temeau că părțile respective ale romanului nu vor trece de cenzură. Temerile lor s-au dovedit însă de prisos. Romanul a trecut cu bine de cenzură. Situația mea a fost mult mai ușoară decît cea a lui Kazakievici. Halhîn-Gol era departe, pe cînd cucerirea Berlinului era încă în memoria tuturor, fără a mai vorbi de diferența de importanță între aceste două evenimente.

Atunci cînd, mai demult, imediat după război, mi-am conceput romanul, n-am avut de gînd chiar dintru început

să prezint cu numele adevărat nici pe Jukov, nici alte personalităţi, pornind de la părerea de principiu că, atunci cînd este vorba de oameni încă în viaţă, numele lor nu trebuie să apară în beletristică, prin aceasta ea deosebindu-se de literatura documentară. Mă simt obligat să recunosc însă că în seara aceea mă neliniştea omeneşte faptul cum va privi Jukov lipsa numelui său din roman, nu va considera el oare acest fapt, în situaţia creată în jurul său, drept un semn al temerii mele sau drept rezultat al contingenţelor exterioare ? Eram bucuros că, fără să se refere la acest aspect delicat, vorbea despre roman cu simpatie, înţelegîndu-mă, probabil, exact.

În 1955, am fost de două ori la Jukov, la Ministerul Apărării. Prima dată, cînd era încă adjunct al ministrului, iar a doua oară cînd îl numiseră deja ministru.

Prima întîlnire era legată de soarta unui activist de partid din armată, pe care îl ştiam bine, atît eu, cît şi Jukov, încă de la Halhîn-Gol. Făcuse cu demnitate tot Marele Război pentru Apărarea Patriei, iar în 1950, contrar voinţei sale de a-şi continua activitatea în armată, fusese demobilizat, pe motive de boală, dar de fapt, datorită unor considerente dincolo de orice norme elementare de dreptate. Problema nu era simplă şi, în plus, nu intra în competenţa directă a lui Jukov. Spunîndu-mi imediat, verde, în faţă, acest lucru, Jukov m-a asigurat că va face tot ce depinde de el, deşi nu poate garanta succesul.

Amintind în această discuţie de Halhîn-Gol, el mi-a spus zîmbind că, totuşi, am depăşit măsura în cartea mea, înlocuind cu nume fictive nu numai pe cei vii, ba chiar şi pe cei morţi.

„Cei vii, fie, e treaba dumneavoastră, a spus el, dar morţii ? Cu ei, se pare, totul e clar ! De ce nu l-aţi numit cu numele lui măcar pe un asemenea erou, de la Bain-Ţagan, aşa cum a fost comandantul de brigadă Iakovlev şi l-aţi înlocuit cu un oarecare Sarîcev ? Nu ştiu de ce nu l-aţi prezentat pe răposatul Remizov ? Au fost nişte adevăraţi eroi ! De ce nu le menţionaţi măcar numele ?"

Principalul în cuvintele, dar şi în sentimentele ce stăteau în spatele acestora, era grija pentru camarazii săi,

morţi la Halhîn-Gol. Dar în ironia pe care a folosit-o de data aceasta în convorbirea cu mine, am mai intuit şi altceva : undeva, în sufletul său, ar fi dorit, totuşi, ca în carte să fie date exact şi numele celor vii. Cu cîţiva ani în urmă, nu se gîndea la aceasta, dar acum, după cum mi s-a părut, s-a gîndit, deşi nu mi-a spus-o direct.

A doua întîlnire, din acelaşi an, a fost legată de munca de pregătire pe care o începusem pentru romanul *Vii şi morţi*. L-am rugat pe Jukov să fiu ajutat să studiez unele materiale privind perioada de început a războiului. Mi-a spus că mi se va acorda ajutor şi mi-a indicat să mă duc la Direcţia militaro-ştiinţifică a Marelui Stat Major. Apoi, după o clipă de tăcere, a adăugat că, probabil, mi-ar fi util să privesc începutul războiului nu doar cu ochii noştri, ci şi cu ochii inamicului — acest lucru este totdeauna util pentru clarificarea adevărului.

Chemîndu-l pe aghiotant şi ordonîndu-i scurt : „Aduceţi-l pe Halder“, mi-a explicat că vrea să-mi dea să citesc un vast jurnal al acţiunilor de luptă, ţinut, în anii 1941—1942, de către generalul-colonel Halder, pe atunci şeful Marelui Stat Major german.

Cînd, peste cîteva minute, i s-au pus pe masă opt caiete groase ale jurnalului lui Halder, lovindu-le uşor cu mîna, el a spus că, după părerea sa, din toate documentele germane pe care le cunoaşte, acestea, se pare, erau o mărturie dintre cele mai serioase şi mai obiective.

— O lectură nu totdeauna plăcută pentru ai noştri, dar necesară, mai ales pentru analiza propriilor noastre greşeli şi lipsuri, a cauzelor şi urmărilor acestora.

A abordat apoi o temă care, ca şi în cursul discuţiei noastre din 1950, continua să-l preocupe : necesitatea unei aprecieri obiective a forţelor şi posibilităţilor inamicului, fie că aveam în vedere istoria, ziua de azi sau ziua de mîine. Din păcate, n-am notat această discuţie şi nu pot s-o reproduc exact, fără riscul de a adăuga cîte ceva de la mine. Dar, în legătură cu aceasta, mi se pare potrivit să reproduc aici ceea ce spunea Jukov, pe aceeaşi temă, ulterior, în discuţii al căror conţinut l-am notat. Iată unele din însemnările mele :

„Va trebui, în sfîrșit, să privim adevărul în față și, fără jenă, să spunem cum au fost lucrurile în realitate. Trebuie să apreciem cum se cuvine armata germană, așa cum am fost nevoiți să ne confruntăm în primele zile ale războiului. Doar nu în fața unor tonți ne-am retras noi mii de kilometri, ci în fața celei mai puternice armate din lume. Trebuie să spunem clar că, la începutul războiului, armata germană a fost mai bine pregătită decît armata noastră, mai bine instruită, mai înarmată, psihologic mai pregătită de război, pe deplin angajată în el. Avea experiența războiului, și încă a unui război victorios. Asta joacă un rol imens. Trebuie să recunoaștem, de asemenea, că Marele Stat Major german și, în general, statele majore germane, lucrau pe atunci mai bine decît Marele Stat Major sovietic, decît, în general, statele noastre majore, comandanții germani din acea perioadă gîndeau mai bine și mai profund decît comandanții noștri. Noi am învățat și am învățat în cursul războiului, am început să-i batem pe nemți, dar acesta a fost un proces lung. Iar procesul acesta a pornit de la faptul că nemții erau mai buni în toate privințele.

Noi manifestăm jenă să scriem despre instabilitatea trupelor noastre în perioada inițială a războiului. Or, trupele nu numai că nu opuneau rezistență și nu numai că se retrăgeau, dar și fugeau, intrau în panică. Nedorind să recunoaștem acest lucru, își spune cuvîntul următoarea tendință : poporul nu-i de vină, de vină este conducerea. În general, așa este. La urma urmelor, într-adevăr așa este. Dar, vorbind la obiect, la începutul războiului am luptat prost, nu numai „sus", ci și „jos". Nu este nici un secret faptul că la noi luptau alături divizii, din care una se bătea bine, dîrz, iar vecina ei fugea, primind aceeași lovitură a dușmanului ca și prima. Au fost comandanți diferiți, divizii diferite, capacitate de rezistență diferită.

Despre toate acestea trebuie să vorbim și să scriem. Aș spune că în aceasta trebuie să se identifice și o latură pedagogică : cititorul contemporan, inclusiv tineretul, nu trebuie să creadă că totul depinde numai de conducere. Nu, victoria depinde de toți, de fiecare om, de dîrzenia lui personală în luptă. Pentru că știm că, în condiții si-

milare, unii au fost dîrzi, iar alţii nu. Şi acest lucru nu poate fi trecut sub tăcere".

„Vorbind despre modul cum au pierdut nemţii războiul, repetăm acum adesea că aceasta nu se datorează greşelilor lui Hitler ci greşelilor Marelui Stat Major german. Trebuie adăugat însă că Hitler, prin greşelile sale, contribuia la greşelile Marelui Stat Major german, că deseori l-a împiedicat pe acesta să adopte hotărîri mai bine gîndite, mai juste. Cînd, în 1941, după înfrîngerea nemţilor lîngă Moscova, Hitler i-a destituit pe Brauchitsch, Bock, o serie întreagă de alţi comandanţi, şi a preluat singur conducerea trupelor germane de uscat, fără îndoială, el ne-a făcut, prin aceasta, un mare serviciu. După aceasta, şi Marele Stat Major german, şi comandanţii grupurilor de armate germane au fost mult mai legaţi de mîini decît înainte. Iniţiativa lor a fost paralizată. Directivele lui Hitler, în calitatea sa de comandant suprem al trupelor de uscat, nu mai puteau fi puse în nici un fel în discuţie chiar atunci cînd o cereau interesele cauzei. Nivelul de autonomie în soluţionarea problemelor operative, existent înainte în armata germană, s-a redus. Destituirea lui Brauchitsch cu care au început toate acestea, desigur, ne convenea.

În prima perioadă a războiului, ne obişnuisem cu ideea de ofensivă a nemţilor, cu ritmurile ofensivei lor, ne obişnuisem cu insuccese şi înfrîngeri, ne obişnuisem să căutăm soluţii pentru situaţiile cele mai dificile şi să adoptăm contramăsuri. În schimb, nemţii, care la începutul războiului atacau atît de dîrz şi riscant, ne înfrîngeau, înaintau, străpungeau, aceşti nemţi, în a doua şi a treia perioadă a războiului, nu puteau deloc să se obişnuiască cu faptul că erau acum nevoiţi să se apere, să se retragă, să sufere înfrîngeri.

Dacă urmărim istoria războiului în cea de-a doua şi în cea de-a treia perioadă, putem enumera multe situaţii care, în principiu, se repetă, în care nemţii cădeau şi iar cădeau în încurcături, în încercuiri, în pungi şi, deşi împrejurările se repetau, tot nu se puteau obişnui să lupte în această conjunctură marcată de înfrîngeri şi retrageri, situaţie nouă pentru ei.

Dacă am lua, de exemplu, situaţia creată în ajunul ofensivei noastre din Bielorusia, în vara anului 1944, e suficient să privim pe hartă pentru a vedea foarte clar că noi trebuia să dăm lovituri exact din direcţiile de unde le-am şi dat, că puteam să formăm acea pungă bielorusă şi că, în consecinţă, aceasta putea duce la o străpungere a frontului pe o lăţime de 300—400 kilometri, pe care nemţii nu ar fi avut cu ce s-o acopere. Nemţii ar fi putut să prevadă acest lucru.

Logica evenimentelor, abc-ul militar indicau necesitatea de a-şi retrage trupele din viitoarea pungă, de a reduce şi de a concentra frontul, de a crea în spatele său rezerve operative, într-un cuvînt, de a face tot ce se cuvine în asemenea cazuri. Dar nemţii n-au făcut acest lucru şi, ca urmare, au fost înfrînţi în operaţiunea din Bielorusia.

Ulterior însă, fiind într-o situaţie dintre cele mai grele, neavînd cu ce să astupe o ruptură de 400 km, trebuie să recunoaştem că au găsit o ieşire curajoasă şi justă din situaţie. În loc să încerce, întinzîndu-se în lanţ, să astupe toată această spărtură, au început prin a concentra o grupare de şoc şi ne-au dat o lovitură de răspuns în centrul acestui spaţiu deschis. Ne-au ţintuit, ne-au obligat să intrăm în luptă, oprind astfel ofensiva noastră. Între timp, în spatele frontului, ei au început să constituie o nouă linie de apărare, şi, în mare parte au reuşit acest lucru datorită acestui atac dîrz şi surprinzător pentru noi. Hotărîrea pe care au adoptat-o după înfrîngerea în punga din Bielorusia trebuie să o considerăm curajoasă şi înţeleaptă."

Aceste părţi reproduse din însemnările pe marginea discuţiilor pe care le-am avut în 1965, seamănă foarte mult, după cum mi-aduc aminte, cu ceea ce îmi spunea Jukov cu zece ani înainte, în cabinetul său de la Ministerul Apărării. Discuţia de atunci s-a referit la acelaşi lucru : aprecierea obiectivă a propriilor noastre acţiuni — fie că sînt înfrîngeri, fie că sînt victorii.

Jukov a revenit la această temă nu o dată, în ani diferiţi, iar acum, cînd mi-am recitit toate însemnările şi

mi-am amintit toate discuţiile noastre, m-am gîndit încă o dată la fermitatea şi consecvenţa pe care le-a manifestat în urmărirea acestui singur scop — cu deplină ură faţă de duşman, dînd însă deoparte orice sentimentalisme care ar împiedica lămurirea şi aprecierea esenţei problemei.

4

În mai 1956, după sinuciderea lui A. Fadeev, l-am întîlnit pe Jukov în Sala Coloanelor, în camera prezidiului, unde s-au adunat toţi cei ce urmau să facă garda de onoare la catafalcul lui Fadeev. Jukov a venit cu mult mai devreme de ora la care urma să fie de gardă, astfel încît am stat o jumătate de ceas de vorbă într-un colţ al camerei.

Subiectul discuţiei era surprinzător şi pentru mine şi pentru împrejurările în care aceasta avea loc. Jukov vorbea despre ceea ce îl preocupa şi îl înflăcăra atunci, imediat după Congresul al XX-lea. Era vorba de reabilitarea oamenilor care fuseseră luaţi prizonieri, în special în prima perioadă a războiului, în timpul îndelungatelor noastre retrageri şi încercuiri de mare amploare.

După cîte am înţeles, problema fusese deja discutată la Prezidiul C.C. şi Jukov, în calitatea de ministru al Apărării, urma să facă propuneri corespunzătoare, care să fie supuse unei hotărîri definitive. Era înflăcărat de sprijinul de principiu, ce-i fusese promis în prealabil şi vorbea despre aceasta cu multă însufleţire, care contrasta întrucîtva cu stăpînirea de sine şi reţinerea care-i erau proprii. Probabil că această problemă atingea cea mai puternică şi profundă coardă a sufletului său. Probabil (cel puţin aşa mi s-a părut) se gîndea de mult la aceasta şi mulţi ani nu se putuse împăca în sinea lui cu acea hotărîre nedreaptă şi neîntemeiată adoptată în această problemă înainte. Vorbea cu amărăciune de faptul că, după legile britanice, soldaţilor şi ofiţerilor englezi luaţi prizonieri li se plătea în continuare, pentru tot timpul prizonieratului, nu numai solda cuvenită, şi chiar şi ceva în plus, dată fiind situaţia grea în care se aflau.

„Iar la noi ?! La noi — a spus el — Mehlis a fost într-atîta de deştept, încît a avansat formula : «oricine cade prizonier, este un trădător de patrie», şi a dezvoltat-o afirmînd că fiecare om sovietic, aflat în pericolul de a fi luat prizonier, era obligat să se sinucidă, adică, în fond, cerea ca milioanelor de oameni căzuţi în război să li se adauge alte cîteva milioane de sinucigaşi. Mai mult de jumătate din aceşti oameni au fost torturaţi de nemţi, au murit de foame şi de boli în prizonierat. Potrivit teoriei lui Mehlis, reieşea că cei care scăpaseră şi se întorseseră acasă, trecînd prin acest infern, trebuiau să fie întîmpinaţi astfel, încît să regrete că atunci, în '41 sau în '42, nu îşi puseseră capăt zilelor".

Nu mai mi-aduc aminte cu exactitate cuvintele lui Jukov, sensul lor însă era acela că ruşinea formulei lui Mehlis consta în acea neîncredere faţă de soldaţi şi ofiţeri, care stătea însăşi la baza acestei formule, în presupunerea nedreaptă că toţi au căzut prizonieri datorită propriei laşităţi.

„Laşi, desigur, au fost, dar cum poţi gîndi astfel despre cîteva milioane de soldaţi şi ofiţeri luaţi prizonieri, făcînd parte din acea armată care totuşi i-a oprit şi i-a zdrobit pe nemţi ?! Cum, adică, ei au fost alţi oameni, decît cei care, mai tîrziu, au intrat în Berlin ? Au fost ei din alt aluat, mai prost, mai laş ? Cum poţi cere dispreţuirea de-a valma a tuturor celor căzuţi prizonieri în urma nenorocirilor care s-au abătut asupra noastră la începutul războiului ?..."

Reluînd discuţia cu ceea ce o începuse, cu afirmaţia că atitudinea faţă de această problemă tragică va fi revizuită şi că în C.C. există o părere unanimă în această privinţă, Jukov a spus că el consideră de datoria sa de militar să facă acum totul pentru a obţine o restabilire cît mai deplină a dreptăţii faţă de toţi cei care merită acest lucru, să nu fie uitat şi scăpat nimeni şi nimic, să li se redea demnitatea călcată în picioare tuturor soldaţilor şi ofiţerilor care au luptat cinstit şi care au suportat apoi tragedia prizonieratului. „La asta mă gîndesc şi cu asta mă ocup în aceste zile", a spus el.

Un an mai tîrziu, l-am văzut pe Jukov vorbind de la tribuna uneia din cele mai furtunoase adunări la care mi-a fost dat să particip. N-am să mă refer la desfăşurarea generală a acestei adunări, voi evoca doar un singur moment pe care l-am reţinut pentru toată viaţa. În cuvîntarea sa, Jukov a ajuns, la un moment dat, să le amintească, într-un mod categoric, la doi sau trei membri din prezidiu, aşezaţi în spatele lui, despre răspunderea directă pe care o poartă pentru evenimentele din anii 1937—1938.

Drept răspuns, unul dintre cei vizaţi de Jukov l-a întrerupt, spunînd că erau asemenea timpuri încît erai nevoit să semnezi unele documente, vrînd-nevrînd. Şi că Jukov însuşi ştie bine acest lucru. Şi, dacă am răscoli hîrtiile acelui timp, probabil, ar putea fi găsite documente pe care este pusă şi semnătura lui Jukov.

Jukov s-a întors brusc şi a răspuns :

— Nu, n-o să găsiţi ! Răscoliţi ! Semnătura mea n-o s-o găsiţi acolo !

Mi-aduc bine aminte cît m-a surprins atunci forţa şi convingerea cu care au fost rostite aceste cuvinte, vizînd trecutul.

5

În ziua celei de-a douăzecea aniversări a Victoriei asupra Germaniei, Jukov, demis deja de opt ani, şi-a ocupat pentru prima dată locul său, alături de alţi mareşali, la masa prezidiului adunării solemne. Era un act de dreptate. Astfel l-au şi interpretat oamenii prezenţi în sală, printre care cel puţin nouă zecimi participaseră la război şi ţineau bine minte ce rol jucase Jukov atunci.

Cînd la adunarea solemnă, printre alte nume de comandanţi, a fost menţionat numele lui Jukov — care nu mai fusese pronunţat de mulţi ani de la nici o tribună — în sală au izbucnit aplauze spontane. De la tribună au fost menţionate numele multor oameni care se acoperiseră de glorie în timpul războiului şi, probabil, în alte împrejurări, reacţia la rostirea numelui lui Jukov n-ar fi fost atît de accentuat furtunoasă. El a fost aplaudat în unanimitate, cu deosebită putere, încît, în acea zi şi în

acel moment, a fost, în sfîrşit, restabilită o dreptate istorică, pe care oamenii o aşteaptă totdeauna în sufletul lor cu încăpăţînare, indiferent de ce s-ar întîmpla.

Cred că lui Jukov nu i-a fost uşor să trăiască această clipă fericită pentru el, în care, probabil, era şi un dram de amărăciune, pentru că, în toată acea perioadă în care nu se pronunţa numele lui, timpul continuase să curgă ireversibil, iar omul nu e veşnic. Cine ştie, poate că, alături de alte gînduri, în mintea sa era şi acel gînd simplu, dar necruţător, că ar fi putut, în general, să nu ajungă să trăiască această clipă.

Seara tîrziu şi o parte a nopţii, Jukov le-a petrecut împreună cu alţi comandanţi la noi, la Casa Scriitorilor, la tradiţionala întîlnire anuală a scriitorilor participanţi la război. Şi aici, din nou, s-a manifestat stăpînirea lui de sine şi caracterul său puternic.

Mai trebuie să spun oare că în acea noapte atenţia principală a celor prezenţi la întîlnire a fost îndreptată, în primul rînd, asupra sa. Se întîmplă în viaţă ca, exprimînd din tot sufletul sentimentele lor, oamenii, fără să-şi dea seama, îşi pierd pe undeva simţul măsurii şi îl pun într-o situaţie dificilă pe omul căruia îi adresează sentimentele lor.

Exact aşa a fost şi în noaptea aceea. Unii dintre cei prezenţi la această întîlnire, bucuroşi de dreptatea restabilită, au fost, totodată, nedrepţi faţă de alţi oaspeţi militari, uitînd uneori de prezenţa lor.

Eu însă am simţit că Jukov nu uită acest lucru nici o clipă. Aceasta se vedea din purtarea lui faţă de camarazii şi colegii prezenţi la masă şi din acel scurt cuvînt pe care, iniţial, n-avea deloc de gînd să-l rostească şi pe care l-a pronunţat doar atunci cînd a simţit că fără aceasta nu se poate.

În cuvîntul său n-a fost nici o referire personală. N-a vorbit nici despre el însuşi, nici despre participarea sa la război. A vorbit despre meritele istorice ale poporului, ale partidului şi armatei, a vorbit ca unul dintre participanţii la marele război, care se adresează altor participanţi.

Cred că acest cuvînt a fost o lecţie pentru aceia dintre noi, care, bucurîndu-se de prezenţa lui Jukov, erau gata să-şi piardă simţul măsurii. În orice caz, mie aşa mi s-a

părut şi am simţit un imens sentiment de respect pentru acest om care a suferit atît de mult şi care se purta cu atîta demnitate.

O serie de alte întîlniri ulterioare pe care le-am avut cu Jukov au fost legate de pregătirea filmului documentar *Dacă ţi-e dragă casa ta,* printre autorii căruia mă aflam şi eu. Filmul era consacrat bătăliei Moscovei şi Jukov, ca şi o serie de alţi participanţi şi conducători ai bătăliei, a fost de acord să relateze în faţa aparatului de filmat despre cîteva momente hotărîtoare ale acesteia. În forma finală, filmul durează nouăzeci de minute, iar imaginile unde Jukov relatează despre bătălia Moscovei reprezintă doar o mică parte din tot ce a spus el. Restul — vreo două mii de metri de peliculă — se află în filmotecă şi se păstrează acolo pentru istorie şi pentru folosire ulterioară.

Filmările au fost lungi şi dificile. Au fost şi greutăţi legate de participarea lui Jukov. Înţelegeam acea răspundere morală pe care ne-am asumat-o, rugîndu-l pe Jukov să participe la film, şi toată greutatea situaţiei care s-ar fi creat, dacă din motive independente de noi, ar fi fost imposibilă includerea în film a imaginilor discuţiei cu Jukov. Cred că acest lucru îl înţelegea şi Jukov, deşi nu s-a referit deloc la acest aspect.

Filmările se prelungeau şi se amînau. Nu vreau să vorbesc nici de motive, nici de temeinicia lor, dar locul legat de istoria bătăliei Moscovei, unde ne gîndisem iniţial să-l filmăm pe Jukov (şi despre care ştia), după cum a reieşit, era considerat inacceptabil pentru filmări, de către persoanele de care depindea soluţionarea acestei probleme. Iar apoi, un timp, a fost pusă la îndoială însăşi posibilitatea filmărilor. Cu toate acestea, în cele din urmă filmările au avut loc, e drept, nu acolo unde am propus noi iniţial, ci acasă la Jukov, la vila lui de lîngă Moscova, unde locuia de mulţi ani.

Îmi aduc bine aminte, cum, venind la el să convenim zilele filmării şi să spunem că va trebui să le facem nu acolo unde am crezut, ci la el acasă, mă aşteptam îngrijorat la întrebarea : „De ce ?“, la care mi-ar fi fost greu să răspund. Jukov însă n-a întrebat nimic, a zîmbit doar înţelegător şi a spus : „Ei bine, fie şi la vilă. Oricum, face parte tot din zona de apărare a Moscovei“.

În ajunul filmărilor, Jukov a avut un ghinion. A fost la pescuit și, alunecînd pe puntea umedă, s-a rănit tare la picior. Îi era greu să meargă, să stea jos, în general să se miște. Dar era gata pentru filmări și nu vroia să le amîne. Îl aștepta o sarcină grea : să povestească în fața aparatului de filmat, milioanelor de viitori spectatori, despre momentele hotărîtoare ale uriașei bătălii. O scurtă schiță a acestei bătălii, pe care o terminase de scris pe atunci, număra totuși nouăzeci de pagini dactilografiate. Iar noi i-am cerut în plus și unele amănunte vii ale acelor zile, care nu intrau în această schiță scurtă. În considerațiile făcute înaintea filmărilor, în memorie îi reveneau sute de amănunte și circumstanțe ale bătăliei. Și din toate acestea trebuia să selecționeze doar esențialul și să-l relateze, pe scurt și degajat, în fața aparatului de filmat.

Îmi dădeam seama bine de încordarea pe care o implicau toate acestea. În plus, fusese accidentul, care se făcea simțit tot timpul prin durerile puternice pe care le avea la picior. Acesta este însă doar un detaliu de comportament uman. Pe mine însă m-a surprins concentrarea de fier cu care povestea Jukov în ziua aceea, în fața aparatului de filmat, despre bătălia de la Moscova, fără să uite amănuntele vii și, în același timp, urmărind permanent acea idee principală pe care intenționa s-o prezinte — adevărul istoric despre acuitatea situației create lîngă Moscova și măsura pericolului care o amenința. A nu vorbi despre aceasta cu toată claritatea, însemna pentru el a nu vorbi și despre importanța acelei cotituri în război care a avut loc lîngă Moscova.

Necesitatea de a spune pe deplin adevărul istoric despre bătălia Moscovei era pentru Jukov un fel de continuare directă, în sinea lui, a acelei cauze pentru care a acționat în timpul bătăliei Moscovei. Într-un fel, aceasta era pentru el un fel de continuare a războiului ; modul cum povestea el mă făcea să mă gîndesc din nou la felul cum a luptat.

Acum, cînd scriu aceste însemnări, a trecut deja aproape o jumătate de an de cînd l-am văzut pe Jukov ultima dată. În acea seară, într-una din clădirile Moscovei, s-au întîlnit cîteva persoane, în principal militari, deja

în vîrstă, pentru a serba, la o masă festivă, o dată rotundă din viața și activitatea militară a gazdei.

Printre cei invitați și veniți la această întîlnire a fost și Jukov. Invitarea lui în această zi, în această casă, și venirea lui acolo aveau o semnificație deosebită. Prin voia soartei, Jukov și gazda fuseseră mulți ani îndepărtați unul de altul de împrejurări avînd un caracter dramatic pentru amîndoi, desigur, pentru fiecare în felul său. Iar dacă am privi și mai departe în trecut, în timpul războiului, și acolo, uneori, viața i-a confruntat cu circumstanțe deosebit de dramatice. Cu toate acestea, în memoria poporului referitoare la război, numele celor doi erau așezate alături, mult mai des decît numele altora ; acesta era lucrul cel mai important, restul trecea pe plan secundar.

Și cînd, în seara amintită, după un cuvînt scurt și plin de respect, rostit de Jukov la adresa gazdei, cei doi oameni s-au îmbrățișat probabil pentru prima dată după mulți ani, în ochii noștri principalul a redevenit principal, iar secundarul a rămas pe mai departe secundar, atît de evident, încît nu puteam să nu ne bucurăm.

Iar apoi, în aceeași seară, unul dintre cei prezenți, considerînd că îndeplinește o misiune — după cîte se pare prea grea pentru el — a pronunțat un discurs extrem de lung cu o tentă didactică.

Vrînd să sublinieze implicarea sa în profesia de militar, a început să explice ce înseamnă a fi comandant, în ce constă rolul acestuia în război și, în speță, ce trebuie și ce nu trebuie să facă la război comandanții fronturilor. În ansamblu, ideile acestuia se reduceau la faptul că eroismul comandantului de front constă în modul în care își conduce trupele și nu în a-și risca viața și a se tîrî pe burtă pe linia întîi, ceea ce nu trebuie și nu are dreptul să facă.

Vorbitorul a repetat această idee — sănătoasă în fondul ei — la care ținea, de multe ori și în diferite feluri, dar de fiecare dată în mod categoric. De la înălțimea funcției pe care o ocupa, îi instruia pe cei ce stăteau la masă, foști comandanți de front, cum ar fi trebuit ei să se poarte atunci în război.

Masa era festivă, iar oratorul era oaspete la această masă. Probabil că, în finalul cuvîntării sale, care se tot

îndepărta, intenţiona să ridice un toast pentru gazdă. De aceea, nimeni nu-l întrerupea şi, cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri jenante, toţi tăceau, privind în farfurii. Dar undeva, aproape de sfîrşitul cuvîntării, cînd a amintit din nou de tîrîtul pe burtă, Jukov totuşi n-a mai rezistat :

— Eu, însă, uite, fiind comandant de front, a spus el rar şi tare, m-am tîrît pe burtă de multe ori, atunci cînd împrejurările impuneau acest lucru şi, mai ales cînd, înainte de ofensiva frontului meu, în interesul cauzei, vroiam să-mi fac o imagine personală despre linia întîi a inamicului în sectorul viitoarei ruperi a frontului.

— Aşa că, iată, recunosc, s-a întîmplat, m-am tîrît ! a repetat el, desfăcîndu-şi braţele de parcă şi-ar fi cerut ironic scuze faţă de orator pentru că el, Jukov, vai, a acţionat atunci contrar acestor instrucţiuni formulate la masă. A replicat şi şi-a băgat capul în farfurie, în tăcerea generală, întreruptă de altfel, de acelaşi orator, care trecuse acum la alt subiect.

Nici eu nu ştiu de ce mi-a rămas atît de mult întipărit în memorie acest mic amănunt din atitudinea lui Jukov din acea seară. Mai degrabă pentru că, în ironia lui aspră, era ceva soldăţesc, practic, profund potrivnic oricăror vorbe goale despre război, mai ales din partea oamenilor care, în mod neîntemeiat, se considerau militari.

Partea a doua

ÎNREGISTRAREA DISCUŢIILOR

În anii 1965—1966 am avut o serie de discuţii deosebit de prelungite cu Jukov. Caracterul lor era determinat într-o măsură considerabilă de acele probleme pentru care mă adresasem lui Jukov.

Lucrînd la filmul amintit, era important să cunosc părerea lui Jukov în legătură cu tot ce s-a întîmplat în prima perioadă a războiului.

Mă documentam, de asemenea, pentru romanul meu despre ultima perioadă a războiului şi mă interesa acti-

vitatea Marelui Cartier General și părerea pe care și-a făcut-o Jukov despre Stalin în calitate de comandant suprem al armatei noastre.

În sfîrșit, în persoana lui Jukov vedeam, pot să spun, pe reprezentantul cel mai ieșit din comun al acelei generații a militarilor noștri care, începînd atît de greu războiul, l-au purtat cu cinste pe umerii lor. Scrisesem și intenționam să scriu în continuare despre asemenea oameni și mă interesau foarte mult diferite perioade ale activității militare a lui Jukov, aprecierea lui asupra evenimentelor la care a participat și a oamenilor cu care a conlucrat.

În final, au rezultat însemnări destul de largi, pentru exactitatea cărora, desigur, port răspunderea numai eu.

Mi se pare că aceste însemnări, adunate de mine pe teme, prezintă nu numai un interes istoric, ci și unul psihologic. În spatele răspunsurilor lui Jukov se afla întreaga sa personalitate, nu numai atitudinea lui față de unele evenimente, ci și felul de a le expune, în care se manifestă, de asemenea, trăsături de caracter.

Unele elemente din aceste discuții le-am folosit deja în prima parte a „Însemnărilor", acolo unde mi s-a părut necesar. Restul este adunat aici.

1

„La noi deseori se obișnuiește să se vorbească, mai ales în legătură cu situația din ajunul războiului și de la începutul războiului, despre vinovăția și răspunderea lui Stalin.

Dintr-un anumit punct de vedere este corect. Dar din alt punct de vedere, cred că nu trebuie să reducem totul numai la el. Este greșit. Ca martor ocular și participant la evenimentele din acea perioadă, trebuie să spun că, împreună cu Stalin, sînt răspunzători și alți oameni, inclusiv dintre cei care îl înconjurau direct — Molotov, Malenkov, Kaganovici.

Nu vorbesc despre Beria. El era gata să îndeplinească tot ce vrei, cînd vrei și cum vrei. Tocmai în acest scop sînt necesare asemenea persoane. Cazul lui este un caz deosebit, iar în acest cadru eu vorbesc despre alți oameni.

Voi adăuga că o parte de răspundere o poartă și Voroșilov, deși în 1940 fusese destituit din funcția de comisar al poporului pentru apărare, rămînînd însă, pînă la începutul războiului, președintele Comitetului de Stat al Apărării. O parte a răspunderii apasă asupra noastră, a militarilor. O poartă, de asemenea, și o serie întreagă de alți oameni de partid și de stat.

Chemat la Stalin să particip de multe ori la discutarea unor probleme, în prezența colaboratorilor săi apropiați, am avut posibilitatea să asist la altercații și certuri, să văd îndărătnicia manifestată în unele chestiuni mai ales de către Molotov. Uneori se ajungea pînă acolo încît Stalin ridica tonul și chiar își ieșea din fire, iar Molotov, zîmbind, se ridica de la masă și-și menținea punctul de vedere.

Multe propuneri ale lui Stalin, care se refereau la întărirea apărării și la înarmarea armatei, întîmpinau rezistență și obiecții. După aceea se creau comisii, în care se încingeau discuții și unele probleme se înecau în aceste discuții. Și aceasta era o formă de rezistență.

Este greșit să se prezinte lucrurile astfel, ca și cum nimeni din cei care-l înconjurau pe Stalin nu ar fi avut niciodată controverse cu acesta pe probleme de stat sau pe probleme economice. În acea perioadă însă, majoritatea oamenilor din jurul lui Stalin îl susțineau în acele aprecieri politice, formate înainte de război, și mai ales în convingerea lui că, dacă nu ne vom lăsa provocați, dacă nu vom face vreun pas greșit, Hitler nu va avea curajul să rupă pactul și să ne atace.

Atît Malenkov cît și Kaganovici au fost întotdeauna solidari cu Stalin în această problemă : punctul lor de vedere era sprijinit în mod deosebit de activ de către Molotov. Acesta nu numai că era el însuși un om hotărît și încăpățînat, pe care era greu să-l urnești din loc dacă apucase să se plaseze deja pe o anumită poziție, ci și, în plus, după observațiile mele, exercita în acea perioadă o influență considerabilă asupra lui Stalin, mai ales în probleme de politică externă în care, atunci, pînă la război, Stalin îl considera competent. Altfel au fost lucrurile după aceea, cînd toate calculele s-au dovedit greșite și au fost date peste cap, iar Stalin, nu o dată, în prezența mea, i-a reproșat lui Molotov acest lucru. Molotov nu le pri-

mea totdeauna fără să răspundă. Şi după vizita sa la Berlin, în noiembrie 1940, Molotov a continuat să afirme că Hitler nu ne va ataca. Trebuie să luăm în considerație faptul că, în ochii lui Stalin, în acest caz, Molotov avea în plus deplina autoritate a omului care a fost personal la Berlin.

Prestigiul lui Molotov se accentua şi datorită trăsăturilor sale de caracter. Era un om puternic, principial, departe de orice interese pur personale, extrem de încăpăţînat, peste măsură de crud, care-l urma conştient pe Stalin şi care-l sprijinea în cele mai cumplite acţiuni ale acestuia, inclusiv în cele din anii 1937—1938. Îl urma convins pe Stalin, în timp ce Malenkov şi Kaganovici făceau aceasta din carierism.

Singurul om din anturajul lui Stalin care, după cîte îmi amintesc, a exprimat în prezenţa mea un alt punct de vedere cu privire la posibilitatea atacării noastre de către nemţi a fost Jdanov. El a vorbit întotdeauna despre nemţi foarte categoric şi afirma că Hitler nu trebuie crezut în nici un fel.

Cum i s-au format lui Stalin părerile sale greşite de dinaintea războiului, care ne-au costat atît de scump? Cred că, la început, avea convingerea că tocmai el îl va duce pe Hitler de nas prin încheierea pactului. Ulterior, totul a ieşit exact pe dos.

Fără îndoială însă, pactul a fost încheiat de către ambele părţi tocmai pornind de la asemenea intenţii.

Stalin a supraestimat măsura în care Hitler era ocupat în Occident, a considerat că acesta s-a împotmolit acolo şi că nu va putea lupta curînd împotriva noastră. Punînd acestea la baza tuturor pronosticurilor sale, Stalin, probabil nu a găsit în el forţa pentru a reevalua situaţia după înfrîngerea Franţei.

Războiul cu Finlanda * i-a arătat lui Hitler slăbiciunea armatei noastre. În acelaşi timp, acest lucru l-a văzut şi

---

* ***Războiul sovieto-finlandez*** **(1939—1940. A izbucnit la 30 noiembrie 1939. În februarie-martie 1940, trupele sovietice au trecut linia de apărare „Mannerheim." La 12 martie 1940 a fost semnat tratatul de pace între cele două ţări, iar la 13 martie acţiunile militare au încetat pe întregul front.**

Stalin. Era rezultatul anilor 1937—1938, cel mai greu rezultat.

Comparînd pregătirea cadrelor noastre înaintea evenimentelor din acei ani, în 1936, şi după acele evenimente, în 1939, trebuie să spunem că nivelul de pregătire militară a trupelor scăzuse foarte mult. Nu numai că armata, începînd de la regimente, a rămas în mare măsură fără comandanţi, dar aceste evenimente au dezagregat-o. Se observa o scădere groaznică a disciplinei, se pleca fără bilet de voie, erau dezertări. Mulţi comandanţi se simţeau descumpăniţi, incapabili să facă ordine.

Cînd, după evenimentele din Finlanda, am fost chemat de la Halhîn-Gol şi numit comandant al Regiunii militare Kiev, Stalin, într-o discuţie cu mine, s-a referit foarte categoric la Voroşilov.

«Se lăuda, mă asigura, afirma că la o lovitură vom răspunde printr-o lovitură triplă, că totul e bine, că totul e în ordine, că totul e gata, tovarăşe Stalin, şi cînd colo...»

Comandam încă Regiunea militară Kiev, cînd, în decembrie 1940, am efectuat manevre militare de mare anvergură. În acestea eu eram comandantul «albaştrilor», al nemţilor, iar Pavlov, care era comandantul Regiunii militare de Vest, comanda trupele noastre, ale «roşilor», Frontul nostru de Vest. Pe Frontul Sud-Vest îl ajuta Stern.

Pornind de la datele reale şi forţele inamicului, ale nemţilor, eu, în calitate de comandant al «albaştrilor», am desfăşurat operaţiunile în acele direcţii, în care, ulterior, le-au desfăşurat nemţii înşişi. Am dat loviturile mele principale acolo unde apoi le-au dat şi ei. Grupările s-au format aproximativ la fel cum s-au alcătuit apoi în timpul războiului. Configuraţia frontierelor noastre, locul, situaţia — totul îmi dicta tocmai aceste hotărîri, aşa cum le-au dictat apoi şi nemţilor. Manevra a durat vreo opt zile. Conducerea manevrei încetinea în mod artificial ritmul de înaintare al «albaştrilor», îl tempera. Dar în a opta zi, «albaştrii» au ajuns pînă în raionul Baranovici, deşi, repet, ritmul de înaintare fusese în mod artificial temperat.

În ianuarie 1941 a avut loc analiza acestei manevre strategice în cadrul Consiliului Militar General. Prezen-

tînd referatul de bază, care îmi fusese încredinţat, am hotărît să mă opresc asupra unor probleme alarmante pentru noi. În primul rînd asupra problemei amplasării defectuoase a sistemului de noi raioane fortificate de-a lungul noii frontiere. Configuraţia frontierei făcea ca această amplasare să fie defectuoasă. Ar fi fost mult mai avantajos să le mutăm cu o sută de kilometri în adîncime. Înţelegeam că acest punct de vedere va stîrni nemulţumire, deoarece sistemul de amplasare a raioanelor fortificate, criticat de mine, fusese aprobat de către Consiliul Muncii şi de către cel al Apărării, în ultimă instanţă de către Stalin. Cu toate acestea, mi-am dat seama că n-am cum să fac altfel. Trebuia să spun acest lucru.

Stalin a ascultat cu atenţie referatul şi a pus o serie de întrebări atît mie, cît şi altor vorbitori. În speţă, a întrebat de ce «albaştrii» erau atît de puternici, de ce în datele iniţiale ale manevrei noastre au intrat forţe germane atît de puternice ? I s-a răspuns că aceste forţe corespund posibilităţilor nemţilor şi sînt bazate pe calculul real al tuturor acelor forţe, pe care le pot arunca împotriva noastră, creînd pe direcţia loviturii lor principale mari avantaje. Astfel se şi explică o înaintare atît de hotărîtă a «albaştrilor» în timpul manevrei.

Curînd după această analiză, am fost numit şef al Marelui Stat Major.

Nu fusesem pînă atunci implicat în activităţi de stat major şi, în perioada premergătoare începerii războiului, am sentimentul că nu eram un şef de Mare Stat Major suficient de experimentat şi pregătit, nemaivorbind de faptul că, dat fiind felul meu de a fi şi specificul serviciului de pînă atunci, eram atras nu de munca de stat major, ci de activitatea de comandant.

La începutul anului 1941, cînd noi am aflat de concentrarea unor mari forţe germane în Polonia, Stalin a trimis o scrisoare personală lui Hitler, spunîndu-i că am aflat acest lucru, că el ne surprinde şi ne creează impresia că Hitler se pregăteşte să ducă un război împotriva noastră. Ca răspuns, Hitler i-a trimis lui Stalin o scrisoare, tot personală, şi, după cum a subliniat în text, confidenţială. În această scrisoare, el spunea că informaţiile noastre sînt exacte, că în Polonia sînt, într-adevăr, con-

centrate mari unități, dar că el, fiind convins că Stalin va păstra secretul, trebuie să explice că această concentrare a trupelor în Polonia nu este îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, că el intenționează să respecte cu strictețe pactul încheiat, garantînd pentru aceasta cu onoarea lui de șef al statului. Iar trupele lui în Polonia sînt concentrate în alte scopuri. Teritoriul Germaniei occidentale și centrale este supus unor puternice bombardamente britanice și este bine supravegheat de englezi din aer. De aceea, a fost nevoit să deplaseze mari contingente de trupe spre Est, pentru a avea posibilitatea să le reînarmeze și să le regrupeze pe ascuns acolo, în Polonia. După cîte am înțeles, Stalin a dat crezare acestei scrisori.

.În continuare au apărut tot mai multe motive de îngrijorare. În fața semnalelor de alarmă care se repetau, Comisariatul Poporului pentru Apărare a reușit să obțină din partea lui Stalin acordul pentru concentrarea parțială a unei jumătăți de milion de rezerviști și transferarea în regiunile occidentale a încă patru armate.

Ca șef al Marelui Stat Major, am înțeles că atît transferarea armatelor, cît și a celor mobilizați la locul de muncă nu pot rămîne secrete pentru nemți, că-i va alarma și va încorda situația. Și dacă-i așa, odată cu aceste măsuri, absolut necesare, trebuie să pregătim de luptă trupele din regiunile de frontieră. Am raportat acest lucru lui Stalin, după ce trebuise să-l convingem, timp de două săptămîni, să fie de acord cu primele două acțiuni ; față de cea de-a treia măsură, nemijlocit legată de primele două, el nu și-a dat acordul. A răspuns că pregătirea pentru luptă a trupelor din zonele de frontieră poate duce la război, iar el e convins că vom reuși să manevrăm, să explicăm atît mobilizarea parțială, cît și transferarea armatelor, astfel încît acestea să nu-l alarmeze pe Hitler.

Astfel, s-a întîmplat că unele măsuri au fost aplicate, iar altele nu au fost aplicate. De fapt ne-am oprit la jumătăți de măsură, ceea ce nu duce niciodată la nimic bun.

Lucrurile nu se prezentau în ordine nici în ceea ce privește planul de mobilizare a activității industriale pe timp de război. În luna mai, în cea de-a patra lună a preluării de către mine a Marelui Stat Major de la Merețkov, am semnat planurile de mobilizare pentru trecerea indus-

triei pe picior de război, planuri care, în esență, fuseseră pregătite încă înainte de venirea mea. Prinzînd mai mult curaj, m-am dus la Voroșilov, care pe vremea aceea era președintele Comitetului de Stat al Apărării și, efectiv, l-am obligat să primească spre studiere aceste planuri. Pur și simplu, i le-am lăsat acolo.

Cu toate telefoanele mele, timp de o lună nu s-a apucat de studierea acestor planuri și doar peste o altă lună, după un nou telefon, a spus să vin la el : trebuie să discutăm cum, cu participarea cui și în ce ordine trebuie să examinăm aceste planuri. Înțelegînd că treaba se tergiversează, nu m-am dus la el, ci l-am sunat pe Stalin, plîngîndu-mă de ceea ce se întîmplă.

Chiar a doua zi, noi, militarii, am fost convocați la o ședință a Biroului Politic.

A urmat un dialog între Stalin și Voroșilov :

— De ce nu examinați planul ?

— L-am primit de curînd.

— La ce dată ați transmis lui Voroșilov acest plan ? (întrebarea mi se adresa mie).

Am spus că în urmă cu o lună.

După o reacție pe măsură, a fost numită o comisie pentru examinarea planului. În comisie erau multe discuții și altercații. Unii dintre membrii ei spuneau că avem multe alte probleme, că ar trebui să schimbăm totul, ori nu putem schimba totul etc.

Lucrurile tergiversau în continuare. Văzînd aceasta, noi am hotărît să obținem, și am obținut, adoptarea măcar a unor hotărîri separate privind planul de pregătire a munițiilor. În celelalte puncte, acest plan de desfășurare a activității industriei militare a rămas neaprobat pînă spre începutul războiului.

Situația era deosebit de grea în acea iarnă și în acea primăvară, mai ales în ceea ce privește munițiile. Sistemele noi de artilerie cu care fuseserăm înzestrați, inclusiv cele antitanc, erau asigurate doar cu proiectile de încercare. Datorită întîrzierii în privința asigurării lor, producția de tunuri, pusă deja în funcțiune, întîrzia și ea.

Am pus problema creării unei rezerve de obuze pentru primul an de război, considerînd că după trecerea industriei pe picior de război producția necesară nevoilor răz-

boiului poate fi asigurată de-abia la un an de la începerea ei.

S-au născut discuţii.

Voznesenski, un om priceput în ale economiei, a calculat imediat ce cantitate enormă de proiectile dorim să avem drept rezervă şi, cu creionul în mînă, a început să demonstreze că, după calculele noastre, planificăm 500 de proiectile pentru distrugerea unui tanc inamic.

— E posibil aşa ceva ?!

A trebuit să-i răspund că nu numai că este posibil, ci şi necesar, că va fi excelent, dacă vom reuşi să realizăm nu cu cinci sute, ci cu o mie de obuze, distrugerea fiecărui tanc german.

— Şi cum rămîne cu normele de distrugere a tancurilor, înscrise în toate documentele dumneavoastră ? a întrebat Voznesenski.

— Păi, acelea sînt norme de distrugere la manevre ; la război e cu totul altceva.

A fost creată o comisie.

După ce au făcut calculele, s-au convins că este posibil să se asigure metalul pentru producerea unei asemenea cantităţi de proiectile. Nu era însă posibil să se asigure pulberea, în această privinţă situaţia fiind extrem de proastă.

În final, s-a propus ca cererea noastră să fie satisfăcută doar în proporţie de 15—20 la sută.

Vorbind despre perioada de dinainte de război şi despre ce anume a determinat insuccesele noastre de la începutul războiului, nu trebuie să reducem totul doar la greşelile personale ale lui Stalin sau, într-o măsură sau alta, la greşelile personale ale lui Timoşenko şi Jukov. E drept. Greşeli au fost.

Dar nu trebuie să uităm şi unele date obiective. Trebuie să ne gîndim şi să apreciem ce reprezentam atunci noi şi armata noastră, pe de o parte şi Germania şi armata ei, pe de altă parte, cu cît ne era superior potenţialul ei militar, nivelul industriei, nivelul culturii industriale, nivelul pregătirii generale de război.

După cucerirea Europei, germanii dispuneau de o armată puternică, încercată în acţiuni de război, pusă în

dispozitiv şi aflată în întregimea ei gata de luptă, aveau o activitate de stat-major perfect pusă la punct, iar colaborarea infanteriei, artileriei, tancurilor şi aviaţiei era stabilită, pur şi simplu, pe ore. În afară de aceasta, nemţii aveau faţă de noi o imensă superioritate în ceea ce priveşte potenţialul industrial militar. Ne depăşeau aproape de trei ori la producţia de cărbune, de două ori şi jumătate la producţia de fontă şi oţel. E drept, aveam o superioritate în petrol — şi ca rezerve şi ca volum de extracţie. Cu toate acestea însă, la începutul războiului, nu am reuşit să avem, de exemplu, cantitatea necesară de benzină cu cifră octanică ridicată pentru avioanele moderne cu care fuseserăm înzestraţi, pentru avioane cum sînt „MIG"-urile.

Într-un cuvînt, nu trebuie să uităm faptul că am început războiul continuînd să rămînem, în comparaţie cu Germania, o ţară înapoiată din punct de vedere industrial.

Abordînd aspectul economic al pregătirii noastre de război nu trebuie să trecem sub tăcere şi un asemenea factor cum a fost ajutorul primit din partea Aliaţilor. Înainte de toate, desigur, din partea americanilor, întrucît ajutorul englezilor în acest sens a fost minim. La o analiză multilaterală a războiului, nu trebuie să pierdem din calcul acest lucru. Am fi fost într-o situaţie dificilă fără pulberea americană, n-am fi putut să producem cantitatea de muniţii care ne era necesară. Fără „studebaker"-urile americane n-am fi avut cu ce să ne transportăm artileria. Da, ne-au asigurat în mare măsură transportul nostru de front. Producţia unor oţeluri speciale, cerută de diferite necesităţi ale războiului, a fost, de asemenea, legată de o serie de livrări americane.

Aaica, însăşi dezvoltarea industriei noastre militare şi trecerea ei pe picior de război realizată în cursul conflagraţiei au fost legate nu numai de propriile noastre resurse militaro-industriale, de care dispuneam la înce-

putul războiului, ci şi de aceste livrări*. Cînd comparăm potenţialul cu care am intrat noi în război şi cel cu care a intrat Germania, care dispunea în plus şi de industria militară a tuturor ţărilor europene ocupate de ea, trebuie să ţinem seama şi de aceste livrări.

În sfîrşit, trebuie adăugat că Hitler, de la venirea sa la putere, a subordonat absolut totul intereselor viitorului război ; totul se construia avîndu-se în vedere victoria în acest război, totul se făcea pentru aceasta şi numai pentru aceasta. Or, noi n-am adoptat o asemenea poziţie. Ne-am oprit la jumătăţi de măsură. Se confruntau interesele diferitelor ministere, avea loc o tîrguială interminabilă pe fiecare problemă legată de înarmarea armatei şi pregătirea pentru război. Toate acestea trebuiesc şi ele puse în balanţă, explicînd motivele insucceselor şi înfrîngerilor noastre din primul an de război.

Stalin considera, şi pe bună dreptate, că pentru a fi pregătiţi de război, ne trebuiau minimum doi ani. Erau necesari şi pentru adaptarea militaro-strategică a zonelor ocupate de noi în 1939, şi pentru reorganizarea armatei, inclusiv tehnică, domeniu în care aveam o mare rămînere în urmă. Deşi în anul care trecuse de la sfîrşitul campaniei finlandeze şi începutul războiului se făcuse mult, pentru a fi pe deplin pregătiţi de război aveam nevoie, într-adevăr, de circa doi ani.

Stalin considera ştirile privind viitorul atac al nemţilor, venite din partea lui Churchill sau pe alte canale, drept o tendinţă deplin logică a britanicilor de a ne face să intrăm în conflict cu nemţii şi de a ne împinge mai repede în război, război pentru care noi, după convingerea sa, nu eram pregătiţi. El considera, de asemenea, că sînt posibile provocări, nu numai din partea englezilor, ci şi

* În legătură cu acest aspect, în memoriile lui G. K. Jukov se menţionează : „Din S.U.A. şi Anglia au sosit peste 400 de mii de autovehicule, un mare număr de trenuri şi alte mijloace de transport. Dar oare aceasta putea avea o influenţă hotăritoare asupra desfăşurării războiului ?... Am primit din S.U.A., pe «lend-lease», 18,7 mii avioane, 10,8 mii tancuri, 9,6 mii tunuri. Aceste livrări au reprezentat doar patru la sută din cantitatea generală a armamentelor cu care poporul sovietic şi-a înzestrat armata în anii războiului".

din partea unor generali germani, dispuşi, după părerea lui, să ducă un război preventiv, punîndu-l pe Hitler în fața faptului împlinit. Cît privește informațiile transmise de Sorge, deși ocupam pe atunci funcția de șef al Marelui Stat Major, nu știam pe vremea aceea absolut nimic. Probabil că rapoartele în legătură cu aceasta mergeau direct la Stalin, prin Beria, și Stalin n-a considerat necesar să ne informeze pe noi de aceste rapoarte care îi parveneau.

Dispuneam de informații privind dislocarea unor forțe militare importante în Polonia, dar Stalin considera în principiu ca fiind de la sine înțeles faptul că nemții țin la frontierele noastre unități mari, știind că și noi, la rîndul nostru, țineam la frontieră un număr considerabil de trupe. Concentrarea propriu-zisă a grupărilor germane de atac s-a făcut doar în ultimele două-trei zile de dinaintea izbucnirii războiului. Și, în aceste două-trei zile, agenții noștri de informații n-au reușit să ne transmită acele date care ne-ar fi dat o imagine deplină a ceea ce se pregătea.

Ce înseamnă prin surprindere ?

Folosirea noțiunii «prin surprindere», așa cum se face astăzi, dar și cum o invoca Stalin în cuvîntările sale, este incompletă și greșită.

Ce înseamnă «prin surprindere», cînd vorbim de acțiuni de o asemenea amploare ? Nu este vorba doar de o trecere prin surprindere a frontierei, nu este vorba doar de un atac prin surprindere. Simplul fapt al trecerii prin surprindere a frontierei nu rezolva nimic. Pericolul principal pentru noi a constat nu în faptul că nemții au trecut frontiera prin surprindere, ci în faptul că noi am fost surprinși de forța de atac a armatei germane ; că noi am fost surprinși de superioritatea, de șase pînă la opt ori, a forțelor lor pe direcțiile hotărîtoare ; că am fost surprinși de amploarea concentrării trupelor lor și de puterea atacului lor. Acesta este principalul motiv care a determinat pierderile noastre în prima perioadă a războiului. Nu doar, și nu pur și simplu, trecerea prin surprindere a frontierei.

Începutul războiului m-a găsit șef al Marelui Stat Major. Activitatea în Marele Stat Major se desfășura în acele zile în condiții extrem de dificile. Tot timpul rămîneam în urmă, întîrziam, adoptam decizii tardive, inoportune.

În cele din urmă, Stalin m-a întrebat direct :

— De ce sîntem tot timpul în întîrziere ?

I-am răspuns, tot atît de direct, că în sistemul de lucru care s-a creat la noi nici nu se poate altfel.

— Eu, în calitate de şef al Marelui Stat Major, primesc primul buletin la 9 dimineaţa. Trebuie, pornind de la acesta, să iau imediat măsuri urgente. Dar nu pot să fac acest lucru de unul singur. Îi raportez comisarului poporului, Timoşenko. Dar nici el nu poate lua hotărîri. Sîntem obligaţi să vă raportăm dumneavoastră. Să venim la Kremlin şi să aşteptăm să fim primiţi. La ora 2 sau 3 după amiază, dumneavoastră adoptaţi o hotărîre. Noi plecăm, facem cele de rigoare şi trimitem ordine la faţa locului. Între timp, însă, situaţia deja s-a schimbat. Noi am vrut să nu cedăm un anumit punct, să spunem, Ivanovka, să apropiem trupele noastre într-acolo. Dar între timp, nemţii l-au şi ocupat. Sau, dimpotrivă, am vrut să scoatem trupele noastre dintr-un alt punct. Iar nemţii între timp l-au ocolit deja şi ne-au tăiat calea. Între primirea ştirilor, care necesită hotărîri imediate şi hotărîrea pe care o adoptăm trec 7—8 ore. Iar în acest timp tancurile germane fac 40—50 kilometri şi noi, primind alte ştiri, adoptăm o nouă hotărîre, şi iar şi iar întîrziem.

I-am spus lui Stalin că, după părerea mea, o comandă cu două trepte este imposibilă.

— În calitate de şef al Marelui Stat Major, trebuie să-i raportez lui Timoşenko, pentru ca el, fără să se consulte cu nimeni, să adopte imediat hotărîri, sau trebuie să vă raportez direct dumneavoastră, pentru ca aceste hotărîri să fie luate imediat de către dumneavoastră. Altfel vom continua să întîrziem.

Spre începutul lui iulie, însuşi Stalin a înţeles greşeala sistemului adoptat şi dezastrul întîrzierilor. Timoşenko a fost numit comandant al direcţiei Vest, iar Stalin şi-a asumat sarcinile comandantului suprem. Odată cu lichidarea acestui sistem în două trepte, activitatea noastră s-a apropiat de normal şi a dobîndit un caracter mai operativ. În afară de acestea, starea de stupefacţie, în care ne aflasem în primele zece zile ale războiului, s-a mai atenuat. Continuau să apară tot felul de situaţii grele, dar psihologic ne

adaptasem deja la acestea şi ne străduiam să îndreptăm situaţia pornind de la împrejurările reale.

Vorbind despre perioada antebelică, trebuie să spunem că, desigur, noi — militarii — purtăm răspunderea pentru faptul că n-am cerut cu destulă insistenţă pregătirea armatei pentru război şi adoptarea urgentă a măsurilor necesare în caz de război. Probabil, trebuia să facem acest lucru mai hotărît decît am făcut-o. Mai ales că, în ciuda autorităţii incontestabile a lui Stalin, undeva, în fundul sufletului, ne rodea viermele îndoielii, se instalase sentimentul pericolului unui atac german. Desigur, trebuie să-ţi imaginezi exact ce însemna atunci să mergi împotriva lui Stalin în aprecierea situaţiei politice generale. Ne erau tuturor proaspeţi în memorie anii abia trecuţi ; să spui cu voce tare că Stalin nu avea dreptate, că greşea, putea însemna atunci ca — să spun lucrurilor pe nume —, fără măcar să părăseşti clădirea, să fii invitat să bei o cafea la Beria.

Şi totuşi, asta este doar o parte a adevărului. Or eu trebuie să spun tot adevărul. Atunci, în ajunul războiului, nu mă simţeam că sînt mai deştept şi mai clarvăzător decît Stalin, că apreciez mai bine decît el situaţia şi ştiu mai mult decît el. Nu aveam o asemenea apreciere personală a evenimentelor, pe care să fiu în măsură s-o opun aprecierilor lui Stalin, cu convingerea că ea este mai justă. Nu aveam această convingere. Dimpotrivă. Aveam o mare încredere în Stalin, în mintea lui politică, în clarviziunea şi capacitatea sa de a găsi soluţii pentru cele mai dificile situaţii. În acest caz, în capacitatea lui de a evita războiul, de a-l îndepărta. Neliniştea îmi rodea sufletul. Dar încrederea în Stalin, şi în faptul că, la urma urmei, totul va fi exact aşa cum preconiza el, era mai puternică. Şi oricum ai privi acum acest lucru — ăsta-i adevărul".

2

În capitolul precedent, am redat unele însemnări care edifică asupra felului în care Jukov recepta personalitatea lui Stalin la începutul războiului.

Ulterior, Jukov l-a cunoscut pe Stalin mult mai îndeaproape. Părerea sa despre Stalin, formată în cursul războiului, are o deosebită valoare, întrucît se bazează pe vasta experienţă a muncii în comun timp de patru ani. Pentru Jukov, Stalin din anii războiului este înainte de toate comandantul suprem, cu care, el, în toţi aceşti ani, de regulă, a avut de-a face direct, fără instanţe intermediare, în calitatea sa de şef al Marelui Stat Major, în cea de comandant a diferite fronturi (rămînînd în acelaşi timp membru al Marelui Cartier General), precum şi în calitate de prim-locţiitor al comandantului suprem şi coordonator al acţiunilor cîtorva fronturi.

Pentru Jukov, Stalin din timpul războiului este omul care şi-a asumat cea mai grea funcţie într-un stat beligerant. Şi Jukov evidenţiază, în primul rînd, acele trăsături de caracter ale lui Stalin, care s-au manifestat tocmai în îndeplinirea acestei funcţii. De aceea, portretul lui Stalin, aşa cum se conturează el din cele spuse de Jukov, — consemnat în aceste însemnări — deşi nu poate avea pretenţia de a fi exhaustiv, beneficiază de concreteţea observaţiilor decurgînd din munca în comun a celor doi. Voi adăuga că, în acest portret, desigur, există şi reacţii emoţionale, care fac ca el să fie pe alocuri subiectiv.

Grupînd aceste însemnări, le-am împărţit convenţional în două părţi : însemnările pe marginea impresiilor din diferite momente ale războiului sînt dispuse în ordine cronologică ; însemnările în care se regăsesc părerile generale ale lui Jukov privind personalitatea lui Stalin, din războiul propriu-zis, sînt reproduse fără respectarea ordinii cronologice.

Deci, mai întîi însemnările care respectă cronologia evenimentelor.

„Am discutat pentru prima dată cu Stalin în anul 1940, după ce m-am întors de la Halhîn-Gol. Trebuie să recunosc, m-am dus la el cu un oarecare fior în suflet, dar m-a primit foarte bine. Am văzut un om care, la prima vedere, sub raportul înfăţişării exterioare, era foarte obişnuit, de statură mică, chiar ceva mai scund decît mine, liniştit, amabil şi, după cum mi s-a părut, foarte atent şi omenos. M-a chestionat îndelung şi amănunţit despre evenimentele din Mongolia, despre concluziile mele.

Impresiile de la întîlnirile ulterioare cu Stalin au fost diferite, cum foarte diferite au fost și întîlnirile acestea. Era un om cu mult simț al umorului și, uneori, cînd treburile mergeau bine, se manifesta ca și în timpul primei noastre întrevederi, atent și omenos. Dar în majoritatea cazurilor, ba chiar aproape totdeauna, era serios și încordat. În cvasitotalitatea cazurilor, se simțea la el această încordare, care se răsfrîngea și asupra celor din jurul său. Am apreciat de fiecare dată la el — și nu puteam să nu apreciez — acea concizie cu care știa să-și expună gîndurile și să traseze sarcini, fără să spună nici un cuvînt în plus. La rîndul său, aprecia concizia la ceilalți și cerea ca rapoartele să fie scurte și dense. Nu putea să sufere vorbe în plus și cerea să se intre în subiect.

Deși avea accent gruzin, poseda excelent limba rusă și, se poate spune, fără exagerare, că era un cunoscător al ei. Aceasta se manifesta și în lucruri mărunte. Cîndva, pe vremea cînd eram șef al Marelui Stat Major, dictîndu-mi o directivă și uitîndu-se nerăbdător peste umărul meu, mi-a spus dintr-o dată :

— Și virgulele să vi le pun eu ? !

Iar cînd eu, pe jumătate în glumă, am spus că nu sînt tare în virgule, el mi-a replicat foarte grav :

— Uneori, o virgulă greșit pusă poate schimba sensul frazei.

Cîteodată era brutal, ba chiar foarte brutal. De felul meu, eram uneori rău de gură. Se întîmpla chiar să răspund tăios la grosolăniile sale, făcînd acest lucru în mod conștient, întrucît trebuia uneori să mă contrazic cu el, căci altfel nu mi-aș fi putut îndeplini datoria.

Odată, adresîndu-se celor două persoane prezente la discuția noastră, a spus mai în glumă, mai în serios :

— Ce să discut cu voi ? Orice v-aș spune, voi totdeauna spuneți : «Da, tovarășe Stalin», «Desigur, tovarășe Stalin», «Foarte just, tovarășe Stalin», «Ați luat o hotărîre înțeleaptă, tovarășe Stalin...». Uite, numai Jukov mă contrazice uneori...

Spre sfîrșitul lui iulie 1941, fiind încă în funcția de șef al Marelui Stat Major, analizînd situația, am ajuns la concluzia că nemții, în scurt timp, nu vor mai continua ofen-

siva spre Moscova atîta timp cît nu vor lichida amenințarea pe care o reprezenta flancul drept al frontului nostru de Sud-Vest pentru flancul drept al grupării lor orientate spre Moscova.

În legătură cu aceasta, mi-am expus în scris considerentele, afirmînd necesitatea ca, abandonînd Kievul, să construim o apărare puternică pe malul estic al Niprului, să întărim flancul drept al Frontului de Sud-Vest, concentrînd în spatele lui două armate de rezervă care să pareze lovitura nemților. După presupunerile mele, ei puteau da această lovitură asupra flancului drept al Frontului de Sud-Vest, ieșind în spatele lui.

Citind cele scrise de mine, Stalin m-a chemat la el. Erau de față Beria și Mehlis. În prezența lor, Stalin s-a năpustit asupra mea, spunînd că scriu tot felul de prostii, că îndrug verzi și uscate etc., etc. Toate astea într-o formă foarte grosolană.

La aceasta, i-am răspuns :

— Tovarășe Salin, vă rog să vă alegeți expresiile. Sînt șeful Marelui Stat Major. Dacă, în calitatea de comandant suprem, considerați că șeful dumneavoastră de Mare Stat Major îndrugă verzi și uscate, atunci acesta trebuie îndepărtat din funcție, ceea ce vă și rog să faceți.

La aceasta mi-a spus :

— Plecați, vom analiza cererea dumneavoastră.

Peste patruzeci de minute am fost din nou chemat la el și, pe un ton deja mai calm, Stalin mi-a spus :

— Am hotărît să vă satisfacem cererea. Sînteți eliberat din funcția de șef al Marelui Stat Major. Ce doriți să faceți ? Ce muncă să vă dăm ?

Am răspuns că pot să merg să comand un corp de armată, o armată, un front. Cred că voi aduce mai mult folos comandînd un front.

Considerentele mele scrise, care au generat această discuție, au dus la eliberarea mea din funcția de șef al Marelui Stat Major ; printre altele, scriam că pe Frontul de Vest trebuie lichidată proeminența Elnea, ocupată deja în acel moment de nemți, care ne amenința cu mari complicații.

Odată pusă problema unde şi în ce funcţie să fiu numit, am spus că aş dori să am posibilitatea realizării acestei operaţiuni.

— Vreţi să atacaţi ? a întrebat ironic Stalin.

— Da ! am răspuns eu.

— Consideraţi că trupele noastre pot realiza vreo ofensivă ? ! continuă Stalin la fel de ironic. Ele n-au reuşit nici o ofensivă, iar dumneavoastră vreţi să atacaţi ? !

Am spus că da, şi că sper în succes.

După ce am fost numit să comand un front şi am efectuat operaţiunea „Elnea" am raportat din nou la Stalin, de astă dată în noua mea calitate, vechile considerente privind pericolul unei lovituri a nemţilor dintre Nord-Vest în direcţia Sud-Est, în spatele Frontului nostru Sud-Vest. De data aceasta, el a primit considerentele mele cu totul altfel. A găsit chiar în el forţa de a spune :

— Mi-aţi raportat exact şi atunci, dar eu nu v-am înţeles pe deplin corect.

După aceea, mi-a spus că Budionnîi nu face faţă la comanda direcţiei Sud-Vest.

— După părerea dumneavoastră, cu cine ar trebui să-l înlocuim ?

Gîndindu-mă că mă are poate în vedere pe mine, am răspuns că, după părerea mea, pe direcţia Sud-Vest ar trebui trimis Timoşenko, se bucură de autoritate în rîndul trupelor, are experienţă şi, în plus, este de naţionalitate ucraineană, ceea ce are importanţa sa în condiţiile operaţiunilor ce se desfăşoară în Ucraina.

Fără să spună nimic — dar, după cum aveam să înţeleg ulterior, adoptînd această hotărîre — Stalin a început să vorbească despre Leningrad şi despre frontul de acolo. Situaţia care se crease în acel moment în zona Leningradului o aprecia drept catastrofală. Îmi amintesc că a folosit chiar cuvîntul «disperată». Spunea că, probabil, vor mai trece cîteva zile şi vom fi nevoiţi să considerăm Leningradul pierdut. Iar o dată cu pierderea Leningradului, va avea loc joncţiunea nemţilor cu finlandezii şi, ca urmare, acolo se va crea o grupare extrem de periculoasă, care va ameninţa Moscova din direcţia Nord.

Spunînd toate acestea, m-a întrebat :

— Ce aveţi de gînd să faceţi în continuare ?

Oarecum surprins, am răspuns că mă pregătesc să mă întorc la mine, pe front.

— Şi dacă nu v-aţi întoarce acolo şi aţi primi o altă însărcinare ?

Auzind aceasta, am spus că, în acest caz, aş fi vrut să merg să comand Frontul Leningrad.

— Şi dacă este o treabă disperată ? a spus el.

Mi-am exprimat speranţa că s-ar putea să nu fie chiar atît de disperată.

— Cînd puteţi pleca ? m-a întrebat sec...

Am răspuns că, dacă e să plec, prefer s-o fac imediat.

— Imediat, nu se poate. Trebuie, mai întîi, să vă asigurăm însoţirea de către o escadrilă de avioane de vînătoare.

A sunat pe loc Aviaţia pentru a cere buletinul meteorologic. În timp ce i se pregătea acest buletin, m-a întrebat cine ar putea, după părerea mea, să fie numit în locul meu pe Frontul de Vest. L-am indicat pe Konev, comandantul Armatei 19.

Între timp, aviatorii au şi comunicat buletinul meteorologic. Prognoza pentru a doua zi dimineaţa era proastă, urma să fie ceaţă.

Stalin a spus :

— Se prevede timp nefavorabil. Pentru dumneavoastră, însă, este favorabil.

Şi imediat a scris un mic bileţel :

«Către Voroşilov. GOKO * îl numeşte pe generalul de armată Jukov în funcţie de comandant al Frontului Leningrad. Predaţi-i frontul şi întorceţi-vă imediat, cu acelaşi avion. Stalin».

Bileţelul acesta era numirea mea.

Punîndu-mi-l în buzunar, m-am urcat dimineaţa în avion, am ajuns la Leningrad şi am preluat frontul".

Următoarea însemnare pe care doresc s-o inserez aici este legată de acele evenimente din octombrie, grele pentru noi, cînd, spărgînd frontul şi încercuind lîngă Veazma o mare parte a trupelor Frontului de Vest şi a trupelor

* *Gosudarstvennîi komitet oboronî* — Comitetul de Stat al Apărării.

Frontului de Rezervă, nemţii s-au îndreptat către Moscova.

„În a doua jumătate a zilei de 6 octombrie, Stalin m-a sunat la Leningrad. S-a interesat cum merg treburile pe front, care este situaţia ; mi-a spus că trebuie să mă întorc imediat la Moscova pentru îndeplinirea unei misiuni deosebite.

Am răspuns că plec chiar a doua zi. La 7 octombrie, am transmis comanda Frontului Leningrad generalului Hozin, şeful statului major, şi am plecat cu avionul spre Moscova. Am sosit seara şi m-am îndreptat imediat spre locuinţa lui Stalin. Acesta era bolnav de gripă, dar lucra.

Dînd din cap în semn de salut, mi-a propus să mă uit la hartă, spunînd :

— Nu pot să obţin un raport clar în legătură cu ceea ce se întîmplă acum pe direcţia Vest. Unde este inamicul, unde sînt trupele noastre ? Mergeţi imediat la statul major al Frontului de Vest şi sunaţi-mă la orice oră din zi şi din noapte. Aştept".

Trecînd peste relatarea lui Jukov privind deplasarea sa la statele majore şi la trupele Frontului de Vest şi ale Frontului de Rezervă, asupra felului cum a încercat să se lămurească asupra situaţiei create, voi trece direct la acele însemnări privind discuţiile avute de către Jukov cu Stalin, prilejuite de numirea sa ulterioară în funcţia de comandant al Frontului de Vest.

„Stalin era nervos, ba chiar extrem de furios. Vorbind cu mine, îi înjura mînios, cum îi venea la gură, pe Konev şi pe Eriomenko, comandanţii fronturilor de Vest şi Breansk, fără să spună însă nici un cuvînt despre Budionnîi, comandant al Frontului de Rezervă. Considera, probabil, că acestui om nu puteai să-i mai ceri nimic. Mi-a spus că mă numeşte comandant al Frontului de Vest, că-l destituie pe Konev din această funcţie şi că, după ce comisia guvernamentală trimisă la statul major al frontului îşi va formula concluziile, acesta va fi deferit tribunalului militar.

La aceasta, i-am răspuns lui Stalin că prin asemenea acţiuni nu poţi îndrepta nimic şi nici învia pe nimeni. Şi că asta va produce doar o impresie apăsătoare în armată.

I-am amintit că la începutul războiului a fost executat Pavlov, comandantul Frontului de Vest. Şi ce-am cîştigat ? Nimic ! Ştiam bine de la început cine era acest Pavlov, că nu depăşea nivelul unui comandant de divizie. Toţi ştiau acest lucru. Cu toate acestea, a fost pus să comande un front şi nu a făcut faţă acolo, căci nici nu putea să facă faţă. Konev, însă nu e Pavlov, e un om deştept. Vom mai avea nevoie de el.

Stalin m-a întrebat :

— Ce propuneţi ?

Am spus că propun să-l facem pe Konev locţiitorul meu.

Stalin m-a interpelat cu suspiciune :

— De ce-l apăraţi pe Konev ? ! Vă este prieten ? !

Am răspuns că nu, că n-am fost niciodată prieten cu acesta, că-l cunosc doar ca pe un coleg de serviciu din Regiunea militară Bielorusia.

Stalin şi-a dat acordul.

Cred că hotărîrea luată de către Stalin cu această ocazie, înainte de formularea de către comisie a concluziilor ei, a jucat un mare rol în soarta lui Konev ; dacă ar fi fost altfel, comisia deplasată pe Frontul de Vest, condusă de Molotov, ar fi propus cu siguranţă o altă hotărîre. Cunoscîndu-l bine pe Molotov, nu mă îndoiesc de aceasta.

La o zi sau două după ce am preluat comanda frontului, l-am trimis pe Konev, în calitate de locţiitor, pe flancul drept, lîngă Kalinin. Conducînd acest flanc îndepărtat, el a acţionat independent şi cu succes, preluînd puţin după aceea comanda Frontului Kalinin, care a fost creat acolo.

La numai două zile după ce am preluat comanda frontului, m-a sunat Molotov. S-a referit la una din direcţiile pe care nemţii nu încetau să înainteze, iar trupele noastre, nu conteneau să se retragă. Molotov vorbea cu mine pe un ton ridicat. Probabil că avea informaţii directe despre înaintarea tancurilor germane în acest sector, iar în acel moment eu nu dispuneam de toate elementele. Într-un cuvînt, a spus ceva de genul ăsta : ori opresc această retragere, care ameninţă Moscova, ori voi fi împuşcat ! I-am răspuns :

— Nu mă ameninţaţi, nu mă sperii de ameninţările dumneavoastră. Nu sînt nici 48 de ore de cînd am preluat

comanda frontului, nu m-am lămurit complet asupra situaţiei create, nu ştiu perfect unde şi ce se întîmplă. Mă lămuresc, preiau de-abia comanda trupelor.

Drept răspuns, a ridicat din nou tonul, vorbind în acelaşi sens :

— Cum adică, să nu vă lămuriţi în 48 de ore ? !.

Am răspuns că dacă este capabil să se lămurească mai repede decît mine în această situaţie să vină şi să preia comanda frontului. A trîntit receptorul, iar eu am început să mă ocup de treburile mele.

Cu cîteva zile înainte de parada din Piaţa Roşie, m-a sunat Stalin şi mi-a spus că GOKO intenţionează (aşa se exprima de obicei : «GOKO a hotărît», «GOKO intenţionează») ca la 7 noiembrie, la Moscova, să aibă loc demonstraţia tradiţională. Care este părerea mea ? Dacă nemţii ar putea împiedica desfăşurarea ei prin acţiuni din aer sau de pe pămînt ? Dacă vor face încercări de a ajunge la Moscova ?

Am spus că, pe pămînt, putem garanta că nu se va întîmpla nimic neobişnuit în ziua respectivă. Iar din aer, parada va trebui asigurată suplimentar. Poate că, pe lîngă unităţile existente, ar mai trebui aduse lîngă Moscova nişte unităţi de aviaţie de vînătoare. Am încheiat prin a spune că, după părerea mea, parada poate avea loc şi că aceasta ar ridica moralul armatei.

A doua oară, Stalin m-a sunat dimineaţa, în ajunul paradei. Mi-a spus că s-a hotărît ca parada să aibă loc, adăugînd că în cursul serii va lua cuvîntul la şedinţa Mossovietului *. M-a întrebat dacă situaţia îmi va permite să părăsesc statul major al frontului şi să vin acolo.

Am venit şi am participat la această şedinţă care a avut loc în subteranele metroului, la staţia «Maiakovskaia».

Stalin era omul care renunţa cu greu la o idee sau la o intenţie, odată ce se agăţase de ele, chiar dacă situaţia obiectivă indica clar că acestea trebuiau abandonate.

În mai 1942, Stalin a avut o atitudine relativ blîndă faţă de cei răspunzători pentru catastrofa de la Kerci, probabil pentru că îşi dădea seama de vina sa personală. Ofen-

* *Moscovskii Sovet* — Sovietul orăşenesc din Moscova.

siva de acolo se făcuse la insistența lui, iar un număr atît de mare de trupe fusese concentrat acolo tot la insistențele sale. Marele Cartier General, Marele Stat Major avansaseră o altă soluție. Se propunea retragerea trupelor din peninsula Kerci în peninsula Taman, organizînd apărarea noastră acolo. El însă n-a ținut seama de asemenea recomandări, considerînd că, dacă am proceda astfel, am degaja Armata a 11-a germană, condusă de Manstein, care lupta în Crimeea. În final, armata lui Manstein oricum s-a degajat, iar noi am suferit la Kerci o grea înfrîngere.

Mai mult decît atît, adoptînd o soluție greșită, Stalin a trimis în peninsula Kerci, asemenea reprezentanți ai Marelui Cartier General, precum Mehlis și Kulik, care au contribuit ei înșiși la catastrofă. Kulik era, în general, un om incapabil să conducă bine ceva. Acțiunii acestor reprezentanți, la Kerci, i s-a adăugat aceea a unui comandant de front slab, lipsit de voință, Kozlov. Și cînd această întreprindere, începută la indicația lui Stalin și desfășurată sub conducerea oamenilor trimiși acolo personal de către el, s-a încheiat printr-o catastrofă, aceștia au primit o pedeapsă mult mai mică, decît, evident, ar fi primit-o, pentru același lucru, alții în alte împrejurări.

În acea perioadă cînd devenisem deja locțiitor al comandantului suprem și, între deplasările mele pe front, lucram uneori cîte o lună-două la Moscova, i-am spus odată lui Stalin că toți colaboratorii săi apropiați, inclusiv eu personal, sîntem epuizați, slăbiți în ultimul hal.

Oarecum surprins, acesta m-a întebat : «De ce ?»

I-am spus că, atunci cînd el lucrează noaptea, lucrăm și noi. Și pînă nu aflăm că a plecat să se culce, nu plecăm să ne culcăm nici noi. Iar dimineața, atunci cînd el doarme, noi sîntem nevoiți să lucrăm, trăim cea mai fierbinte perioadă a zilei. El se trezește la ora două și începe să lucreze, iar noi, care am lucrat întreaga dimineață, trebuie să fim, în orice minut, gata pentru a răspunde la apelul său. Așa trece zi după zi, lună după lună. Și oamenii sînt epuizați.

În timp ce-i spuneam toate astea, mi-a pus cîteva întrebări, mi-a cerut precizări, s-a arătat surprins de faptul că nimeni nu se culcă pînă nu se culcă el. Apoi a spus :

— Bine. Vă promit să nu vă mai sun noaptea.

Şi, într-adevăr, de atunci şi pînă la sfîrşitul războiului niciodată nu m-a mai sunat mai tîrziu de douăsprezece noaptea. Odată, m-a sunat chiar la douăsprezece, dar discuţia cu mine a început-o cu întrebarea : «Nu v-aţi culcat încă, tovarăşe Jukov ?» Am spus că nu, că de-abia mă pregătesc. Mi-a pus o întrebare profesională, dar nu de fond, şi, încheind imediat discuţia, mi-a spus : «Ei, la revedere, odihniţi-vă !»"

Voi reda în cele ce urmează răspunsul lui Jukov la una din întrebările mele referitoare la operaţiunea de la Stalingrad. Întrebarea mea era determinată de faptul că în unele articole şi lucrări memorialistice se puteau observa păreri diferite, privind felul cum a fost introdusă în luptă, lîngă satul Kotelnikovo, în decembrie 1942, Armata a 2-a de gardă a lui Malinovski, aflată în rezerva Marelui Cartier General. Era un moment critic, grupul de tancuri a lui Hoth înainta tot mai mult spre Stalingrad, şi Armata a 2-a de gardă a fost aruncată împotriva acestora, deşi, iniţial, se preconiza să fie folosită pe un alt front, cel de Sud-Vest. Printr-o lovitură hotărîtă, la Rostov, ea trebuia să taie toate trupele germane aflate mai spre est. S-a spus de către unii, aluziv desigur, că ar fi fost mai bine, chiar cu preţul ieşirii lui Hoth mai aproape de Stalingrad, să se menţină pentru armata lui Malinovski aceeaşi misiune şi anume de a da lovitura hotărîtoare la Rostov.

M-a atras acest punct de vedere, mi se părea mai îndrăzneţ, şi punîndu-i lui Jukov o întrebare în acest sens, credeam, ca să fiu sincer, că-l va sprijini. Dar aşteptările mele nu s-au confirmat.

— În perioada cînd s-a pus problema schimbării destinaţiei armatei conduse de către Malinovski, a spus Jukov, eu unul nu mai eram în Sud, ci pe Frontul de Vest, mă ocupam acolo de organizarea ofensivei împotriva nemţilor, pentru a face ca ei să nu mai poată arunca forţe în Sud. Organizînd această ofensivă, care nu poate fi apreciată drept reuşită, am fost chemat la telefon de către Stalin. Mi-a spus că există propunerea de a schimba misiunea armatei lui Malinovski, de a o arunca în ajutorul Frontului Stalingrad, în loc de a o folosi la întărirea lovi-

turii din nord asupra orașului Rostov, cum se preconizase înainte. Mi-a cerut părerea.

La rîndul meu, am întrebat cum privește acest lucru Vasilevski, aflat acolo, în Sud.

Stalin a spus că Vasilevski consideră necesară aruncarea acestei armate în apărarea Stalingradului. Respectînd părerea lui Vasilevski și considerînd-o esențială, i-am răspuns lui Stalin că, dacă-i așa, atunci acest lucru este într-adevăr necesar.

Cu aceasta, discuția noastră s-a încheiat. Și, privind în trecut, ținînd seama de raportul de forțe din acel moment, consider că, în acea situație, nu aveam altă ieșire. Subscriu la această hotărîre și o consider justă.

În treacăt fie spus, în planul nostru inițial se prevedea, într-adevăr, o lovitură asupra orașului Rostov, dată din Nord, pentru a închide nemților tot ce se afla la est de această lovitură. Planul a fost elaborat la Marele Cartier General și semnat de către Vasilevski și de către mine, în calitate de locțiitor al comandantului suprem.

Mi-amintesc cum l-am rugat atunci pe Stalin să semneze harta pe care era trecut acest plan.

— Dar pentru ce ? m-a întrebat el. Cunosc acest lucru, doar l-ați convenit cu mine.

Atunci i-am spus :

— Semnați pentru istorie !

— A, dacă-i pentru istorie... a spus el și s-a semnat pe hartă.

Am vrut să-și pună semnătura pe hartă. Răspunderea era imensă, se adopta o hotărîre de cea mai mare importanță și era necesar să fie semnătura lui pe această hartă".

Celelalte însemnări sînt legate de anii 1944—1945, de ultima perioadă a războiului.

„În toamna anului 1944, după încheierea operației de vară din Bielorusia, în timpul discuției avută la Marele Cartier General asupra rezultatelor acestei operațiuni, Stalin mi-a spus :

— Vedeți, dumneavoastră ați propus inițial ca fronturile să atace într-o altă ordine, n-am fost de acord atunci cu dumneavoastră și am avut dreptate. În ordinea pe care am stabilit-o eu, totul a ieșit mai bine.

Ţinînd bine minte cum s-a procedat în timpul planificării acestei operaţiuni, în care eu am coordonat acţiunile a două fronturi, am obiectat că, deşi totul a ieşit, într-adevăr, bine, nici eu nu propusesem o altă ordine de acţiune a fronturilor.

— Cum, adică, n-aţi propus ? a spus Stalin.

— N-am propus. Haideţi să revedem directivele.

A tras sertarul biroului, a scos directivele, le-a citit mai întîi singur, apoi mi le-a întins, spunîndu-mi :

— Citiţi !

Am început să citesc şi în curînd am ajuns la acel loc din care rezulta că nu are dreptate, că eu, într-adevăr, nu propusesem o altă ordine de intrare în acţiune a fronturilor în efectuarea acestei operaţiuni.

M-a întrerupt, mi-a luat directivele din mînă şi i le-a dat lui Malenkov.

— Citiţi !

Acesta, parcurgînd cu voce tare textul, a ajuns la acelaşi loc şi s-a împotmolit, neştiind, probabil, ce să facă în continuare, pentru că urma o parte în contradicţie cu cele spuse de Stalin. S-a bîlbîit, dar totuşi a continuat să citească. Ce era să facă !

Stalin i-a smuls hîrtiile şi i le-a dat lui Beria.

— Citiţi !

Beria a început să citească, dar cu toată dorinţa sa, n-a putut citi altceva decît era în text.

Stalin a luat directivele, le-a băgat înapoi în sertar, fără să spună nimic, deşi se simţea că era nemulţumit. Nu ştiu de ce, tocmai în acest caz, el dorea să-şi asume în întregime succesul operaţiunii care se datora planificării sale corecte.

În ziua aceea, discuţiile au fost, în general, dificile. La puţin timp după aceea, a început să-mi spună că, în apropiatele operaţiuni de pe Vistula-Oder şi de la Berlin, nu va fi nevoie, în general, de o coordonare specială, la faţa locului, a acţiunii fronturilor, că această acţiune va putea fi realizată de Marele Cartier General, direct de la Moscova. Spunînd aceasta, mi-a propus să preiau comanda Frontului I bielorus, care ataca direct spre Berlin.

L-am întrebat unde vrea să-l numească, în acest caz, pe Rokossovski, care comanda acest front ?

La întrebare, mi-a răspuns cu întrebare :

— Dumneavoastră ce credeţi că trebuie să facem în acest caz ? Dacă dumneavoastră veţi comanda Frontul 1 bielorus, unde să-l numim pe Rokossovski ?

Am răspuns că dacă-i aşa, atunci, probabil, el ar trebui să fie trimis să comande Frontul 2 bielorus, care va acţiona împreună cu Frontul 1 bielorus în lovitura noastră asupra Berlinului.

Aşa s-a rezolvat această problemă, nu aşa cum se încearcă uneori să se prezinte lucrurile în ultimul timp. Începutul acesteia, ba chiar apariţia problemei în sine, se leagă de o altă perioadă, de mai dinainte, şi anume de aceea cînd s-a făcut bilanţul operaţiunii din Bielorusia şi cînd a avut loc conflictul în legătură cu bilanţul acesteia. Dorinţa lui Stalin ca eu să nu coordonez acţiunile fronturilor şi intenţia sa de a mă trimite să conduc un singur front, fie chiar şi cel hotărîtor, sînt, cred eu, tocmai urmarea acestui conflict."

„În amintirile lui Konev privind discuţia cu Stalin, din prima perioadă a operaţiunii bieloruse, există un loc care îmi stîrneşte îndoieli.

Konev a scris că Stalin l-a întrebat de posibilitatea de a introduce în breşa apărută între armatele sale pe frontul pe care îl conducea două armate de tancuri ale Frontului 1 bielorus. Mi-e greu să cred că Stalin putea să facă o asemenea propunere, înainte de toate pentru că, după cum se poate remarca chiar din cuvintele lui Konev, în momentul în care Stalin ar fi întrebat despre o asemenea eventualitate, cele două armate de tancuri ale Frontului 1 bielorus — armata lui Katukov şi armata lui Bogdanov — erau deja angajate de mine în acţiune prin primele lor eşaloane. A le scoate din Frontul 1 bielorus şi a le transfera pentru acţiuni care de-abia urmau să aibă loc pe Frontul 1 ucrainean în momentul acela însemna, de fapt, a le scoate temporar din luptă. Stalin înţelegea ce înseamnă un asemenea lucru şi e greu să-mi imaginez că ar fi putut să propună aşa ceva. E greu să cred acest lucru cu atît mai mult cu cît, exact atunci, el a reacţionat calm la încetinirea ritmului ofensivei noastre pe Frontul 1 bielorus. Cînd

i-am raportat că, aşa cum mă temeam, ne-am împotmolit, că nemţii şi-au concentrat forţele, că opun o rezistenţă îndîrjită şi că ofensiva noastră s-a încetinit, că nu putem să înaintăm în adîncime, Stalin a reacţionat foarte calm.

— Ei bine, a spus el, să-şi adune rezervele, să se cramponeze. Veţi distruge mai mulţi aici, vor rămîne mai puţini la Berlin.

Aceasta a fost reacţia lui în acea zi atît de grea pentru noi.

Tot aşa a fost şi în continuare. Am crezut la început că, de 1 mai, vom putea raporta încheierea luptelor pentru Berlin şi că acest lucru va putea fi anunţat la demonstraţia de 1 Mai. La 30 aprilie, cînd am înţeles că nu vom putea realiza acest lucru, l-am sunat pe Stalin şi i-am spus că va trebui să mai pierdem vreo două zile cu Berlinul. Aşteptam din partea lui nemulţumire, ba, poate, chiar reproş. Dar, contrar aşteptărilor, el mi-a spus foarte calm :

— Ce să-i faci, deocamdată nu vom anunţa. De acest 1 Mai, oricum toţi vor avea o bună dispoziţie. Vom anunţa mai tîrziu. Nu trebuie să vă grăbiţi acolo, pe front. N-aveţi unde să vă grăbiţi. Menajaţi-i pe oameni. N-avem nevoie de pierderi în plus. O zi, două, cîteva zile, acum nu mai are o importanţă prea mare.

Aceasta a fost reacţia sa la rapoartele mele la începutul şi la sfîrşitul bătăliei pentru Berlin".

3

Iar acum, cîteva însemnări care reţin părerea generală a lui Jukov cu privire la activitatea lui Stalin în calitate de comandant suprem şi atitudinea acestuia faţă de oamenii care lucrau în timpul războiului sub conducerea sa.

Sentimentele personale se împacă destul de bine cu acea indiscutabilă străduinţă de a face aprecieri juste care, după părerea mea îi este, în general, caracteristică lui Jukov, dincolo de faptul că era tăios, iar uneori chiar intransigent.

„În problemele strategice, Stalin se pricepea chiar de la începutul războiului. Strategia era apropiată de politică, domeniu în care era deprins şi, cu cît era mai directă in-

teracțiunea problemelor strategice cu cele politice, cu atît mai sigur pe sine se simțea Stalin în acest domeniu.

În problemele artei operative, la începutul războiului, Stalin se descurca prost. Impresia că a început să se descurce în problemele operative mi s-a creat în ultima perioàdă a luptelor de la Stalingrad, iar în timpul luptelor de la Kursk pot deja spune, fără exagerare, că și în aceste probleme se manifesta cu destulă siguranță.

În ceea ce privește problemele de tactică, la drept vorbind, el nu s-a priceput pînă la sfîrșitul războiului. De altfel, în calitate de comandant suprem, nici nu avea neapărată nevoie să se priceapă în problemele de tactică. Este mult mai important faptul că inteligența și talentul i-au permis în timpul războiului să-și însușească arta operativă într-atît, încît, convocîndu-i pe comandanții fronturilor și discutînd cu ei, pe temele legate de desfășurarea diferitelor operațiuni, să se manifeste ca un om care se pricepe la aceasta nu mai prost, ci uneori chiar mai bine decît subalternii săi. În unele cazuri, el găsea și sugera unele soluții operative interesante.

Trebuie adăugat că avea propria lui metodă de a-și însuși materialul concret al viitoarelor operațiuni, metodă pe care eu, în general vorbind, o consider corectă. Înainte de convocarea comandanților de front, pentru pregătirea unei operațiuni, se întîlnea cu unii ofițeri ai Marelui Stat Major — maiori, locotenenți-colonei, care urmăreau respectivele direcții operative. Îi chema unul cîte unul la raport, lucra cu ei cîte o oră și jumătate — două, preciza cu fiecare situația, căuta să se lămurească asupra ei și în momentul în care se întîlnea cu comandanții fronturilor, în momentul cînd le trasa noi sarcini, era atît de bine pregătit, încît uneori îi surprindea prin cunoștințele sale.

Îmi aduc aminte de una din aceste discuții, cînd m-a întrebat dintr-odată despre un sat, de cine e ocupat, de nemți sau de trupele noastre. Eu, care pe vremea aceea comandam acțiunile a două fronturi, nu știam desigur de cine e ocupat satul respectiv. Așa i-am și răspuns. M-a dus atunci la hartă și, spunînd că acest sat este ocupat de către nemți, m-a sfătuit să-i acord atenție.

— Ca localitate, nu reprezintă nimic, a spus el, poate că, după lupte, satul ca atare nici nu mai există. Dar, dacă

privim configurația întregului sector al frontului, acest punct apare ca esențial, iar în cazul unor acțiuni active din partea nemților ar putea constitui pentru noi un anumit pericol.

După ce am privit pe hartă configurația acestui sector al frontului, a trebuit să fiu de acord cu justețea aprecierii lui. Este numai un exemplu de acest fel.

Comportîndu-se astfel, poate că îi plăcea, uneori, să ne arate cît de bine informat este ; principalul este că această competență nu era de suprafață, ci reală, iar activitatea sa prealabilă, cu unii ofițeri de grad inferior, din Marele Stat Major, pentru precizarea situației înaintea adoptării viitoarelor hotărîri, era cît se poate de oportună.

La începutul războiului — cînd spun astfel, am în vedere perioada de pînă la luptele de la Stalingrad — se întîmpla ca, ascultînd rapoartele, să facă uneori observații care denotau neînțelegerea elementară a situației și insuficienta cunoaștere a meseriei de militar.

Așa s-a întîmplat, de exemplu, atunci cînd, în vara anului 1942, a trebuit să-i raportez, în legătură cu Frontul de Vest, despre operațiunea legată de cucerirea localității Pogoreloie Gorodișce. Îi raportam despre două lovituri ce urmau să fie date de noi : din dreapta — lovitura principală, din stînga — lovitura secundară. Pe hartă, în dreapta, era o săgeată mare, de culoare roșie, care mergea în adîncime, iar în stînga, o săgeată mai mică. Observînd-o pe aceasta din urmă, Stalin m-a întrebat :

— Și asta ce mai e ?

A trebuit să-i explic că săgeata mică reprezintă lovitura secundară.

— Ce fel de lovitură secundară ? ! La ce dracu să ne risipim forțele ? Trebuie să le concentrăm într-un singur loc, nu să le risipim !

A trebuit să-i raportez pentru ce am conceput această lovitură secundară, faptul că, lovind din două părți, trebuie să-i creăm dușmanului nesiguranță în legătură cu locul unde se va da lovitura principală, să imobilizăm o parte din rezervele sale în direcția loviturii noastre secundare, pentru ca inamicul să nu le poată manevra cînd va descoperi a doua zi de unde vine, în realitate, lovitura principală.

Deşi cred că explicaţia mea a fost convingătoare, el a rămas nemulţumit. Am continuat demonstraţia. În cele din urmă, fără să fie de acord cu argumentele mele, a spus :

— Nu pot să vă schimb părerea. Sînteţi comandantul frontului şi răspundeţi pentru asta.

Am fost obligat să-i replic că ştiu foarte bine că sînt comandantul frontului şi că sînt gata să-mi asum întreaga răspundere pentru ceea ce propun.

Cu aceasta s-a încheiat acea discuţie, specifică pentru perioada de început a războiului.

Ulterior, în a doua perioadă a conflagraţiei, cînd se discutau planurile vreunei operaţiuni, Stalin, dimpotrivă, nu o dată, punea el însuşi întrebarea dacă nu s-ar putea să se dea încă o lovitură secundară, de a face o demonstraţie, de a dispersa forţele inamicului. De o asemenea înţelegere, mult mai profundă, a unor astfel de probleme a fost legată ulterior planificarea unui număr de lovituri consecutive pe diferite fronturi, şi, înainte de toate, aşa-numitele «zece lovituri staliniste» din 1944".

„Încă de pe vremea Stalingradului, Stalin avansase o abordare personală în problema încercuirii şi distrugerii trupelor germane. Desfăşurarea operaţiunii de la Stalingrad i-a rămas în minte şi deseori revenea la experienţa ei. Cînd se preconiza operaţiunea de încercuire a nemţilor în zona localităţii Krivoi Rog, m-am lovit de această abordare în discuţia cu Stalin. El a combătut intenţiile noastre de a proceda la o încercuire operativă a nemţilor, care urma s-o încheiem cu o încercuire tactică şi cu distrugerea inamicului în punga creată de noi. A obiectat şi a formulat o altă misiune, cerîndu-ne să creăm ameninţarea încercuirii, ceea ce i-ar face pe nemţi să se retragă grăbiţi din bazinul Krivoi Rog. În legătură cu aceasta, amintindu-şi Stalingradul, a spus că atunci, ca şi acum, am promis să-i încercuim şi să-i distrugem pe nemţi în zece zile, dar ne-am pierdut cu ei peste două luni.

O discuţie asemănătoare cu Stalin a avut loc şi mai tîrziu, în 1944, cînd am ieşit pe direcţia Cernăuţi-Proskurov şi, conform situaţiei generale, se preconiza încercuirea nemţilor. În orice caz, ne gîndeam la aceasta.

Stalin m-a sunat şi a spus :

— Presimt că plănuiţi o încercuire.

A trebuit să confirm că, într-adevăr, aveam această idee, sugerată de situaţia însăşi.

— Nu ne trebuie aşa ceva, a spus Stalin. Cît timp vă va lua asta ?

Am răspuns că încercuirea şi distrugerea ulterioară a inamicului ne va lua, probabil, circa o lună.

— O lună, a spus el, o lună, ziceţi ? Şi la Stalingrad aţi spus acelaşi lucru. În realitate, vă va lua două, ba chiar trei luni. Nu trebuie să-l încercuiţi pe teritoriul nostru. Trebuie să-l goniţi. Să-l goniţi, să eliberaţi mai repede pămîntul, primăvara va trebui să semănăm, vom avea nevoie de pîine. Trebuie să reducem posibilitatea distrugerilor, mai bine să plece. Creaţi-i o asemenea situaţie, încît să plece cît mai repede. Trebuie să-l goniţi cît mai repede de pe teritoriul nostru. Asta-i misiunea voastră. Iar încercuirea, o veţi face după acea, pe teritoriul inamicului".

„Dacă ar fi să vorbim despre directivele lui Stalin privind folosirea diferitelor genuri de arme, respectiv artileria, despre aşa numitele «indicaţii ale lui Stalin în problemele militare», ele, desigur, nu se pot numi astfel cu deplin temei. De regulă, acestea erau consideraţii legate de conducerea generală a trupelor sau de acţiunile diferitelor genuri de arme. La baza lor stăteau concluziile desprinse din experienţa de pînă atunci a războiului, care urma să fie folosită în conducerea ulterioară a trupelor. Toate acestea, de obicei, se elaborau de către comandanţii diferitelor genuri de arme şi de către statele lor majore. De Marele Stat Major, de către Antonov, de către Vasilevski, de către mine, apoi se supuneau atenţiei lui Stalin şi după aprobarea lui mergeau la trupe drept indicaţiile sale personale."

„Stalin a avut insuficiente cunoştinţe militare profesionale nu numai la începutul războiului, ci şi pînă la sfîrşitul lui. În majoritatea cazurilor, însă, el dovedea inteligenţă, luciditate, înţelegere a situaţiei. Analizînd istoria războiului, trebuie, în fiecare caz concret, să ne lămurim exact cum a fost. El are pe conştiinţă — în ciuda obiecţiilor care i s-au făcut — asemenea ordine şi încăpăţînări care au avut repercusiuni nefavorabile şi dăunătoare.

Dar majoritatea ordinelor şi dispoziţiilor sale au fost corecte şi juste.

Spunînd acest lucru, nu trebuie să uităm nici de acele momente grele care existau în discuţiile cu Stalin. Odată, am fost la el, împreună cu Vasilevski, la raport. Vasilevski raporta situaţia reală, care nu corespundea nici aşteptărilor, nici intenţiilor noastre. Nemţii făceau exact invers, decît am presupus şi am fi vrut noi. Acest raport neplăcut l-a scos pe Stalin din sărite. S-a apropiat de Vasilevski şi, deodată, l-a întrebat direct :

— Pentru cine lucraţi, tovarăşe Vasilevski ?

Acesta n-a înţeles :

— Adică cum, tovarăşe Stalin ? !

— Pentru cine lucraţi, pentru englezi, sau pentru nemţi ?

Vasilevski a repetat :

— Nu vă înţeleg, tovarăşe Stalin.

— Ce nu înţelegeţi ? Prezentaţi un asemenea raport, de parcă n-aţi lucra pentru noi, ci pentru englezi...

Vasilevski a pălit. Am mers cu el în maşină, după această discuţie grea, întreruptă brusc şi mult timp n-a putut să-şi revină. Dimineaţa, din nou la raport, Stalin s-a comportat de parcă discuţia de ieri nici n-ar fi avut loc.

În a doua parte a războiului, Stalin nu mai manifesta, în general, tendinţa de a adopta soluţii pripite ; asculta de obicei rapoarte, inclusiv cele neplăcute, nu manifesta nervozitate, nu întrerupea şi, fumînd, umbla, se aşeza, asculta.

Spre sfîrşitul războiului, ca trăsătură negativă, a început să se observe la el o oarecare gelozie, a început să fie mai des şi mai evident simţită la el dorinţa ca toate victoriile şi toate succesele să fie legate de numele lui, manifestînd invidie pentru aprecierile deosebite la adresa acţiunilor unor comandanţi. În ce mă priveşte, spre exemplu, am simţit acest lucru foarte clar la Parada Victoriei, cînd am fost ovaţionat şi mi s-a strigat «Ura !» ; nu i-a plăcut acest lucru ; am văzut cum sta şi cum îşi mişca fălcile".

„Mă întrebaţi cum era Stalin la începutul războiului şi cum era la sfîrşitul lui ? Ce s-a schimbat în el ? Dacă schimbarea era evidentă ?

Înainte de toate trebuie spus că Stalin a rămas Stalin. Părerile sale principiale, obiceiurile, atitudinea lui față de situație și față de oameni n-au suferit schimbări esențiale. Atitudinea față de oameni a rămas aceeași. dar războiul a schimbat valoarea oamenilor. În cursul războiului, au devenit mai evidente decît la începutul acestuia meritele lor, posibilitățile lor, utilitatea lor, fapt de care depindea tot mai mult atitudinea lui Stalin față de oameni. Față de Konev, de exemplu, a avut la începutul războiului o atitudine negativă, îl înlocuia de la conducerea unui front la conducerea altui front ; mai tîrziu, cînd Konev a devenit comandantul Frontului de Stepă și lucrurile au început să meargă bine, cînd succesele și operațiunile reușite au început să se succeadă, Stalin, văzînd cum luptă Konev, și-a schimbat atitudinea față de el. În cursul războiului, însuși Stalin a cîștigat experiență și cunoștințe, a început să înțeleagă multe din ceea ce nu înțelegea la început. A pătruns în esența activității militare, a devenit mai profund și mai exact în aprecierile sale. În afară de aceasta, a început să țină în general seama mai mult de realitatea obiectivă. Punctul de vedere — «ceea ce am hotărît poate și trebuie să aibă loc» — a cedat locul unor poziții mai lucide, bazate pe aprecierea obiectivă a realității. «Se poate numai ceea ce se poate, ceea ce nu se poate, nu se poate».

Era tot mai receptiv față de sfaturi, manifestîndu-se o legătură reciprocă între tendința lui de a asculta și de a ține seama de sfaturi, pe de o parte, și înțelegerea tot mai profundă a situației militare, pe de altă parte. Prima o determina pe a doua ; aceasta, la rîndul ei, o consolida pe prima. O înțelegere mai profundă a situației îl făcea să asculte de sfaturi, iar ascultîndu-le, pătrundea tot mai mult în problemele războiului".

„După cum am mai amintit, în acele discuții cu Stalin, direct legate de desfășurarea acțiunilor militare, în cursul războiului, am avut ocazia de multe ori să-mi exprim dezacordul și să mă contrazic cu el. Probabil că aceasta i-a creat o anumită impresie despre mine.

Cînd fusesem destituit din funcția de adjunct al ministrului și numit comandant al Regiunii militare Sverdlovsk,

Abakumov, sub conducerea lui Beria, a pregătit un întreg dosar privind un complot militar. Au fost arestaţi o serie de ofiţeri, s-a pus problema arestării mele. Beria şi Abakumov au ajuns pînă la o asemenea stupiditate şi ticăloşie, încît au încercat să mă prezinte drept omul care, în fruntea acestor ofiţeri arestaţi, pregătea un complot militar împotriva lui Stalin. După cum mi s-a relatat ulterior de către cei care au asistat la această discuţie, auzind propunerea lui Beria de a mă aresta, Stalin a spus :

— Nu, nu vă las să-l arestaţi pe Jukov. Nu cred în toate astea. Îl cunosc bine. În patru ani de război, l-am cunoscut mai bine decît pe mine însumi.

Chiar aşa mi s-a relatat această discuţie, după care încercarea lui Beria de a mă termina a eşuat".

4

Ştiind că Jukov lucrează de mai mult timp la memoriile sale, nu îndrăzneam să-i răpesc timpul cu rugămintea de a-mi povesti biografia. În cursul discuţiilor noastre, însă, al căror subiect principal a fost războiul, se întîmpla ca el însuşi, din cînd în cînd, să se refere la diferite evenimente din viaţa sa, mai recente sau mai îndepărtate, să facă anumite aprecieri asupra oamenilor pe care soarta i-a scos în cale şi să exprime anumite păreri asupra vieţii, în general, şi a vieţii sale, în special.

Reproduc această parte a discuţiilor noastre, conştient de eterogenitatea acestor însemnări, în care, însă, este evidentă integritatea specifică felului de a fi al mareşalului Jukov.

„După ce am scris acea parte a memoriilor despre copilăria şi tinereţea mea, le-am recitit şi m-am gîndit cît de mult seamănă biografiile aproape tuturor generalilor şi mareşalilor noştri, majoritatea lor fiind născuţi într-un sat sau într-un sătuc îndepărtat, aproape fiecare într-o familie săracă, adesea de ţărani. Surprinzătoare asemănare.

Uneori mă gîndesc, de ce destinul meu în război şi, în general, în viaţă, a fost acesta şi nu altul. În fond, s-ar fi putut ca pe timpul ţarismului să urmez şcoala de sublocotenenţi. Am terminat şcoala de patru clase de pe strada Briusovskaia, fostă Gazetnaia, ceea ce pe vremea

aceea constituia un element suficient pentru intrarea în școala de sublocotenenți.

Cînd am plecat la război ca soldat, fiind flăcău de nouăsprezece ani, cu același succes puteam să merg la școala de sublocotenenți. Dar n-am vrut acest lucru. N-am scris despre studiile mele, am spus doar că am terminat două clase la școala parohialo-bisericească și m-au luat ca soldat. Ceea ce și vroiam.

Hotărîrea mea a fost influențată de vizita pe care am făcut-o în satul natal cu puțin înainte de aceasta. Acolo, acasă, am întîlnit doi sublocotenenți originari din satul nostru, atît de nereușiți, atît de deslînați și de stîngaci, încît, privindu-i, mi-era pur și simplu penibil să mă gîndesc că, uite, eu, băiat de nouăsprezece ani, voi termina școala militară și mă voi duce să comand un pluton, format din soldați cu experiență, cu barbă, și voi apărea în ochii lor la fel ca sublocotenenții ăștia, pe care îi văzusem la mine în sat. Nu doream acest lucru, îmi era penibil.

M-am dus soldat. Am terminat apoi școala de subofițeri, unitatea de instrucție. Această unitate, aș zice, era o formă de învățămînt foarte serioasă și pregătea subofițeri mult mai temeinic decît îi pregătesc acum școlile noastre regimentare.

Adevărata «școală» de soldat și de subofițer am făcut-o însă în război ; după revoluția din februarie am fost ales președintele comitetului de escadron, apoi membru al comitetului de regiment.

N-aș spune că eram pe vremea aceea un om conștient din punct de vedere politic. Cîte o lozincă, care punea degetul pe rană, lansată la vremea aceea în mediul soldățesc, nu doar de către bolșevici, ci și de către menșevici, de esseri, însemna mult și era receptată de către mulți. Desigur, sufletul ne era pătruns de sentimentul general al drumului pe care trebuie să-l urmăm. Dar în acel moment, în anii de tinerețe, exista riscul s-o iau și razna. Nici asta nu era exclus. Și cine știe ce s-ar fi întîmplat dacă nu eram soldat, ci ofițer, dacă aș fi terminat școala de subofițeri, dacă m-aș fi distins în lupte și aș fi primit poate alte grade de ofițer, iar în timpul acesta ar fi izbucnit revoluția. Încotro aș fi luat-o sub influența unor asemenea împrejurări, unde aș fi ajuns ? Poate că mi-aș

fi trăit viața undeva în emigrație ? Da, desigur, peste un an-doi devenisem deja un om conștient, îmi alesesem calea, știam deja încotro să merg și pentru ce să lupt, dar atunci, la început, dacă soarta mea ar fi fost alta, dacă aş fi fost ofiţer, cine ştie cum ar fi fost. Cîţi oameni, la fel ca mine, din popor și-au sfărîmat destinele în acea perioadă !"

„Douăzeci şi cinci de ani am stat pe cal. Am fost subofiţer, comandant de pluton, comandant de escadron, comandant de regiment, comandant de divizie şi de corp de armată.

Am început serviciul ca subofiţer în armata ţaristă. Rolul subofiţerilor în armata ţaristă era foarte mare. De fapt, pe umerii lor stătea instruirea soldaţilor, precum şi o bună parte, nu ușoară, din conducerea zilnică a soldaților, inclusiv conducerea lor în luptă. Printre ofițerii țariști erau destui oameni harnici, care ştiau să facă totul singuri şi care o făceau fără să precupeţească pentru asta nici forțe, nici timp. Majoritatea lor însă lăsau munca de salahor pe seama subofițerilor şi se bazau pe ei. Aceasta determina situaţia subofiţerilor în armata ţaristă. Erau însă bine pregătiţi, îşi făceau serviciul în mod serios şi reprezentau o mare forță".

„În anul 1921, soarta m-a aruncat din nou pe front, de astă dată împotriva lui Antonov. Trebuie să spun că a fost un război destul de dificil. În toiul lui, împotriva noastră acționau circa şaptezeci de mii de baionete şi săbii. Trupele lui Antonov nu dispuneau de suficientă artilerie mijlocie, artileria grea satisfăcea cu atît mai puţin necesitățile, munițiile nu le ajungeau, duceau lipsă de cartușe, ceea ce îi făcea să nu încline spre dezlănţuirea unor lupte mari. Se încăierau cu noi, se retrăgeau, se risipeau, dispăreau şi apăreau din nou. Noi consideram că am distrus o brigadă sau un detașament al lui Antonov, iar ei pur și simplu se risipeau şi apăreau imediat în altă parte. Dificultatea luptei se explica prin faptul că printre ei erau foarte mulți foşti combatanţi, inclusiv subofițeri. Și unul dintre ei era cît pe-aci să mă trimită pe lumea cealaltă.

Într-una din aceste lupte, brigada noastră a fost puternic hărţuită, ostaşii lui Antonov ne-au dat o chelfăneală serioasă. Dacă n-am fi avut cincizeci de mitraliere, care să

ne acopere, am fi dat de dracu. Dar ne-am acoperit cu ele, ne-am revenit şi i-am alungat.

Făcusem rost, cu puţin timp înainte de aceasta, de un cal excepţional. Il obţinusem în luptă, ucigîndu-i stăpînul. Şi iată că, urmărindu-i pe duşmani cu escadronul meu i-am văzut deodată întorcînd şi venind în întîmpinarea mea. A urmat comanda respectivă, noi ne-am aruncat înainte, în atac. Eu nu mi-am stăpînit calul. M-a dus cu vreo sută de paşi înaintea întregului escadron. La început, totul mergea bine, ostaşii lui Antonov începuseră să se retragă. În timpul urmăririi, am observat, cel puţin aşa mi s-a părut — pe cărare căzuse deja zăpadă — că unul dintre comandanţii lor se retrăgea spre marginea pădurii. Eu după el. Fugea... Am alergat după el, i-am văzut mîna dreaptă şfichiuind calul cu cravaşa şi sabia în teacă. L-am ajuns ; în loc să trag în el, înfierbîntat, m-am aruncat asupra lui cu sabia. Cravaşa calul, cînd pe partea dreaptă, cînd pe partea stîngă. În momentul în care am ridicat sabia, cravaşa era pe stînga. A lovit cu ea, a aruncat-o şi, brusc, din mers, fără să-şi ia avînt, a scos sabia din teacă, lovindu-mă cu ea. N-am avut timp nici măcar să mă apăr. Eu ţineam încă sabia ridicată, în timp ce el deja o trăsese pe a sa din teacă cu gest fulgerător, absolut neobservat de mine, lovindu-mă cu aceeaşi mişcare peste piept. Eram îmbrăcată într-o scurtă de postav îmblănită, peste piept îmi erau petrecute curelele de la sabie, de la pistol şi de la binoclu. A tăiat toate aceste curele, postavul scurtei, blana acesteia şi m-a aruncat din şa. Dacă politrucul meu nu ar fi sosit în acelaşi moment, omorîndu-l cu sabia, ar fi fost vai şi amar de mine.

I-am percheziţionat după aceea cadavrul, i-am cercetat documentele, o scrisoare adresată unei oarecare Galina, pe care nu apucase să o termine, am văzut că era subofiţer de cavalerie ca şi mine, şi tot dragon, numai că de o statură imensă. După lovitura pe care am primit-o din partea sa m-a durut pieptul o jumătate de lună.

Aşa era pe timpul lui Antonov.

Trupele noastre erau comandate de Tuhacevski, Uborevici fiind locţiitorul său..."

Auzind acest lucru, nu m-am abţinut şi l-am întrebat cum îi apreciază pe Tuhacevski şi Uborevici.

„Pe amîndoi îi plasez sus, deşi erau oameni diferiţi, cu experienţă diferită.

Tuhacevski avea experienţa conducerii unui front, Uborevici a ajuns să comande o armată în timpul războiului civil ; n-a depăşit în acei ani acest nivel.

Şi după felul său general de a gîndi, şi după experienţa sa militară, Tuhacevski era mai erudit în problemele de strategie. S-a ocupat mult de acestea, a reflectat asupra lor şi a scris mult. Avea o minte profundă, echilibrată, analitică.

Uborevici s-a ocupat mai mult de problemele artei operative şi de cele de tactică. Le stăpînea bine şi pe unele şi pe altele şi era un neîntrecut dascăl al trupelor.

Cel mai des am avut ocazia să mă întîlnesc cu el în 1936, în timpul elaborării noului Statut militar. Trebuie să spun că Voroşilov, pe atunci comisar al poporului, nu s-a dovedit în acest rol un om prea competent. A continuat să rămînă un diletant în probleme militare, niciodată nu le-a cunoscut profund şi temeinic. Ocupa însă o situaţie înaltă, era popular, avea pretenţia de a fi considerat militar şi un cunoscător profund al problemelor domeniului. Practic însă, o parte considerabilă a activităţii din Comisariatul Poporului se afla pe vremea aceea pe umerii lui Tuhacevski, care, într-adevăr, era un specialist militar. Avea ciocniri cu Voroşilov ; în general, aveau relaţii ostile. Voroşilov nu-l agrea deloc pe Tuhacevski şi, după cîte ştiu, cînd au apărut suspiciuni faţă de Tuhacevski şi cînd, ulterior, s-a produs arestarea lui, Voroşilov n-a mişcat nici măcar un deget ca să-l salveze.

Îmi aduc aminte de următorul episod, consumat în timpul elaborării Statutului. Cu tot calmul său, Tuhacevski ştia să fie ferm şi să riposteze atunci cînd considera necesar. Ca preşedinte al comisiei pentru Statut, Tuhacevski îi raporta lui Voroşilov, în calitatea acestuia de comisar al poporului. Eram de faţă. La unul din puncte, nu-mi mai aduc aminte la care, Voroşilov şi-a exprimat nemulţumirea şi a propus ceva care nu se lega deloc. Tuhacevski, ascultîndu-l, a spus cu vocea lui calmă :

— Tovarăşe comisar al poporului, comisia nu poate accepta amendamentele dumneavoastră

— De ce ? a întrebat Voroşilov.

— Pentru că amendamentele dumneavoastră sînt incompetente, tovarăşe comisar al poporului.

El ştia să riposteze tocmai pe un asemenea ton calm, ceea ce, desigur, îi displăcea lui Voroşilov.

Cu Uborevici am lucrat împreună patru ani, începînd din 1932. Mă aflam la Inspectoratul cavaleriei lui Budionnîi, iar pînă atunci fusesem locţiitor de comandant de divizie în Regiunea militară Kiev. Uborevici a sunat acolo, în Regiunea militară Kiev, la Timoşenko, şi a întrebat dacă n-ar putea să-i recomande pe cineva dintre cavalerişti pentru a face ordine în Divizia a 4-a cavalerie. Aceasta fusese cîndva cea mai bună divizie de cavalerie din Armata I cavalerie. Fusese ulterior transformată în Regiunea militară Leningrad, apoi în Bielorusia, în locurile unde totul trebuia luat de la capăt, divizia fiind nevoită să se ocupe de construcţii gospodăreşti. Comandantul diviziei era un tip mediocru. Timp de doi ani cît a stat în Bielorusia, divizia s-a ocupat doar de construcţii, a neglijat pregătirea militară şi ajunsese în general într-o stare deplorabilă. Timoşenko i-a recomandat lui Uborevici să mă ia pe mine pentru această divizie. Cu tonul său obişnuit, hotărît, Uborevici l-a sunat pe Voroşilov, la Moscova, şi l-a rugat :

— Tovarăşe comisar al poporului, daţi-mi-l pe Jukov pentru divizie. Mi l-a recomandat Timoşenko.

Voroşilov a răspuns că eu lucrez la Inspectoratul cavaleriei, la Budionnîi. Uborevici a insistat însă :

— La Inspectorat e lume multă, acolo pot găsi şi o altă persoană, iar mie-mi trebuie un comandant de divizie, vă rog să-mi satisfaceţi rugămintea.

Cînd m-au chemat, am fost, desigur, bucuros să merg la divizie şi am plecat în Regiunea militară Bielorusia. Nu comandasem pînă atunci o divizie, ci numai o brigadă.

La început, relaţiile mele cu Uborevici n-au fost prea bune. La aproximativ o jumătate de an după ce preluasem divizia, după un raport incorect al unui individ, mi-a tras o mustrare. A fost o inspecţie pe divizie, ceva a fost găsit în neregulă ; în concluzie — mustrare în ordinul de zi pe regiune. Mustrarea era nedreaptă, pentru că nu se poate pune pe picioare o divizie într-o jumătate de an. Într-o jumătate de an, poţi doar s-o cunoşti şi să începi să adopţi

măsuri. Nu puteam să fac însă tot ce se cerea pentru aducerea diviziei în perfectă ordine într-o jumătate de an, oricîtă dorință aș fi avut în acest sens. Și iată — mustrare. Și încă fără să fiu de față. Era prima mustrare pe care o primeam în toată cariera mea și, repet, după părerea mea, absolut nedreaptă. M-am revoltat și am trimis o telegramă :

«Către comandantul trupelor regiunii, Uborevici. În calitatea de comandant al trupelor regiunii sînteți absolut nedrept, nu vreau să mai lucrez cu dumneavoastră și vă rog să mă trimiteți în orice altă regiune. Jukov».

Au trecut două zile de la trimiterea telegramei. Uborevici m-a chemat la telefon.

— Am primit din partea dumneavoastră o telegramă interesantă. Ce, sînteți nemulțumit de mustrare ? !

— Cum pot să fiu mulțumit, tovarășe comandant, cînd mustrarea este nedreaptă, cînd nu o merit ?

— Deci, dumneavoastră considerați că sînt nedrept ?

— Da, așa consider. Altfel nu v-aș fi trimis telegrama.

— Și puneți problema să fiți trimis în altă parte ?

— Da, așa pun problema.

— Mai așteptați cu acest lucru. Peste două săptămîni va fi făcută o inspecție, cu această ocazie vom discuta cu dumneavoastră. Puteți aștepta pînă atunci cu raportul dumneavoastră ?

— Pot.

— Atunci, așteptați !

Cu aceasta, discuția noastră s-a încheiat. În timpul inspecției, Uborevici a găsit un moment, m-a chemat deoparte și mi-a spus :

— Am verificat materialele pe baza cărora vi s-a dat mustrarea și am văzut că aceasta vi s-a dat greșit. Continuați-vă serviciul. Considerăm problema epuizată.

— Dar mustrarea o pot considera anulată ? am întrebat eu.

— Desigur, o dată ce-am spus că este nedreaptă.

Cu aceasta, incidentul s-a încheiat.

Divizia a devenit ulterior cea mai bună din regiune și una dintre cele mai bune din armată. În doi ani, am pus-o la punct.

Relațiile cu Uborevici erau bune. Simțeam că mă desăvîrșește. Mă studia, îmi dădea tot felul de misiuni, mă scotea la raport. Apoi, cu ocazia convocării din statul-major al armatei, mi-a ordonat să fac un raport cu privire la acțiunile cavaleriei franceze în luptele de pe rîul Pad din timpul primului război mondial.

Un asemenea raport era pentru mine o treabă neobișnuită și grea. Cu atît mai mult cu cît eu, comandant de divizie, trebuia să prezint acest raport în prezența tuturor comandanților genurilor de arme din regiune și a tuturor comandanților de corp de armată. M-am pregătit însă pentru raport, pierzîndu-mă cu firea doar în primul moment ; am expus toate hărțile, m-am așezat lîngă ele ; trebuia să încep, dar eu tăceam. Uborevici, însă, a știut să mă ajute în acest moment ; prin întrebarea pe care mi-a pus-o, m-a atras în discuție și totul a mers apoi normal. Ulterior, el a apreciat acest raport ca fiind bun.

Repet, simțeam cum mă desăvîrșește cu răbdare.

În general, însă, era sever. Dacă, în timpul vreunei activități la care participa, observa că unul dintre comandanții de corp de armată nu este atent, imediat, fără să spună nici un cuvînt de prisos, îi formula o problemă.

— Tovarășe cutare ! Inamicul a ieșit de aici, din raionul cutare, înspre cutare loc, se află în cutare punct. Dumneavoastră vă aflați în cutare loc. Ce preconizați să faceți ?

Comandantul de corp de armată începea să alerge cu ochii pe hartă, pe care erau menționate o serie întreagă de puncte. Dacă ar fi urmărit atent, ar fi găsit imediat răspunsul, dar dacă a fost fie chiar și o clipă neatent, totul devenea dintr-o dată dificil. Desigur, era o lecție pentru el. După o asemenea experiență, în timpul întregii convocări împricinatul nu-și mai lua ochii de pe hartă.

Uborevici era un educator fără pereche, îi urmărea atent pe oameni, îi cunoștea, era exigent, sever, știa perfect să-ți explice greșelile pe care le-ai făcut. Evidența lor era clară după primele trei-patru fraze pe care ți le spunea. Oamenii se temeau de severitatea lui, deși nu era nici dur, nici grosolan. Dar știa atît de repede și atît de exact să-ți arate, ție și altora, greșelile pe care le-ai co-

mis, eroarea ta într-o problemă sau alta, încît aceasta îi ţinea pe oameni încordaţi".

Evocîndu-l pe Uborevici şi menţionîndu-l pe Timoşenko, fără să facă nici o legătură cu cele spuse anterior, Jukov s-a întors la persoana acestuia din urmă şi a spus :

„În unele lucrări, Timoşenko este apreciat complet greşit, fiind prezentat ca un om lipsit aproape de voinţă, ca un linguşitor al lui Stalin. Nu-i adevărat. Timoşenko este deşcă bătrînă, cu experienţă, un om tenace, cu voinţă, competent atît din punct de vedere tactic, cît şi din punct de vedere operativ. În orice caz, a fost un comisar al poporului mult mai bun decît Voroşilov şi, în perioada scurtă cît a deţinut această funcţie, a reuşit să schimbe cîte ceva în bine în armată. Numai că, după catastrofa de la Harkov, nu i s-a mai încredinţat conducerea unui front, deşi în calitate de comandant al unui front ar fi putut face mai mult decît mulţi alţi comandanţi, cum au fost, hai să zicem, Eriomenko. Stalin era însă supărat pe el, după Harkov, dar şi în general, şi aceasta s-a repercutat asupra destinului său pe parcursul întregului război. Era un om ferm. Niciodată nu l-a linguşit pe Stalin, dacă ar fi făcut-o, se prea poate, că ar fi primit comanda unui front".

În timpul unei discuţii, am abordat cu Jukov problema memoriilor de război. Judecînd după reacţiile lui la diferite cărţi şi publicaţii, citea cu atenţie aproape tot ce se tipărea şi, probabil, această problemă îl interesa şi pentru că el însuşi continuă să lucreze la memoriile proprii privind perioada războiului.

Voi reda cîteva însemnări în legătură cu acest aspect.

„Nu ştiu care-i părerea dumneavoastră, dar mie mi se pare că în memoriile conducătorilor de oşti nu e loc pentru o listă imensă de nume sau de fapte eroice. În cazurile în care un asemenea lucru este prezentat drept o observaţie personală, ne aflăm în faţa unui neadevăr. Eşti comandant de front, n-ai văzut acest lucru cu ochii tăi, n-ai fost prezent, nu-l cunoşti personal pe omul despre care este vorba, nu cunoşti amănuntele faptei sale. În unele cazuri, nu ştii nici măcar numele omului care a fă-

cut fapta eroică. În majoritatea cazurilor, asemenea elemente, cuprinse în memorii sînt luate din materialele altora.

Ele nu sînt caracteristice activității unui comandant de front. Uneori chiar dăunează tabloului general așa cum este prezentat el din punctul de vedere al celui ce scrie memoriile. Mi se pare că a abuza de acest lucru este un fals democratism, o ipocrizie.

Pentru a arăta cum luptă un popor nu e obligatoriu să preiei liste de oameni din ziarele timpului sau din rapoartele politice. A relata cum luptă un front întreg, cum luptă armatele ce fac parte din el, cum luptă toată masa aceea imensă de oameni, ce pierderi au, ce doresc să obțină ei și cum înving ei, toate acestea înseamnă a relata chiar despre acțiunile poporului în război.

În cursul războiului, am comis destule greșeli, iar despre aceste greșeli trebuie să scriem în memoriile noastre. În orice caz, eu scriu. Scriu, de exemplu, despre greșelile pe care le-am făcut în calitate de coordonator al acțiunilor celor două fronturi în operațiunea de la Lvov-Sandomierz cînd noi, avînd forțe mai mult decît suficiente pentru îndeplinirea misiunii, am bătut pasul pe loc lîngă Lvov, iar eu n-am folosit aceste forțe acolo unde era necesar, nu le-am manevrat la timp pentru a dobîndi un succes mai rapid și mai hotărît decît cel pe care l-am obținut.

Una din lipsurile mari ale unora din memoriile pe care le-am citit constă în orizontul limitat al comandanților de armată și chiar al comandanților de front care le sînt autori.

Este straniu să vezi uneori că un militar, aparent cu experiență și educație, care acționează în război în limitele sectorului încredințat și are vecini în dreapta și în stînga, uită că de acțiunile lor sînt legate nu doar insuccesele, ci și succesele sale. Uită că în dreapta și în stînga lui acționează unități ale aceleiași Armate Sovietice, cărora trebuie să li se dea ceea ce li se cuvine ca și propriilor

lui unități, uită că toate astea sînt aceeași armată, și nu alta, că nemții acționează nu în mod special împotriva armatei sau frontului său, ci împotriva Armatei Sovietice în ansamblu, împotriva tuturor armatelor, a tuturor fronturilor sale.

Și dacă în momentul respectiv, tocmai el are greutăți, asupra lui se dă lovitura, împotriva lui își concentrează nemții forțe mari, acest lucru se datorează faptului că undeva, într-un alt loc, ei nu au aceste forțe, că undeva au slăbit încordarea și nu dau lovituri, iar unuia dintre vecinii săi, fie din dreapta fie din stînga, îi este, de aceea, mai ușor în acel moment.

Acel vecin, la rîndul său, nu trebuie să uite cauzele datorită cărora îi este mai ușor în acel moment. Dar și tu, cînd îți scrii memoriile, nu ai dreptul să uiți că succesul acțiunii tale este legat de faptul că nemții în acest timp și-au concentrat forțele într-un alt sector, că acolo vecinilor tăi le este greu.

Nu trebuie uitat că ai avut succes nu doar pentru că tu însuți ești atît de bun și atît de deștept, că trupele tale au acționat atît de bine, ci și că pentru lovitura ta s-a creat o situație favorabilă, că vecinii au atras asupra lor forțele principale ale inamicului, iar tu ai avut avantaje care au stat la baza succesului tău.

Dar acest succes este general, nu numai al tău. La fel dacă vecinul are o situație avantajoasă, iar tu ai o situație grea, succesul vecinului nu este numai al lui, ci și al tău.

Iată, tocmai acest lucru se uită deseori în memorii. Se scrie ca și cum războiul s-ar duce numai în sectorul încredințat unuia sau altuia, ca și cum trupele unuia sau altuia ar fi cu totul altceva decît toate celelalte. O asemenea optică îngustă n-o putem accepta în principiu fără a mai vorbi de faptul că aceasta duce la o serie de deformări în aprecierea însăși a desfășurării acțiunilor militare".

Faptul că Jukov lucra la memoriile sale, în perioada discuțiilor pe care le-a avut cu mine, s-a răsfrînt asu-

pra conţinutului unora din însemnările mele. Cînd un om care a trăit o viaţă plină, o reparcurge de unul singur, o parte din reflecţiile sale cu privire la propria-i viaţă pătrund şi în discuţiile sale cu interlocutorii.

Voi reda cîteva însemnări avînd tocmai acest conţinut.

„Se întîmplă, uneori, să nu-ţi foloseşti integral posibilităţile pe care le ai, simţi uneori că într-un domeniu sau altul nu ai suficiente cunoştinţe, pregătire, educaţie sistematică. Viaţa a fost astfel, încît multe lucruri nu le-ai putut învăţa. De exemplu, cunoştinţe de biologie, ştiinţe naturale de care te loveşti chiar în reflecţiile tale pur militare. Nu m-a părăsit niciodată sentimentul că orizontul cunoştinţelor mele a fost mult mai îngust, decît aş fi vrut să fie şi decît am simţit nevoia să-l am în activitatea mea. Am simţit-o şi o simt".

„Niciodată n-am fost un suficient. Lipsa înfumurării nu m-a împiedicat însă să fiu un om hotărît în acţiune. Cînd faci o treabă, răspunzi pentru ea, adopţi hotărîri — nu e loc pentru îndoială sau nesiguranţă. Eşti întru totul prins de acţiune, vrei să i te dăruieşti în întregime şi să faci tot ce eşti în stare. Pe urmă însă, cînd treaba s-a încheiat, cînd reflectezi la cele făcute, te gîndeşti nu numai la trecut, ci şi la viitor, ţi se întăreşte sentimentul că ceva îţi lipseşte, că nu-ţi ajunge ceva, că ar trebui să ştii o mie de lucruri pe care nu le ştii. Acest sentiment te face să regîndeşti totul şi să te întrebi de unul singur : «N-aş fi putut oare să fac mai bine ceea ce am făcut, dacă aş fi avut cunoştinţele care-mi lipsesc ?»

Multe lucruri a trebuit să mi le însuşesc în activitatea practică, fără să fi avut suficiente cunoştinţe largi şi multilaterale acumulate în prealabil. Aceasta a avut partea sa pozitivă. Răspunzînd pentru o treabă, străduindu-mă să procedez mai bine şi dîndu-mi, totodată, seama de anumite lipsuri în pregătirea mea generală, mă străduiam să rezolv toate problemele care mi se puneau într-un mod cît mai temeinic, vroiam să ajung pînă la rădăcină, nu-mi permiteam să adopt o soluţie superficială. Aveam un înalt

sentiment al responsabilității față de misiunea încredințată, simțeam necesitatea de a pătrunde totul cu mintea mea, cu experiența mea, străduindu-mă să-mi completez de îndată cunoștințele cu tot ce era necesar.

Această situație dificilă avea și o latură pozitivă. În treacăt fie spus, unii dintre militarii noștri, cu studii înalte, profesori, care s-au trezit în război în postul de comandanți de front n-au dovedit în această calitate trăsături pozitive. În hotărîrile lor am observat uneori elemente de superficialitate. Cîteodată propuneau soluții superficiale de rezolvare a unor probleme complexe, care nu își găsiseră locul în studiile lor profesorale. În aceasta consta reversul medaliei — nu de puține ori li se părea simplu, de la sine înțeles, ceea ce în realitate era dificil și ceea ce, pentru mine, de exemplu, mi se părea foarte dificil de rezolvat, după cum și era de fapt".

„În viață sînt lucruri pe care este imposibil să le uiți. Omul pur și simplu nu e în stare să le uite, dar poți să le ții minte în mod diferit. Există trei memorii diferite. Poți să nu uiți răul. Prima. Poți să nu uiți experiența. A doua. Poți să nu uiți trecutul, gîndindu-te la viitor. A treia.

Mi-a fost dat în viață să trăiesc trei momente grele. Dacă ar fi să vorbim de al treilea, aici, probabil, sînt de vină și eu, căci nu iese fum fără foc. Dar nu mi-a fost ușor să trăiesc acest lucru.

În anul '57, cînd am fost scos din componența Prezidiului C.C. și din C.C., m-am întors acasă, hotărît ferm să nu mă pierd, să nu mă las înfrînt, să nu mă las copleșit, să nu-mi pierd voința, oricît de greu mi-ar fi.

Ce m-a ajutat? Iată cum am procedat. Întorcîndu-mă acasă, am luat un somnifer. Am dormit cîteva ore. M-am sculat. Am mîncat. Am luat din nou un somnifer. Iar am adormit. Iar m-am sculat, iar am luat un somnifer, iar am adormit... Așa a durat cincisprezece zile, dormind în continuu cu mici pauze. Și am retrăit toate acele lucruri care-îmi chinuiau memoria. Tot ceea ce aș fi gîndit, tot ceea ce m-ar fi frămîntat, tot ceea ce aș fi su-

ferit în stare de veghe, toate acestea, probabil, le-am retrăit în somn. Mă contraziceam, argumentam, mă necăjeam — toate în somn. După aceste cincisprezece zile, m-am dus la pescuit.

Şi de-abia după aceea am scris Comitetului Central şi am cerut voie să plec în staţiune la tratament.

Aşa am trecut acest moment greu".

*

Vreau să închei aceste însemnări cu ceea ce am început.

Nu este o încercare de a scrie biografia lui Jukov, ci numai nişte însemnări pentru o biografie, şi voi fi bucuros dacă, ulterior, măcar o parte din cele spuse şi relatate aici vor servi viitorilor biografi ai acestui om eminent din atît de multe puncte de vedere.

aprilie—mai 1968

N. G. PAVLENKO

REFLECȚII CU PRIVIRE LA SOARTA UNUI CONDUCĂTOR DE OȘTI

1. UNELE OBSERVAȚII PRELIMINARE

Noțiunea de „conducător de oști“ este aplicabilă în acele cazuri cînd este vorba de militari care au condus mari grupări de trupe pe teatre de război.

În pleiada străluciților conducători de oști ai Marelui Război pentru Apărarea Patriei primul loc îl ocupă, desigur, legendarul Gheorghi Konstantinovici Jukov. Uneori el este denumit mare conducător de oști, așezat alături de Suvorov și Kutuzov. Acest lucru este drept. Întrucît, marele conducător de oști diferă de ceilalți conducători militari, nu numai prin numărul și amploarea victoriilor obținute, ci și prin nivelul înalt al măiestriei de conducător militar, care exercită o mare influență asupra dezvoltării artei militare.

Dacă ar fi să trecem în revistă etapele biografiei conducătorului nostru de oști, nu ar fi greu să observăm că destinul i-a fost foarte nestatornic. La început, acesta a fost extrem de zgîrcit, apoi favorabil, mai tîrziu foarte generos și, la sfîrșitul vieții, extrem de nedrept.

În anii războiului civil, mulți din cei de leatul său, care îi fuseseră tovarăși de arme, se aflau deja în fruntea unor regimente sau divizii, pe cînd G.K. Jukov nu se ridicase mai sus de comandant de escadron. O diferență atît de mare în promovarea pe scara ierarhică se explică prin acele întîmplări de care abundă un război.

În anii '30, soarta a fost foarte generoasă cu Jukov. Aceasta l-a ferit de „chingile lui Ejov" și de satrapii lui Beria în anii 1937—1939. Chemarea la Moscova și ordinul de a se duce la Halhîn-Gol l-au salvat.

În deșertul Mongoliei, G.K. Jukov a demonstrat în mod strălucit calitățile sale operativ-tactice și organizatorice în timpul distrugerii grupării trupelor japoneze. După aceea, Jukov se va afla la conducerea trupelor din Regiunea militară specială Kiev, iar din februarie 1941 va funcționa ca șef al Marelui Stat Major.

În această perioadă, numeroase elemente indicau pregătirea agresiunii Germaniei fasciste împotriva U.R.S.S. În februarie a început dislocarea trupelor germane la frontierele noastre. Primele eșaloane ale inamicului se aflau la 150—180 km de frontiera noastră, pe linia Danzig—Katowice. Situația era încordată, se apropia războiul. În ce măsură era gata țara noastră pentru a respinge agresiunea ce se pregătea ?

La sfîrșitul anilor '30 și începutul anilor '40, lumea capitalistă era divizată și se ducea o luptă crîncenă pentru reîmpărțirea lumii. Această situație ne-a permis să avem aliați în lupta cu Germania fascistă și aliații ei. Un mare succes l-a constituit și faptul că, în ciuda bazei economice puternice a inamicului, industria noastră, deja în anii 1939—1941, producea mai multe piese de artilerie și tancuri decît Germania fascistă (producția de avioane era aproximativ egală). Poporul nostru era unit, gata să lupte pentru patria lui socialistă.

Slăbiciunea cea mai mare care a determinat înfrîngerea noastră catastrofală în perioada de început a războiului a fost faptul că înainte de izbucnirea conflagrației nu am avut o mașină de război bine pusă la punct. Represiunile împotriva cadrelor de comandă din anii 1937—1939 au lipsit armata de cîteva zeci de mii de ofițeri, ceea ce a slăbit-o în mare măsură. Din punct de ve-

dere cantitativ, lipsa de cadre a fost acoperită, ceea ce nu se poate spune sub aspect calitativ. În multe funcţii de comandă şi în statele majore se aflau oameni incompetenţi din punct de vedere militar. Puşi într-o situaţie grea, aceştia au comis o sumedenie de greşeli.

Cele mai mari greşeli, uneori cu caracter tragic, au fost comise în veriga strategică a conducerii. Multe din aceste greşeli revin în mod direct lui Stalin, care, după aprecierea mareşalului Jukov, avea o imagine destul de vagă despre arta militară, în perioada de dinaintea Marelui Război pentru Apărarea Patriei şi la începutul acestuia.

Deşi, la începutul războiului, Stalin se pricepea puţin în de-ale milităriei, el era — potrivit celor spuse de mareşalul Vasilevski — nejustificat de încrezut, înfumurat, îşi supraestima capacităţile în conducerea războiului.

În anii antebelici, desigur, s-au depus eforturi uriaşe pentru a întări armata şi a-i ridica capacitatea de luptă. Este suficient să spun că, de la începutul anului 1939 şi pînă la 22 iunie 1941, efectivul armatei a crescut aproape de trei ori. În acest timp, ea a primit din partea industriei circa 30 de mii de tunuri, peste 100 000 de mitraliere de toate genurile, 5 500 tancuri de toate felurile (inclusiv peste 1 800 din cele mai noi tipuri), circa 18 mii de avioane (din care circa 4 mii din tipuri noi) şi multă altă tehnică de luptă. S-a acţionat, de asemenea, pentru aplicarea în practică a experienţei dobîndite în războiul sovieto-finlandez, atît în domeniul pregătirii trupelor, cît şi al ridicării pregătirii lor de campanie. Dar, din păcate, aceste măsuri n-au dat rezultatele scontate.

Fiind foarte bine informată cu privire la capacitatea redusă de apărare a Armatei Roşii, urmare directă şi a represiunilor masive, şi conştientă de marile avantaje ale puterii sale militare, la acea dată, conducerea fascistă a Germaniei a hotărît să dezlănţuie cît mai rapid războiul împotriva Uniunii Sovietice.

La începutul războiului, Hitler a aruncat împotriva statului nostru o armată puternică și bine pusă la punct.

După cum afirma Jukov, în ajunul războiului și la începutul acestuia, comandamentul german gîndea mai bine decît al nostru, iar Marele Stat Major german și, în general, statele lor majore acționau mai eficient decît ale noastre. Asemenea cuvinte destul de autocritice implică și activitatea sa în funcția de șef al Marelui Stat Major. Pe atunci, el nu avea încă cunoștințele și experiența necesare pentru a îndeplini sarcinile foarte dificile ce-i reveneau.

Nefiind sigur pe cunoștințele și experiența sa, Jukov, ca și mulți alții din acea perioadă, se bazau pe Stalin.

Din păcate, încrederea oarbă în înțelepciunea lui Stalin i-a fost specifică și șefului Comisariatului Poporului pentru Apărare, S.K. Timoșenko.

Desigur, nu știm și nu vom ști niciodată cum ar fi reacționat, la situația strategică din primăvara și vara anului 1941, mareșalii Uniunii Sovietice M.N. Tuhacevski și A.I. Egorov, dacă ar fi rămas în viață și s-ar fi aflat în componența conducerii strategice a statului nostru. Ei au cunoscut îndeaproape timp de două decenii activitatea lui Stalin. Îi știau perfect părțile sale tari și părțile sale slabe și niciodată nu considerau cugetările și reflecțiile sale în probleme militare drept un adevăr indiscutabil. Desigur, în legătură cu situația creată, ei ar fi avut propriul lor punct de vedere, profesional, și l-ar fi apărat. Iar în acele condiții, aceasta ar fi însemnat mult.

Îndeobște, se consideră că obiectivul principal al unui mare stat-major pe timp de pace îl constituie pregătirea primelor operațiuni, adică ale perioadei de început a războiului. Dacă aceste operațiuni sînt pierdute, răspunderea revine și Marelui Stat Major, și șefului acestuia. Jukov, desigur, a înțeles acest lucru și niciodată n-a încercat să dea vina pe altcineva pentru primele noastre înfrîngeri.

Serviciul său în Marele Stat Major n-a durat mai mult de o jumătate de an. Dar s-a întîmplat astfel încît, tocmai în această perioadă, conducerea noastră strategică, căreia îi aparţinea şi G.K. Jukov, a comis cele mai mari greşeli de calcul şi erori, cu urmări dezastruoase pentru desfăşurarea operaţiunilor din perioada de început a războiului. Ni se pare că lecţiile şi concluziile din aceste greşeli şi erori de calcul au o mare importanţă şi în zilele noastre.

O perioadă tragică în viaţa lui G. K. Jukov a fost cea a dizgraţiei sale. Într-un fel, ea a avut trei etape: prima (1946—1953) — atunci cînd vestitul conducător de oşti s-a aflat în fruntea unor regiuni militare de mîna a doua (la Odessa şi Sverdlovsk); a doua etapă (1957—1965) — dizgraţie totală şi, în sfîrşit, etapa a treia (1966—1974) — recidivele dizgraţiei care au durat pînă la moartea conducătorului de oşti. Deci, el a suportat toate formele dizgraţiei (limitate şi depline) aproape un sfert de secol.

Dizgraţia eroilor naţionali şi etichetarea lor în toate felurile n-au fost niciodată acceptate în istorie de către masele largi ale poporului. În marea lor majoritate, născocirile calomniatoare n-au pătruns în sufletul lor. De aceea, în jurul celor dizgraţiaţi s-a creat adesea aura infailibilităţii, iar uneori chiar cea a martiriului.

Cam în această situaţie s-a aflat mult timp şi G. K. Jukov. Scoaterea lui G. K. Jukov din Prezidiul C.C. şi din C.C. ale P.C.U.S., eliberarea lui din funcţia de ministru al Apărării, în octombrie 1957, etichetarea lui neghioabă drept „bonapartist" i-au speriat pe mulţi cercetători, scriitori şi ziarişti. De aceea, ceea ce s-a publicat despre el în decurs de două decenii poate fi numărat pe degete. De exemplu, la aniversarea a 70 de ani de la naştere a fost publicat doar un singur articol în revista „Voenno-istoriceskii jurnal".

Presa noastră a tăcut şi în zilele celei de-a 80-a aniversări a naşterii lui G.K. Jukov. Au mai trecut zece ani. În publicaţiile periodice au apărut articole cu privire la viaţa

și activitatea sa. Cu ocazia celei de-a 90-a aniversări a nașterii lui G.K. Jukov s-au publicat date noi, pe care nu le cunoșteam. Unii autori au încercat să redea trăsăturile caracteristice ale activității lui G.K. Jukov în calitate de conducător de oști. Desigur, aceste articole au avut nu puține minusuri. Nu s-a făcut întotdeauna o prezentare obiectivă a personalității sale istorice. Într-o serie de cazuri au fost trecute sub tăcere lipsurile sale, atribuindu-i-se, în același timp, anumite calități pe care nu le avea. Vina pentru aceasta le revine în primul rînd istoricilor. Ei n-au realizat încă lucrări profunde, care să poată fi folosite ca orientări sigure în cercetările privind personalitatea acestuia.

Trăsătura caracteristică a celor scrise despre el în cinstea celei de-a 90-a aniversări a zilei sale de naștere a constituit-o faptul că s-au trecut sub tăcere două perioade din viața sa : cea în care a deținut funcția de șef al Marelui Stat Major și perioada de dizgrație.

Mă voi referi în principal la acele probleme care, de regulă, alți autori nu le-au abordat, anume, la unele aspecte ale activității de conducere strategică din vara anului 1941 și la împrejurările dizgrațierii lui G.K. Jukov. Voi relata întîlnirile și discuțiile mele cu acest mare maestru al artei militare. În anii 1965—1966, în publicația „Voenno-istoriceskii jurnal", în fruntea căreia mă aflam în acea perioadă, au apărut articole și amintiri ale mareșalului despre operațiunile „Moscova" și „Berlin". Am folosit această ocazie atît de favorabilă pentru a mă întîlni și discuta cu legendarul conducător de oști. Deosebit de utile pentru mine au fost întîlnirile cu G.K. Jukov din vara și toamna anului 1966, cînd se pregătea pentru publicare articolul consacrat celei de-a 70-a aniversări a zilei sale de naștere.

În aceeași perioadă au avut loc filmările pentru filmul documentar consacrat bătăliei Moscovei, *Dacă ți-e dragă casa ta*. Scenele cu G.K. Jukov s-au tras la vila sa

din Sosnovka. În calitate de consultant al acestui film, am avut de cîteva ori posibilitatea să fiu prezent la discuțiile lui G.K. Simonov. În prezentarea unor aspecte s-au folosit elementele obținute de către mine din discuțiile cu alți militari.

2. GÎNDURI DESPRE CALITĂȚILE CONDUCĂTORULUI DE OȘTI

În cursul războiului a crescut și s-a consolidat o pleiadă strălucită de militari și conducători de oști sovietici. Printre ei, la loc de frunte, se află A.I. Antonov, A.M. Vasilevski, N.F. Vatutin, L.A. Govorov, M.V. Zaharov, I.S. Konev, R.I. Malinovski, K.A. Merețkov, I.E. Petrov, K.K. Rokossovski, K.S. Timoșenko, F.I. Tolbuhin, I.D. Cerniahovski și alții.

Tuturor le erau proprii acele calități determinate de împrejurările și timpul în care trăiau. Dar fiecare avea și trăsături specifice. Unii au dat în primul rînd dovadă de calități creatoare în activitatea de stat-major (de exemplu, Antonov și Zaharov). Alții erau tot atît de buni în activitatea de comandă a trupelor, cît și în activitatea de stat-major (Bagramean, Vasilevski, Vatutin). În sfîrșit, o a treia categorie nu era atrasă de activitatea de stat-major. În aceasta intra Jukov, Konev, Rokossovski și alții. Acest fapt cred că reprezintă una dintre cauzele pentru care Jukov n-a primit cu prea multă plăcere, în ajunul războiului, numirea sa în funcția de șef al Marelui Stat Major.

După cum observa pe bună dreptate camaradul de arme al lui G.K. Jukov, mareșalul Uniunii Sovietice I.H. Bagramean, „dintre toți marii militari, care au crescut fulgerător în anii antebelici, Jukov, desigur, a fost cea mai strălucită și talentată personalitate".

Jukov a aparținut acelei categorii de militari care, fără a se teme de răspundere, știau să ordone. Cu voința sa de fier și capacitățile sale organizatorice, el a reușit să obțină înainte de război victoria de la Halhîn-Gol, iar în

timpul războiului — prima victorie, cea de la Elnea. Sub conducerea sa, trupele noastre au apărat cu înverşunare Leningradul şi Moscova, ceea ce a permis să se cîştige timpul necesar pentru consolidarea apărării.

Jukov a avut ocazia să conducă mari grupări strategice de trupe sovietice în operaţiunile ofensive de la Moscova şi Stalingrad, Kursk şi pe Nipru, în Bielorusia şi Ucraina, în Polonia şi pe direcţia Berlin. În toate aceste operaţiuni, G.K. Jukov a dat dovadă de exemplare dovezi de măiestrie militară în pregătirea operaţiunilor şi conducerea trupelor.

Este general cunoscut, că G.K. Jukov avea o voinţă de fier, o minte uriaşă şi cunoştinţe vaste obţinute prin autoinstruire. Desigur, în istorie au mai fost militari cu asemenea calităţi. Dar nu e suficient doar să le ai. Este necesar ca toate aceste calităţi să fie desăvîrşite şi să se afle într-o proporţie optimă.

Napoleon, de pildă, considera că persoana unui conducător de oşti trebuie să întruchipeze un anumit echilibru între inteligenţă (talent) şi voinţă (caracter, bărbăţie). Cînd caracterul prevalează asupra inteligenţei, deseori conducătorul de oşti acţionează greşit. Dimpotrivă, dacă inteligenţa este mai mare decît curajul, el acţionează nehotărît. Examinînd relaţia dintre calităţile esenţiale ale unui conducător de oşti, Marmont, mareşalul lui Napoleon acorda prioritate voinţei. Dacă puterea de voinţă este mai mare decît inteligenţa, spunea el, există multe şanse ca obiectivul să fie realizat. Dacă însă inteligenţa domină caracterul, hotărîrile şi obiectivele vor fi în continuă schimbare.

Apreciind calităţile de conducător de oşti ale lui G.K. Jukov, trebuie spus că acesta le avea din belşug. Voinţa lui de fier şi mintea lui sclipitoare erau într-o proporţie optimă, ceea ce îl detaşa foarte mult din rîndul celorlalţi conducători de oşti.

Experienţa multor războaie a arătat că neajunsurile în capacităţile intelectuale şi organizatorice ale conducă-

torilor de oşti, lipsurile lor în ceea ce priveşte cunoştinţele puteau fi oarecum compensate. În ceea ce priveşte însă trăsăturile de voinţă, ele nu puteau fi pe de-a întregul suplinite de nimeni şi de nimic.

Voinţa de fier a mareşalului Jukov nu era ascunsă undeva în adîncul caracterului său. Ea îşi afla expresia în privirea lui aspră, în bărbia sa proeminentă, în consideraţiile sale categorice, în formulările scurte şi concise, în extrema exactitate a frazelor şi în vocea-i metalică.

În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, G.K. Jukov a dat dovadă de extraordinare calităţi în urmărirea ţelului propus şi de tenacitate în soluţionarea problemelor operative şi strategice. În situaţii critice, el nu se temea de răspundere pentru deciziile şi acţiunile sale.

Iată un exemplu de ascendent asupra subalternilor. În cursul operaţiunii Berlin, unul dintre cei mai vechi camarazi de arme ai lui G.K. Jukov, generalul-colonel V.I. Kuzneţov, a comunicat statului-major al frontului că datorită abundenţei, în rîndurile formaţiilor inamice, a armelor de tip „Faustpatron“ *, ofensiva trupelor noastre a încetinit. Jukov a răspuns : „Despre «Faustpatron» veţi povesti nepoţilor după război, acum însă, fără nici o discuţie, continuaţi ofensiva“.

Voinţa de fier a conducătorului de oşti se însoţea cu o asprime nejustificată, pe care un cercetător obiectiv nu o poate trece cu vederea. Cred că dintre toate mărturiile în această privinţă cel mai mare credit îl au amintirile lui K.K. Rokossovski. L-a cunoscut pe Jukov timp de peste cincizeci de ani. Uneori, carierele lor militare s-au întîlnit : în tinereţe, Jukov a fost în subordinea lui Rokossovski ; în anii maturităţii lor de comandanţi, situaţia s-a inversat : K.K. Rokossovski a fost în subordinea lui Jukov.

---

* *Faustpatron* — armă individuală de luptă antitanc. A fost folosită de către nemţi la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Existau două variante — F.-1 şi F.-2 — care puteau lovi la o distanţă de pînă la 30 m. Greutatea F.-1 era de 5,35 kg, iar a F.-2 — 3,25 kg ; greutatea grenadei era de 2,8 şi, respectiv, 1,65 kg.

În vara anului 1966, împreună cu ziaristul P. Troianovski l-au vizitat pe K.K. Rokossovski la vila acestuia. Iată ce ne-a povestit el.

La începutul anilor '30, Jukov comanda o brigadă care făcea parte din Divizia 7 cavalerie din Samara, aflată sub conducerea lui K.K. Rokossovski. G.K. Jukov, spunea Rokossovski, era un comandant bine pregătit și foarte exigent. Dar această exigență se transforma uneori într-o asprime neîntemeiată și chiar în grosolănie. Aceasta trezea nemulțumiri la unii dintre subordonații săi, la divizie veneau plîngeri și comandantul era nevoit să le examineze. Încercările de a-l influența nu au avut succes.

O dată cu trecerea anilor, unele trăsături ale caracterului lui G.K. Jukov s-au schimbat. Dar au rămas destule lipsuri, ceea ce îi dăuna. Aceste lipsuri dădeau naștere la antipatii față de el în rîndul unei părți din corpul de comandă. Probabil, din această cauză, în momentele critice ale vieții sale a fost lipsit de sprijinul atît de necesar din partea multora dintre camarazii săi de luptă.

Unii autori, încercînd să reliefeze în mod deosebit calitățile unor conducători de oști, îi lipsesc neîntemeiat pe aceștia de dreptul de a avea îndoieli. Iată una din frazele care, printr-o neînțelegere, i se atribuie lui G.K. Jukov: „Cînd faci o treabă, ești răspunzător pentru ea, iei hotărîri, nu e loc de îndoieli sau șovăiri".

O asemenea frază pusă în gura unui conducător de oști experimentat sună mai mult decît straniu. S-ar putea să nu fi fost bine înțeles sau să se fi referit la un caz particular, dar cele spuse de el au fost generalizate ca o trăsătură de caracter.

După cum arată experiența, în război îndoielile apar nu neapărat datorită particularităților de caracter ale conducătorilor de oști, ci sînt determinate, în primul rînd, de natura luptei armate ca un proces bilateral. Atît în perioada de pînă la declanșarea acțiunilor militare, cît și în cursul acestora, părțile beligerante își ascund și își vor

ascunde totdeauna proiectele şi planurile lor, gruparea de forţe şi amplasarea rezervelor. Tocmai în virtutea acestor temeiuri, M. I. Kutuzov a refuzat să dea bătălia în zona Ţarevo Zaimişce, s-a îndoit de oportunitatea desfăşurării luptei de la Borodino, a hotărît să examineze problema apărării Moscovei în consiliul militar care a avut loc în localitatea Fili etc. Toate aceste acţiuni ale conducătorului de oşti au fost determinate de neclaritatea situaţiei şi de dorinţa lui de a nu acţiona la întîmplare.

Dar cîte asemenea situaţii nu au fost în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei ?! Să luăm, de exemplu, septembrie 1941, lîngă Leningrad. Cîteva zile la rînd, G. K. Jukov s-a îndoit de acele informaţii cu privire la inamic pe care i le aduceau cercetaşii. Primele ştiri privind începutul transferării unor unităţi de tancuri inamice de la Leningrad în direcţia Moscovei le-a numit provocatoare şi a ordonat să se verifice cine le lansează.

La numai cîteva zile după aceea, bănuielile privind o provocare au căzut, confirmîndu-se slăbirea trupelor inamice lîngă Leningrad. Jukov a avut nu puţine îndoieli şi în alte situaţii critice. Ele s-au observat chiar în operaţiunile finale ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei, cînd trupele noastre depăşeau considerabil forţele inamicului, iar Germania hitleristă îşi trăia ultimele zile. Sursele principale de îndoială erau : datele contradictorii privind forţa de rezistenţă a inamicului pe cotele Seelow, modul de folosire a armatelor de tancuri şi momentul introducerii lor în luptă etc. Toate aceste îndoieli au fost pe deplin întemeiate. După război, Jukov avea să afirme că „înfrîngerea grupării inamicului de la Berlin şi cucerirea însăşi a Berlinului puteau fi realizate întrucîtva altfel".

Deseori, unele sau altele din îndoielile sale au apărut şi sub influenţa situaţiei atmosferice, pe care meteorologii n-o puteau pronostica totdeauna cu exactitate. Istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei oferă suficiente exemple cînd, de pildă, ploaia prelungită şi ceaţa deasă deasupra cîmpului de luptă au slăbit la limită grupările

strategice : tancurile se înfundau în noroi și la trecerea rîurilor ; datorită timpului nefavorabil, ore întregi, iar uneori zile întregi, aviația nu putea părăsi aerodromurile, iar artileria era lipsită de posibilitatea de a lovi obiectivele stabilite.

Nu se poate, de pildă, accepta afirmația că, pasămite, Jukov ar fi exprimat regretul că n-a reușit să asimileze cunoștințe de biologie, științe naturale. Nu cunoaștem în ce operațiuni sau campanii el a simțit necesitatea de a avea cunoștințe biologice. Se știe bine de ce avea nevoie și ce-i învăța pe subordonații săi. După spusele sale, volumul și complexitatea cunoștințelor militare au crescut atît de mult, încît ar fi fost insuficiente chiar și două vieți de om pentru a le însuși deplin. De aceea, el recomanda cu insistență ofițerilor să nu-și risipească forțele pe multe domenii ale cunoașterii și să-și concentreze eforturile în direcția studierii artei militare.

Nu ni-l putem închipui, de asemenea, în rolul unuia care dă cu toporul și-și permite să-i persifleze pe cei cu „studii profesorale". I se atribuie, de exemplu, următoarea frază : „Unii din profesorii noștri militari cu studii înalte, care s-au aflat în situația de comandanți ai unor fronturi de război, nu și-au dovedit calitățile... Uneori propuneau soluții superficiale pentru probleme complexe care..."

Cuvintele „unii" și „uneori" nu elimină și nu diminuează falsitatea acestor abordări. Mi se pare că în acest caz a fost generalizată o situație particulară. Dacă e să vorbim de autorii unor hotărîri superficiale, deseori aceștia erau dintre cei ce „dădeau cu toporul", cei care, în decursul celor două decenii de după războiul civil, nu învățaseră nimic, lăudîndu-se doar că „n-au urmat academii".

În ceea ce privește reprezentanții cu studii înalte și corpului didactic, mulți dintre ei au fost creatori talentați ai planurilor noastre operativ-strategice și excelenți executanți ai acestora. Aș vrea să-i amintesc doar pe unii dintre ei, care au ocupat posturi înalte în armată : șeful Marelui Stat Major, A. I. Antonov, comandanți de front, apoi

mareşali ai Uniunii Sovietice, precum I. H. Bagramean, L. A. Govorov, R. I. Malinovski. Zeci şi sute de reprezentanţi cu studii înalte din corpul profesoral al academiilor s-au acoperit de glorie pe posturile de comandanţi de armată şi comandanţi de mari unităţi militare. Trebuie notat că proiectele multor planuri ale strălucitelor noastre operaţiuni ofensive s-au elaborat cu participarea activă a generalului de armată Antonov. Jukov aprecia foarte mult calităţile de conducători de oşti ale lui Bagramean şi Govorov şi a depus nu puţine eforturi pentru avansarea lor.

În cele ce s-au publicat se dă o înaltă apreciere capacităţilor intelectuale ale mareşalul Jukov. Din păcate însă, aceste aprecieri suferă de o anumită unilateralitate, cu care nu putem fi de acord. De exemplu, V. V. Karpov, într-o discuţie cu ziaristul V. M. Peskov, consideră drept principalul semn al forţei intelectuale a mareşalului faptul că acesta putea „să prelucreze o imensă cantitate de informaţie, să se gîndească atît la acţiunile sale, cît şi la acţiunile inamicului".

Deşi conducătorii de oşti luau parte la „prelucrarea" informaţiei, această sarcină era rezolvată în principal de către statele-majore, care foloseau în acest scop multe zeci de operatori, agenţi de informaţii şi alţi specialişti cu experienţă. În acelaşi timp, şefii statelor-majore ale fronturilor, mai ales generalii V. D. Sokolovski şi M. S. Malinin, făceau tot posibilul pentru a-l scuti pe G. K. Jukov de fluxul interminabil de informaţii. În aceste condiţii, conducătorul de oşti putea să-şi concentreze în întregime mintea pătrunzătoare şi marea lui intuiţie pentru a aprofunda evenimentele ce aveau loc, pentru analiza minuţioasă a situaţiei create, pentru evidenţierea tendinţelor evoluţiei acesteia şi a posibilelor schimbări. Trebuie remarcat că Jukov a dat dovezi strălucite de apreciere atotcuprinzătoare a situaţiei şi de pronosticare a cursului evenimentelor. Vom da doar două exemple.

La 19 august 1941, fiind comandant al trupelor Frontului de Rezervă, G.K. Jukov a trimis la Marele Cartier Ge-

neral un raport cu privire la situaţia strategică. În raport se arăta că inamicul a renunţat temporar la continuarea ofensivei asupra Moscovei, că îşi concentrează forţele pentru ca, printr-o lovitură din spatele frontului, să înfrîngă armatele Frontului de Sud-Vest. O dată cu rezolvarea acestei probleme, comandamentul germano-fascist urma să dea două lovituri : prima — asupra Moscovei şi o a doua — asupra Donbassului. Din păcate, Comandamentul Suprem n-a ţinut seama de pronosticul lui Jukov, fapt pentru care trupele noastre au plătit crunt. Aşa cum prevăzuse Jukov, după zdrobirea trupelor Frontului de Sud-Vest, au urmat loviturile inamicului asupra Moscovei şi Donbassului.

Un rol deosebit de important în finalul victorios al bătăliei de la Kursk *, din vara anului 1943, l-au avut pronosticurile şi propunerile lui G.K. Jukov.

„Va fi mai bine, îi scria el comandantului suprem, dacă îl vom slei pe adversar cu apărarea noastră, iar apoi, introducînd rezerve proaspete, prin trecerea la ofensivă, vom înfrînge definitiv gruparea principală a inamicului".

De data aceasta, concluziile trase din analiza situaţiei şi propunerile lui G. K. Jukov au fost luate în consideraţie, ceea ce a avut o mare importanţă pentru încheierea bătăliei de la Kursk.

Talentul deosebit şi multilateral al lui Jukov a fost remarcat nu doar în cercurile militare ale Germaniei fasciste, ci şi în alte ţări. Recunoscîndu-i marea artă în desfăşurarea operaţiunilor, unele personalităţi burgheze nu au fost, totuşi, capabile să înţeleagă cauzele ascensiunii sale

---

* *Kursk*, oraş în U.R.S.S. (R.S.F.S.R.). Aici a avut loc una dintre bătăliile hotărîtoare ale celui de-al doilea război mondial (5 iulie — 23 august 1943). Trupele sovietice, comandate de K. K. Rokossovski, N. F. Vatutin, I. S. Konev, R. I. Malinovski, M. M. Popov, V. D. Sokolovski şi coordonate de G. K. Jukov, au zdrobit trupele hitleriste conduse de G. Klüge şi E. von Manstein. Bătălia a marcat trecerea definitivă a iniţiativei strategice de partea armatelor sovietice. În cursul bătăliei de la Kursk, la Prohorovka (12 iulie) s-a desfăşurat cea mai mare luptă de blindate din istoria războaielor.

atît de vertiginoase spre culmile măiestriei de conducător de oşti. Ei n-au încercat să explice cauzele rapidei dobîndiri a calităţilor acestuia de conducător de oşti prin realităţile sovietice sau propriul său talent, preferînd să inventeze tot felul de poveşti. Iată una din ele. S-a afirmat că, în anii '20, G. K. Jukov a studiat la Academia militară a Reichswehr-ului din Berlin şi că, acolo, pasămite la şcoala cunoscutului general german Seeckt, a pătruns tainele artei militare germane. Această legendă a fost spulberată definitiv de-abia în urmă cu două decenii. Jukov a declarat atunci că este o invenţie. Prima dată în viaţa lui a fost la Berlin doar în mai 1945, atunci cînd trupele sovietice au ridicat acolo steagurile Victoriei, iar el, din însărcinarea Guvernului U.R.S.S., a primit capitularea necondiţionată a Germaniei fasciste.

3. REPRESIUNI ÎN ARMATA ROŞIE ÎNAINTE DE RĂZBOI

În a doua jumătate a anilor '50, unuia dintre celebrii veterani ai Armatei Roşii, generalul-locotenent A.I. Todorski, i-a fost dat să conducă — după optsprezece ani de peregrinări prin închisori şi lagăre — una din comisiile de reabilitare a victimelor samavolniciei staliniste. Acesta alcătuise o informare succintă pe care a transmis-o prietenilor şi cunoscuţilor. Un exemplar al acesteia mi l-a dat şi mie, în calitate de redactor-şef al publicaţiei „Voenno-istoriceskii jurnal". Extrase din ea au fost publicate în revista „Ogoniok" în articolul semnat de V. D. Polikarpov despre Raskolnikov.

La Biblioteca „V. I. Lenin" se află albumul cu fotografiile membrilor Consiliului militar de pe lîngă comisarul poporului pentru apărare. Sînt acolo 85 de fotografii ale cunoscuţilor oameni din armată şi din marina militară. Din aceştia, nu au fost supuşi represiunilor doar opt : K. E. Voroşilov, S. M. Budionnîi, S. K. Timoşenko, O. I. Goro-

dovikóv, I. P. Apanasenko, A. V. Hrulev, B. M. Şapoşnikov, K. A. Mereţkov. Mereţkov a fost, de fapt şi el arestat, dar după cîteva luni de detenţie a fost eliberat.

Iată cîteva date în plus :

a) din cinci mareşali ai Uniunii Sovietice, trei au murit în mod tragic : M. N. Tuhacevski, A. I. Egorov, V. K. Bliuher. Au rămas în viaţă K. E. Voroşilov şi S. M. Budionnîi ;

b) şi-au pierdut viaţa ambii comisari de armată, de rangul I — I. B. Gamarnik şi P. A. Smirnov ;

c) din cinci comandanţi de armată, de rangul I, trei au fost executaţi : I. E. Iakir, I. P. Uborevici, I. P. Belov ;

d) au fost ucişi ambii amirali ai flotei de rangul I — V. M. Orlov şi M. V. Viktorov ;

e) au fost lichidaţi toţi cei 12 comandanţi de armată de rangul II : P. E. Dîbenko, M. K. Levandovski, I. N. Dubovoi, I. F. Fedko, A. I. Kork, N. D. Kaşirin, A. I. Sediakin, I. I. Alksnis, I. A. Halepski, I. I. Vaţetis, M. D. Velikanov, N. V. Kuibîşev (fratele cunoscutului om de partid) ;

f) au murit ambii amirali ai flotei de rangul II ;

g) au fost lichidaţi toţi cei 15 comisari de armată de rangul II ;

h) din cei 67 de comandanţi de corp de armată au fost supuşi represaliilor 60, din care 57 au murit, iar trei au fost închişi pînă în anul 1955 ;

i) au murit toţi cei şase amirali de rangul I ;

j) din 28 de comisari de corp de armată au fost supuşi represaliilor 25, din care şi-au pierdut viaţa 23 ;

k) din 15 amirali de rangul II au murit nouă ;

l) din 199 de comandanţi de divizie au suferit represalii 136, din care au murit 125 şi s-au întors din închisoare 11 ;

m) din 97 comisari de divizie au suferit represalii 79, din care au murit 69 şi s-au întors din închisoare 10 ;

n) din 397 comandanţi de brigadă au fost supuşi represaliilor 221, din care au murit 200 şi s-au întors din închisoare 21.

În continuare, în informare se arăta că, numai în armată, din mai 1937 pînă în septembrie 1938, au fost supuşi

represaliilor 36 761 comandanţi, iar în flotă — peste trei mii. Deci, într-o perioadă scurtă (mai puţin de un an şi jumătate), au fost supuşi represaliilor circa 40 de mii de oameni din corpul de comandă al Armatei Roşii şi al Marinei Militare.

Istoria mondială nu a înregistrat un alt caz în care, în condiţiile unui apropiat război, cadrele militare ale propriei ţări să fie exterminate cu o asemenea furie extraordinară şi la o asemenea scară.

O crimă fără precedent ca amploare !

Odată, la o întîlnire cu G. K. Jukov, i-am arătat nota lui A. I. Todorski. Desigur, el ştia despre represiuni mult mai mult decît se arăta în aceasta. Ea i-a oferit însă lui Jukov prilejul de a povesti despre mulţi militari cu care a avut ocazia să se întîlnească. Cel mai mult mi-a vorbit Jukov despre întîlnirile sale cu Tuhacevski şi Uborevici. Îi considera dascălii săi. Mareşalul a spus că în biblioteca lui personală s-au păstrat unele numere ale revistei „Voina i revoluţiia" şi „Voennîi vestnik", cuprinzînd articole ale lui Tuhacevski. Jukov a recitit de multe ori articolele acestuia din urmă după moartea sa tragică. După cum spunea el, Tuhacevski a prevăzut multe lucruri în legătură cu caracterul viitorului război. Cunoştea perfect armata germană şi intuia tendinţele dezvoltării acesteia. Moartea lui Tuhacevski a fost o pierdere ireparabilă pentru forţele noastre armate, pentru întregul stat sovietic.

Stalin nu l-a cruţat nici pe eroul naţional V. K. Bliuher, mareşal al Uniunii Sovietice, căruia i-a impus să fie membru al completului de judecată, care l-a condamnat pe Tuhacevski la moarte. Bliuher a fost arestat la 22 octombrie 1938. A fost închisă şi soţia lui, Glafira Lukinicina. L-a interogat însuşi Beria. A fost acuzat de trădare de patrie şi de intenţia de a fugi în Japonia. Mareşalul a respins toate acuzaţiile. Dar interminabilele interogatorii şi bătăi de joc au subminat sănătatea acestui brav ostaş. Pe 9 noiembrie 1938 el a încetat din viaţă în mod tragic.

Mulţi dintre cei care l-au vizitat pe G. K. Jukov la Sosnovka s-au interesat de părerea sa cu privire la represiunile lui Stalin. Spre deosebire de alţi mari militari, el nu a evitat discuţiile pe această temă. Relata deseori despre acele fapte, despre care nu se vorbea în cea de a doua jumătate a anilor '60. Odată, Jukov mi-a spus : „Eu aparţin acelor puţini militari care nu au fost supuşi arestărilor, dar ameninţarea represiunilor a atîrnat şi deasupra capului meu timp de un deceniu şi jumătate." Înainte de război au murit aproape toţi comandanţii de divizie, sub conducerea cărora Jukov fusese comandant de regiment. Printre ei, s-au numărat vestiţii eroi ai războiului civil N. Kaşirin, G. Gai, D. Smidt, D. Serdici. A supravieţuit, ca prin minune, şi a fost eliberat din închisoare doar K. Rokossovski, care apoi a devenit un vestit mareşal al Uniunii Sovietice. Au murit aproape toţi comandanţii de corp de armată şi comandanţii regiunilor militare în care şi-a făcut serviciul G. K. Jukov.

Examinînd tragedia cadrelor de comandă ale Forţelor Armate Sovietice, din anii 1937—1938, nu putem trece sub tăcere rolul lui K. E. Voroşilov, care în acea perioadă era comisar al poporului pentru apărare.

În anii '20 şi în prima jumătate a anilor '30, în Armata Roşie s-a format o pleiadă strălucită de conducători, cunoscători ai teoriei şi practicii militare şi ai progresului tehnic în domeniul aviaţiei, blindatelor, construcţiei de rachete etc. Prin cunoştinţele lor, ei îl depăşeau cu mult pe K. E. Voroşilov. Aflîndu-se de un deceniu şi jumătate în fruntea forţelor armate, comisarul poporului pentru apărare considera însă ruşinos să înveţe şi să-i asculte. Singura autoritate pentru el era Stalin, căruia încerca să-i facă pe plac în tot felul.

Toţi ofiţerii de grad superior, observatori ai relaţiilor dintre comisarul poporului şi adjunctul său, M. N. Tuhacevski, aflat cu două capete peste şeful său, le considerau anormale. Acest lucru îl afirmă şi Jukov. După cum spunea el, Tuhacevski „avea ciocniri cu Voroşilov ; în gene-

ral, aveau relații ostile. Voroșilov nu-l agrea deloc pe Tuhacevski și, după cîte știu, cînd au apărut suspiciuni față de Tuhacevski, și cînd, ulterior, s-a produs arestarea lui, Voroșilov n-a mișcat nici măcar un deget ca să-l salveze". După moartea conducătorului de oști și a tovarășilor săi de arme, Voroșilov s-a preocupat ca vina pentru această crimă să nu i se atribuie în exclusivitate.

O mare nenorocire pentru armată și pentru țară a fost dată și de faptul că Voroșilov nu înțelegea pur și simplu necesitatea apărării. Iată cîteva exemple. În primăvara anului 1937, într-o ședință a Consiliului militar, șeful Marelui Stat Major, A. I. Egorov, a ridicat problema slabei înzestrări a teatrului de Vest de acțiuni militare. Pentru a înlătura măcar parțial această lipsă, el a propus ca, în cazul modificării liniei frontului în viitorul război, punctul de comandă pentru statul major al Frontului de Vest să se pregătească la Moghilev. Voroșilov s-a năpustit brutal asupra șefului Marelui Stat Major, acuzîndu-l de defetism și de încercare de a denatura doctrina „luptei numai pe teritoriul străin".

Pentru a evita alte mustrări aspre și acuzații de defetism, conducerea Marelui Stat Major a încercat să aplice, fără știința comisarului poporului, unele măsuri cu caracter defensiv. Este semnificativ cazul adjunctului șefului Marelui Stat Major, S. A. Mejeninov, care, discutînd cu oamenii interesați tot felul de variante de evacuare spre est a instituțiilor de învățămînt militar, se temea foarte mult ca despre aceasta să nu afle cumva comisarul poporului. Desigur, lui Voroșilov i s-a adus la cunoștință acest lucru și Mejeninov a devenit în ochii lui Voroșilov un „defetist". Să fi devenit etichetarea lui drept „defetist" un semnal pentru Ejov și Beria ? Căci Mejeninov, ca și șeful său, A. I. Egorov, a fost supus represiunilor.

Comisarul poporului nu s-a dezinteresat doar de soarta lui M. N. Tuhacevski, ci și de aceea a altor locțiitori ai săi (A. I. Egorov, I. I. Alksnis, I. F. Fedko ș.a.). Și chiar atunci cînd i-a parvenit un bilet scris de comandantul de divizie

Smidt, torturat în închisoare, Voroşilov n-a binevoit să se ocupe de soarta acestui viteaz comandant.

Voroşilov era pe deplin informat despre faptul că se pregătea arestarea unor ofiţeri superiori. Mai mult decît atît, personal sau prin subalternii săi, el chema viitoarele victime la „şedinţe“ sau „consfătuiri“, iar pe drum, sau la sosirea la Moscova aceştia erau arestaţi. De exemplu, Iakir a fost convocat la Moscova personal de către Voroşilov, fiind arestat la Breansk. O soartă tragică a avut şi mareşalul Uniunii Sovietice, Egorov : odată sosit la Moscova, a fost imediat arestat din dispoziţia comisarului poporului.

Judecînd după documentele existente, comandamentul germano-fascist era încîntat de nimicirea cadrelor militare în ţara noastră în anii 1937—1938. Iată una din mărturii. La 5 mai 1941, după ce ascultă raportul colonelului Krebs, care îl înlocuise temporar pe ataşatul militar german la Moscova, şeful Marelui Stat Major german, generalul Halder, a notat în agenda sa : „Corpul ofiţeresc rusesc este sub orice critică (produce o impresie jalnică), mult mai slab decît în 1933. Rusia va avea nevoie de 20 de ani pentru ca acest corp ofiţeresc să ajungă la nivelul de atunci (impresiile lui Krebs)“.

Poporul sovietic n-a avut nevoie de o perioadă atît de lungă. Cadrele necesare de ofiţeri au apărut deja în prima jumătate a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Nimicirea cadrelor militare cu experienţă a costat poporul nostru milioane de vieţi de oameni sovietici şi imense valori materiale. Trebuie adăugat la aceasta faptul că timp de multe luni ocupanţii nemţi au înrobit zeci de milioane de oameni sovietici aflaţi pe întinse teritorii.

La începutul anilor '60, am avut ocazia să mă întîlnesc de mai multe ori cu Voroşilov. Povestea cu plăcere despre viaţa lui. Nu evita chiar să spună cum a nimerit într-una din peşterile din Kislovodsk, la consfătuirea participanţilor „noii opoziţii“ avîndu-l în frunte pe Zinoviev. Cînd, însă, în cursul discuţiei venea vorba despre represiunile din anii 1937—1938, Voroşilov se fistîcea imediat şi răspundea la întrebări destul de reţinut. Într-o zi, l-am întrebat dacă

Stalin a regretat vreodată moartea eminenţilor conducători militari ? Iată ce mi-a răspuns :

— Stalin nu regreta atît moartea lor, cît se străduia să arunce întreaga răspundere pentru acest greu păcat doar asupra mea. Desigur, nu puteam fi de acord cu aceasta şi mă apăram totdeauna.

Voroşilov nu dorea să-şi recunoască vina în dezlănţuirea represiunilor. Încerca s-o arunce asupra altora. „Hotărîrea privind reprimarea lui Tuhacevski şi a altora, continua el, ne-a fost impusă de Stalin, Molotov şi Ejov".

Am avut ocazia să discut pe această temă cu P. K. Ponomarenko şi cu G. K. Jukov. Aceştia spuneau că, uneori, în situaţiile critice apărute pe diferite fronturi, Stalin îşi amintea de unii conducători militari executaţi. După cum arăta Jukov, el a fost nu o dată martorul unor altercaţii între Stalin şi Voroşilov pe această problemă. Stalin încerca să arunce toată vina pentru moartea eminenţilor conducători de oşti şi a eminenţilor comandanţi militari asupra lui Voroşilov, care, zicea el, cunoştea insuficient calităţile subalternilor săi şi s-a manifestat extrem de pasiv atunci cînd s-a hotărît soarta acestora. Voroşilov nu suporta asemenea reproşuri, îşi ieşea din fire şi încerca să se justifice cu glas ridicat.

Mult timp s-a încercat să se explice şi să se justifice represiunile împotriva cadrelor de partid, de stat, militare şi ştiinţifice prin ascuţirea în ţară a luptei de clasă. Dar această teză, avansată de Stalin, la Plenara C.C. al P.C.U.S. din februarie-martie 1937, era greşită. Ea nu reflecta realitatea obiectivă : în acest timp, în ţară, se lărgea şi se întărea coeziunea societăţii sovietice. Teza lui Stalin nu stătea în picioare şi dintr-un alt punct de vedere. În multiseculara lor istorie, statele au cunoscut suficiente cazuri cînd lupta de clasă într-adevăr se ascuţise în mod extrem, ajungînd pînă la răscoale şi revolte, dar pe nici unul dintre guvernanţi nu-l dusese mintea pînă acolo încît să reprime propriile sale cadre militare.

Alţii căutau motivele dispariţiei a zeci de mii de comandanţi ai armatei noastre în ajunul războiului în unel-

tirile agenturii inamice. Se știe că, în toate timpurile, oficinele de spionaj ale diferitelor state se interesează de părțile tari și slabe ale conducătorilor statelor virtual inamice. Dacă am lua spionajul german, acesta știa perfect că multe măsuri de stat major din U.R.S.S. poartă amprenta nu numai a voinței puternice a lui Stalin, ci și a particularităților caracterului său paranoic (suspiciunea, răzbunarea, intoleranța față de alte păreri, înclinația spre activități criminale, fățărnicia, încrederea în messianismul său, cruzimea, intrigile etc.). De aceea, toate aceste slăbiciuni și înclinații criminale ale „Marelui" constituiau un teren favorabil pentru tot felul de provocări. Dar toate au o limită. Spionajul inamic putea fabrica „dosare de spionaj" pentru zeci și chiar, în caz extrem, pentru sute de comandanți. Dar el nu putea provoca arestarea și moartea a zeci de mii de conducători militari.

Motivele reale ale represiunilor de masă dezlănțuite în rîndul cadrelor de comandă, ca și al celor de partid, de stat, științifice etc., trebuie căutate în metodele tiranice de conducere a statului aplicate de către Stalin.

În cuvîntul de încheiere la cel de-al XXII-lea congres, N.S. Hrușciov spunea că, din informațiile presei străine, Hitler, pregătind agresiunea împotriva țării noastre, ne-a strecurat prin agențiile sale de informații un document fabricat, potrivit căruia Iakir, Tuhacevski și alții ar fi fost agenți ai Marelui Stat Major german. Acest „document" a căzut în mîna președintelui Cehoslovaciei, Beneš, care, la rîndul său, conducîndu-se, probabil, de bune intenții, l-a transmis lui Stalin. Iakir, Tuhacevski și alții au fost arestați și apoi lichidați. După cum se vede, Hrușciov n-a calificat acest „document" drept un fals. Au apărut în „afacerea" Tuhacevski și multe alte întrebări la care cercetătorii n-au putut răspunde atunci.

În numeroase publicații s-a avansat ideea că serviciile de informații germane, folosind cu iscusință caracterul bănuitor și suspicios al lui Stalin, au jucat rolul principal în nimicirea cadrelor de comandă sovietice în anii 1937—1938.

Istoria acestei afaceri a început, pasămite, încă de pe timpul războiului civil. Un ofițer din armata lui Denikin, Skoblin, aflat în fruntea unei unități de ostași, a răpit-o pe celebra cîntăreață Plevițkaia, aparținînd contraspionajului albgardist, a dus-o la biserică și s-a cununat cu ea. S-a constatat că ea ar fi fost „agènt al Ceka *". Se zice că Denikin le-ar fi iertat păcatele lor, spunînd că „spionajul este o chestiune omenească, iar dragostea e de la Dumnezeu". La sfîrșitul războiului civil, Skoblin a ajuns general în armata lui Denikin. La începutul anilor '20, soții Skoblin s-au stabilit la Paris, unde, conform aceleiași versiuni, fosta cîntăreață l-ar fi determinat pe soțul ei să lucreze ca agent al Ceka. Ulterior, el ar fi devenit și agent al spionajului german.

S-a afirmat că legătura dintre Heydrich, unul dintre șefii hitleriști, și acest spion dublu a fost stabilită încă în anul 1935. La această întîlnire, Skoblin ar fi propus lui Heydrich să-l „lichideze" pe Tuhacevski și alți șefi militari apropiați, cu mîna G.P.U. * *. Această propunere a circulat mult pe la diferite foruri și a fost adoptată doar în primăvara anului 1937. Falsul din dosarul roșu s-a pregătit în laboratorul subteran al Gestapo-ului de pe strada Prinz Albrecht din

---

* *Ceka* (prescurtare derivînd din Vserossiiskaia Crezvîciainaia Komissia — Comisia Extraordinară a întregii Rusii), organ special al statului sovietic de luptă împotriva contrarevoluției și actelor de sabotaj. A fost creată în decembrie 1917, avîndu-l în frunte pe F. E. Dzerjinski. În februarie 1922, a fost transformată în Direcția Politică de Stat de pe lîngă N.K.V.D. (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne).

** *Glavnoie politiceskoe upravlenie* — Direcția Generală Politică. În 1922, Ceka a fost reorganizată și transformată în G.P.U., mai tîrziu în O.G.P.U. În 1934, atribuțiile O.G.P.U. au fost transferate N.K.V.D. (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). Primul șef al G.P.U. — G. G. Yagoda (1891—1936). În 1936 Stalin l-a înlocuit cu N. I. Ejov (1895 ?—1939). Sub conducerea acestuia, epurările s-au transformat într-un val de teroare (1936—1938), cunoscut sub numele de „ejovscina". În 1938, Ejov a fost înlocuit de Beria, sub conducerea căruia aparatul organelor de securitate sovietice a devenit un stat în stat. Însuși, Yagoda a fost judecat și condamnat în 1938, fiind acuzat de organizarea unei conspirații împotriva lui Stalin.

Berlin. În dosar se aflau scrisori fabricate aparținînd ofițerilor superiori sovietici, chitanțe de primire de către aceștia a unor mari sume de bani și alte falsuri. Materialele din dosarul roșu i-au fost prezentate personal lui Hitler, iar apoi i-au fost strecurate președintelui cehoslovac E. Beneš.

Dosarul roșu a ajuns la Stalin cîndva pe la mijlocul lui mai 1937 și el i-a dat curs imediat. Încercarea mea de a afla ceva de la G. K. Jukov și K. E. Voroșilov în legătură cu materialele privind cazul Tuhacevski nu a avut succes. Voroșilov a răspuns că nu-și amintește nimic de aceste materiale, iar Jukov a spus că, din informațiile de care dispunea, ele ar fi fost distruse. Apoi Jukov a spus că, la jumătatea anilor '50, a avut ocazia să vorbească nu o dată cu N. S. Hrușciov, N. A. Bulganin și alții despre „cazul Tuhacevski". Nimeni dintre ei, spunea Jukov, n-a acordat importanță falsului hitlerist. Din discuțiile cu Jukov am înțeles că nici el nu considera că acest fals ar fi dus la lichidarea cadrelor militare.

La sfîrșitul anilor '50 și în prima jumătate a anilor '60, mulți cercetători și scriitori au manifestat interes față de soarta militarilor superiori care au suferit represiuni. Printre ei au fost scriitorii I. Dubinski, L. Nikulin, cunoscutul veteran al războiului civil A. Todorski. Aceștia au reușit să identifice exact pe principalul vinovat al reprimării sîngeroase a cadrelor superioare militare. Desigur, acesta era Stalin. De exemplu, scriitorul Lev Nikulin, în cartea sa *Tuhacevski*, consideră că Stalin avea motive personale pentru a-i lichida pe toți cei ce stăteau sau puteau sta în calea instaurării de către el a unei puteri unipersonale. Dar, totodată, scrie el, „Stalin avea nevoie doar de un pretext pentru a se răfui cu comandanții militari care nu-i erau pe plac, precum și cu mulți alți leniniști fideli". Un asemenea pretext l-a constituit falsul din dosarul roșu.

Faptul că în „afacerea" Tuhacevski a fost amestecată o agentură străină nu schimbă cîtuși de puțin caracterul

crimei. Această agentură a fost implicată cu gîndul de a crea impresia existenţei unei vaste reţele de spionaj străin în U.R.S.S.

Scriitorul ucrainean I. Dubinski, ca şi alte victime ale samavolniciei staliniste, a stat mulţi ani în lagăre şi în exil. După eliberare, a studiat dosarele unor conducători militari. Spre marea lui surprindere, Dubinski a constatat că înainte ca Gestapo *-ul să fi trecut la fabricarea materialelor în „cazul" Tuhacevski şi Iakir, subalternii lui Ejov smulgeau deja depoziţii împotriva lor de la unii ofiţeri superiori arestaţi mai înainte. Încă în februarie 1936, adică cu nouă luni înainte ca faimosul dosar roşu să fi căzut în mîna lui Stalin, subalternii lui Ejov îl obligau pe comandantul de divizie Smidt să-l calomnieze pe Iakir.

L. Nikulin, I. Dubinski, A. Todorski, la sfîrşitul anilor '50 şi începutul anilor '60 au discutat cu unii militari superiori, care au avut ocazia să asiste la „procesul" intentat lui Tuhacevski şi altora. Aceşti militari afirmau că în cursul procesului nu au fost invocate acele „date" care figurau în falsul hitlerist. Am avut ocazia să discut, de asemenea, cu generalul-locotenent V. S. Goluşkevici, care a asistat la acest „proces". Înainte de a începe discuţia, i-am dat spre informare capitolul „Afacerea Tuhacevski" din cartea lui Hagen Walter. În acest capitol este cuprins materialul fabricat în subsolul de pe strada Prinz Albrecht.

Luînd cunoştinţă de respectivele falsuri, Goluşkevici a spus că la interogatoriul acuzaţilor nu s-au pus întrebări în legătură cu „scrisorile" lui Tuhacevski, Iakir şi ale altora către generalii germani, nu s-a amintit nimic despre chitanţele de primire de către ei a unor mari sume de bani şi nici despre alte documente aflate în dosarul roşu. Tribunalul n-a avut nevoie să lămurească nimic, el era deja în posesia „adevărului". Unul din acuzaţii torturaţi a dat

---

* *Gestapo* (prescurtare de la Geheime Staatspolizei), poliţia secretă de stat în Germania hitleristă ; creată în 1933, desfiinţată în 1945, a fost declarată — prin sentinţa Tribunalului Internaţional de la Nürnberg (1946 — organizaţie criminală.

depoziţii împotriva lui Tuhacevski. A bîiguit ceva despre nişte informaţii pe care, cică, le-ar fi primit de la Tuhacevski. Şi cînd Tuhacevski l-a întrebat pe „martor" : „Aţi visat cumva toate acestea ?", preşedintele V. Ulrich l-a întrerupt pe acuzat şi nu a mai revenit la problema „spionajului".

Desigur, pagina cea mai neclară din „afacerea" Tuhacevski şi a camarazilor săi de arme este implicarea în aceasta a unui spion dublu. De obicei, asemenea documente, în care este vorba de activitatea spionilor dubli, nu cad în mîna istoricilor. Nu cred că ar trebui să ne preocupe un asemenea lucru. Ele ar putea suplini doar unele detalii. După părerea mea, Dubinski afirmă pe bună dreptate că „Stalin nu era atît de naiv, încît să se lase prins de o asemenea momeală şablon care poate fi citită în orice lucrare de iniţiere în problemele spionajului". Apoi, Dubinski spune : „Şi fără faimosul dosar roşu, Stalin şi-ar fi făcut treaba sa neagră. Lui i se poate reproşa sîngele vărsat de mii şi mii de oameni nevinovaţi, care au fost victimele samavolniciei".

În perioada de stagnare, cercetările privind cauzele furiei represiunilor de masă în rîndul armatei nu au adus mai multă claritate. Mai mult decît atît, unele lucrări istorice au ajuns pînă acolo încît să afirme că, în general, n-ar fi avut loc represiuni şi că ar fi fost doar nişte „învinuiri" şi „destituiri neîntemeiate ale ofiţerilor din armată".

Se afirma, totodată, că au fost create comisii speciale, care au înlăturat „greşelile în problema cadrelor".

Campania de „lichidare a exagerărilor" în lupta cu cultul personalităţii a început la mijlocul anilor '60. Tocmai în cursul acestei campanii s-a procedat la „rescrierea" evenimentelor istorice şi la „refacerea" biografiilor victimelor crimelor staliniste. Am avut ocazia să mă aflu la Jukov, la începutul anului 1968, atunci cînd mareşalul, sub influenţa campaniei de „lichidare a exagerărilor", a fost nevoit să aducă unele modificări în memoriile sale. Cînd a

venit vorba de aceste amendamente, el mi-a spus că partea privind represiunile din 1937—1938 o va lăsa fiicei sale celei mai mici, Maşa, cu dorinţa expresă de „a o publica integral atunci cînd acest lucru va fi posibil". Din păcate, acest testament al conducătorului de oşti nu a fost încă îndeplinit.

Am vorbit după aceea despre motivele represiunilor de masă în rîndul cadrelor de comandă. Mulţi ar fi vrut, a spus G.K. Jukov, să înlocuiască motivele adevărate cu altceva. Unii vedeau aceste motive în anturajul rău, chiar criminal, al lui Stalin. Alţii — în perfidia spionajului hitlerist şi în „credulitatea" lui Stalin. Jukov m-a sfătuit să discut cu un cunoscut militar, care fusese el însuşi arestat şi care, şi după ieşirea din închisoare, continua să-l apere pe Stalin. Am fost la acest militar şi, spre surprinderea mea, am aflat de la el că, pasămite, nu Stalin ar fi vinovat de distrugerea cadrelor militare, ci anturajul său. Şi dacă Stalin a avut vreo vină, aceasta constă doar în faptul că nu i-a controlat bine pe colaboratorii săi.

De atunci, de cînd am avut aceste întîlniri cu eminenţi conducători de oşti, au trecut peste două decenii, dar, din păcate, aceste versiuni privind cauzele morţii a zeci de mii de ofiţeri se mai întîlnesc şi astăzi.

4. URMĂRILE FRECVENTEI SCHIMBĂRI DE CADRE

Ţinînd seama de imensa importanţă a rolului care revenea marilor state majore, toate statele mari au acordat totdeauna o atenţie deosebită selecţiei conducătorilor acestor organe şi stabilităţii în activitatea lor. Deţinerea de către o persoană a postului de şef al Marelui Stat Major pe timp de 8—10 ani nu se considera a fi o perioadă prea mare. Erau şi recordmeni în acest sens. De exemplu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Germania, Moltke-senior s-a aflat timp de 30 de ani în fruntea Marelui Stat Major.

În țara noastră, în fruntea Statului Major al Armatei Roșii — care în 1934 și-a schimbat denumirea în Marele Stat Major — s-au aflat de obicei eminenți militari. Un mare neajuns l-a constituit însă faptul că ei erau schimbați prea des. De exemplu, în decurs de un deceniu și jumătate, pe acest post s-au aflat trei militari : M.N. Tuhacevski, A.I. Egorov și de două ori B.M. Șapoșnikov. Cu toții aveau tocmai acele calități care sînt necesare pentru conducerea Marelui Stat Major. În fiecare dintre ei se îmbinau calitățile unui conducător de oști cu clarviziunea omului de știință. Totodată, fiecare dintre ei avea particularitățile sale : Tuhacevski se interesa mai mult de strategie și de tehnică militară ; Egorov — de probleme operativ-tactice, iar Șapoșnikov — de istoria artei militare. În armata noastră era greu de găsit un alt conducător militar care ar putea fi pus alături de Șapoșnikov în ceea ce privește cunoașterea istoriei artei militare.

Frecventa schimbare a șefilor Marelui Stat Major aducea prejudicii cauzei. Nu reușea unul sau altul dintre ei să intre în probleme, că și primea o nouă însărcinare. Șapoșnikov poseda largi cunoștințe și avea o imensă experiență. Dar el se dezvăluia întru totul doar atunci cînd era nevoie de cunoștințele sale și cînd acestea erau solicitate. Era prea delicat și nu încerca niciodată să impună conducerii propunerile sale, cu atît mai mult hotărîri. Pe Egorov, Stalin și Voroșilov îl știau perfect, încă de pe timpul războiului civil. Egorov accepta deseori hotărîrile ce i se impuneau, dar în situații deosebite putea lua și hotărîri proprii.

Stalin și anturajul său apropiat cunoșteau calitățile eminente ale lui Tuhacevski, afirmate nu numai în perioada războiului civil, ci și în activitatea desfășurată de către el în Marele Stat Major și pe postul de șef al înzestrării Armatei Roșii. Avea o voință puternică, cunoștea bine arta militară, aprecia profund calitățile și neajunsurile tehnicii noi, avea capacitatea de a sesiza noile tendințe în arta militară. La aceasta trebuie adăugat, de ase-

menea, că el avea farmec personal şi se bucura de o mare popularitate în armată, că manifesta independenţă şi fermitate în aprecieri. El nu putea fi obligat să renunţe la părerile sale, dacă le considera juste.

Ni se pare că aprecierea lui G.K. Jukov potrivit căreia „Voroşilov nu prea îl agrea pe Tuhacevski“ exprima nu numai atitudinea personală a comisarului poporului faţă de Tuhacevski. Voroşilov, fireşte, a receptat atitudinea lui Stalin faţă de Tuhacevski. În această situaţie, poziţia acestuia din urmă în conducerea Comisariatului Poporului pentru Apărare era şubredă şi el simţea acest lucru.

În perioada războiului sovieto-finlandez (1939—1940) în fruntea Marelui Stat Major se mai afla încă B.M. Şapoşnikov. Dar în august 1940, lui Stalin i-a venit ideea să-l elibereze pe Şapoşnikov din această funcţie şi să-l pună în locul acestuia pe generalul K.A. Mereţkov. Generalul, desigur, înţelegea că nu e „copt“ pentru o funcţie atît de înaltă şi o refuza cu hotărîre, dar Stalin n-a ţinut seama de argumentele lui Mereţkov.

Noul şef al Marelui Stat Major n-a apucat să lucreze în această calitate decît cinci luni, Stalin hotărînd să-l schimbe şi pe el. De la 1 februarie 1941, şef al Marelui Stat Major a devenit generalul de armată G.K. Jukov, care, de asemenea, se considera pe bună dreptate nepregătit pentru această funcţie. Dar Stalin n-a ţinut seama nici de Jukov.

O dată cu moartea lui Tuhacevski, a lui Egorov şi a altor talentaţi ofiţeri superiori, precum şi cu destituirea din postul de şef al Marelui Stat Major a lui B.M. Şapoşnikov, în conducerea noastră strategică s-a creat un vid. În acel timp nu exista cine să-l acopere. De aceea, G.K. Jukov considera pe bună dreptate că scoaterea lui Şapoşnikov din postul de şef al Marelui Stat Major a fost o gravă greşeală a lui Stalin. La sfîrşitul lui iulie, Şapoşnikov a revenit pe acest post, dar greşelile comise în gruparea trupelor nu mai puteau fi înlăturate. A trebuit să plătim cu sînge şi cu pierdere de teritorii.

Frecventa înlocuire a şefilor Marelui Stat Major a fost însoţită şi de schimbări în rîndul cadrelor de conducere ale acestuia — şefi de departamente, secţii şi adjuncţi ai acestora. Aceste schimbări au început încă în 1937 şi au continuat pînă la sfîrşitul anului 1942. Dacă luăm în considerare fie şi numai o perioadă scurtă de timp din toamna anului 1940 şi pînă în vara anului 1941, în mai puţin de un an au fost schimbaţi cinci şefi ai Departamentului operativ al Marelui Stat Major.

Schimbările repetate în rîndul cadrelor de conducere din Marele Stat Major au fost una dintre cauzele marilor erori în gruparea forţelor noastre şi în modul de folosire a acestora.

Una din marile lipsuri manifestate în perioada premergătoare războiului a fost decalajul serios dintre părerile teoretice cu privire la caracterul viitorului război şi modalităţile sale de desfăşurare, pe de o parte, şi părerile practicienilor din Marele Stat Major şi Comisariatul Poporului pentru Apărare, pe de altă parte. Acest lucru se datora, în principal, faptului că în academiile noastre militare, acolo unde se elabora teoria militară şi se generaliza experienţa războaielor trecute, mai existau însă profesori foarte calificaţi, pe cînd în departamentele centrale ale Comisariatului Poporului pentru Apărare şi în Marele Stat Major lucrau, în principal, militari tineri şi cu puţină experienţă.

„Teoria militară a acelor ani — scria Jukov — exprimată în lucrări, lecţii, consfinţită în statute, era în general, cum se zice, la nivelul timpului. Practica, însă, rămînea într-o anumită măsură în urma teoriei.“ Această idee a lui G.K. Jukov poate fi apreciată drept exactă doar cu un singur amendament. Practica rămînea în urma teoriei nu doar „într-o anumită“ măsură, ci chiar foarte mult.

Gîndirea teoretică a reuşit să determine just caracterul luptei armate în viitorul război şi în perioada de început a acestuia ; să generalizeze experienţa desfăşurării strategice ; să dezvăluie noi metode de intrare a armatei în luptele perioadei de început a războiului. De exemplu,

în teorie se considera că introducerea simultană în luptă a principalelor forțe ale armatei active, aplicată de comandamentul fascist într-o serie de campanii (în Polonia, în Europa Occidentală și în Balcani) va fi un mod tipic de desfășurare a ofensivei, la începutul viitorului război. În timp ce — potrivit mărturiei lui G.K. Jukov — Comisariatul Poporului pentru Apărare și Marele Stat Major considerau că războiul dintre U.R.S.S. și Germania va începe la fel ca și primul război mondial : „Principalele forțe intră în luptă la cîteva zile după luptele de la frontieră". O asemenea viziune a dus la gruparea greșită a forțelor noastre.

Un mare neajuns în gruparea forțelor noastre din regiunile militare de frontieră a constat în aceea că mase mari de trupe erau amplasate în intrîndurile de la Belostok și Lvov. Flancurile acestor grupări erau slab asigurate. După cum spunea G.K. Jukov, Armata 10, aflată în intrîndul Belostok, „era amplasată cel mai dezavantajos. O asemenea configurare operativă a trupelor crea amenințarea unei învăluiri în adîncime și a încercuirii lor dinspre localitățile Hrodno și Brest prin lovituri pe flancuri... Această amplasare greșită a trupelor, efectuată în anul 1940, n-a fost înlăturată pînă la începutul războiului... Greșeli similare au fost repetate și în ce privește armatele Frontului de Sud-Vest, care, de asemenea, au fost retrase cu întîrziere de sub amenințarea încercuirii."

Eroarea de calcul fundamentală a atras după sine și alte greșeli. De exemplu, se considera că pentru stăvilirea unităților de avangardă ale inamicului va fi suficient să fie desfășurată o divizie, pe un front de 25—30 km, pe direcții periculoase și pe un front de 30—50 km pe direcții mai puțin periculoase. Iar în realitate s-au întîmplat următoarele : pe direcțiile principale, pe un sector de 20—30 km lățime, unde acoperirea era realizată de către noi printr-o singură divizie, inamicul a dat lovituri printr-o mare grupare de trupe compusă adesea din șase-opt și mai multe divizii.

Mulți conducători militari sovietici, inclusiv din veriga strategică a comandamentului, nu au renunțat chiar și pînă la începutul atacării U.R.S.S. de către Germania la viziunile evident învechite ale epocii primului război mondial. Datorită acestui lucru, felul în care s-a desfășurat ofensiva trupelor germane a fost o surpriză în înțelesul deplin al cuvîntului. Pentru noi a fost surprinzătoare, arăta G.K. Jukov, „forța de atac a armatei germane ; noi am fost surprinși de superioritatea, de șase pînă la opt ori, a forțelor lor pe direcțiile hotărîtoare ; noi am fost surprinși de amploarea concentrării trupelor lor și de puterea atacului lor. Acesta era principalul motiv care a determinat pierderile noastre în prima perioadă a războiului". La aceasta, cred, ar trebui făcută o singură remarcă : pentru noi n-ar fi fost surprinzător nivelul de concentrare a trupelor germane, dacă am fi ținut seama cum trebuie de experiența acțiunilor lor din campaniile anterioare.

5. CU PRIVIRE LA SURPRINDEREA DE LA ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI

Tragedia trupelor sovietice la începutul războiului s-a petrecut datorită faptului că ele au fost atacate prin surprindere de armata germano-fascistă. Această surprindere nu a apărut pe un sector îngust, ci pe un front imens, întinzîndu-se pe mii de kilometri, de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră. Istoria militară n-a mai cunoscut o amploare atît de uriașă a „surprinderii". Unul din motivele situației în care ne-am aflat îl constituie faptul că trupele regiunilor militare de frontieră nu au fost aduse în condiția de a fi gata de luptă.

La realizarea unei „surprinderi" de o asemenea amploare au contribuit ambele părți beligerante, fiecare în felul său. Comandamentul german, pregătindu-se să dea lovitura, a mascat minuțios măsurile sale pregătitoare (deplasarea și desfășurarea trupelor) și a efectuat o largă acțiune de dezinformare. În același timp, conducerea stra-

tegică sovietică a comis mari greşeli şi erori de calcul în pregătirea respingerii agresiunii. Printre acestea se numără : incapacitatea de a aprecia corect datele cu privire la inamic ; necunoaşterea de către corpul superior de comandă a noilor modalităţi de acţiune a inamicului ; ignorarea de către instanţele strategice a semnalelor alarmante venite din partea diplomaţilor, agenţilor secreţi, de pe frontieră.

Înalţii comandanţi militari nu numai că nu aveau dreptul să permită regiunilor militare să-şi pregătească trupele pentru luptă, ci chiar li se interzicea să întărească poziţiile noastre pe unele sau altele din direcţiile periculoase. De exemplu, comisarul poporului pentru apărare, Timoşenko, după cereri repetate, a permis comandantului trupelor Regiunii militare Kiev să deplaseze unele mari unităţi pe direcţii mai periculoase. Dar, după cum spunea G.K. Jukov, la numai cîteva ore de la această aprobare, Beria i-a raportat lui Stalin că militarii se pregătesc să deplaseze trupe în apropierea frontierelor. Stalin l-a sunat imediat pe comisarul poporului pentru apărare şi l-a ameninţat cu pedepsirea severă „pentru organizarea provocării". Timoşenko a transmis imediat această ameninţare lui Jukov, iar acesta, la rîndul său, cu energia-i specifică, l-a admonestat pe comandantul trupelor Regiunii militare Kiev.

Iată ce spune G.K. Jukov în memoriile sale. La 13 iunie, în prezenţa sa, comisarul poporului pentru apărare, S.K. Timoşenko „l-a rugat pe Stalin să dea indicaţii privind pregătirea de luptă a trupelor din regiunile militare de frontieră şi desfăşurarea primelor eşaloane conform planurilor de acoperire.

— Vom mai reflecta, a răspuns I. Stalin.

A doua zi, continuă G.K. Jukov, am fost din nou la Stalin şi i-am raportat despre stările de spirit alarmante din regiunile militare şi în legătură cu necesitatea pregătirii de luptă depline a trupelor. Nici acest raport nu l-a influenţat pe Stalin.

În prima jumătate a lunii iunie 1941, semnele apropiatului război le percepeau nu numai ostașii din regiunile vestice de frontieră, ci și populația din interiorul țării. Ca răspuns la îngrijorarea crescîndă, Stalin și Molotov au hotărît să publice faimosul comunicat TASS din 14 iunie 1941. Cu o săptămînă înainte de atacul Germaniei fasciste asupra U.R.S.S., în acesta se afirma că informațiile publicate peste hotare cu privire la un apropiat război între U.R.S.S. și Germania *nu au nici un temei, că aceste informații sînt propaganda stîngaci ticluită a forțelor ostile U.R.S.S. și Germaniei...*

Acest comunicat a avut urmări politice imense. El a slăbit vigilența nu numai a oamenilor sovietici din zonele centrale ale țării, ci și a trupelor din zonele de frontieră. Apreciind influența acestui comunicat TASS asupra trupelor, șeful Statului Major al Armatei a 4-a, care acționa în iunie 1941 pe direcția Brest, arăta că acest comunicat „a slăbit vigilența trupelor. La corpul de comandă, comunicatul a trezit încrederea că există niște circumstanțe necunoscute, care permit guvernului nostru să rămînă calm și încrezător în securitatea frontierelor sovietice. Comandanții au încetat să mai doarmă în cazărmi. Ostașii au început să se dezbrace la culcare".

Diplomații afirmau că publicarea comunicatului TASS ar fi urmărit un scop politic și că acesta era un mod particular „de a-l obliga pe Hitler să-și dea cărțile pe față". Dar n-a ieșit nimic din calculele acestea ; Hitler și instituțiile sale au tăcut. Or, însuși faptul că Hitler și colaboratorii lui apropiați au evitat să dea un răspuns la comunicatul TASS demonstra suficient de clar că venise un moment critic, că nu se mai putea sta în expectativă. Trebuia imediat, fără a se pierde nici o zi, nici o oră, să fie pregătite de luptă trupele regiunilor militare de frontieră. Din păcate însă nu a fost adoptată o asemenea hotărîre. E drept, regiunilor militare li s-a permis să realizeze manevre tactice înspre frontiera de stat, dar fără participarea la acestea a masei principale a artileriei. O asemenea

hotărîre a înrăutățit și mai mult situația. Ea a fost una din cauzele datorită cărora multe mari unități din regiunile militare de frontieră au fost nevoite să desfășoare acțiunile militare de la începutul războiului fără artilerie.

Amintind de perioada din ajunul războiului, G.K. Jukov, cu o furie și cu o indignare deosebite, cita unele părți ale cuvîntării lui Molotov — „Despre politica externă a Uniunii Sovietice" — rostită la sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 31 octombrie 1939, la două luni după dezlănțuirea de către Germania fascistă a celui de-al doilea război mondial.

„...Unele formule vechi, pe care le-am folosit pînă de curînd și cu care mulți s-au deprins atît de mult — declara Molotov — sînt evident perimate și devin inaplicabile. Trebuie să ne dăm seama de aceasta pentru a evita erori grosolane în aprecierea noii situații politice create în Europa. Se știe, de exemplu, că în ultimele luni asemenea noțiuni ca „agresiune" și „agresor" au căpătat un conținut nou, concret, un nou sens. Nu este greu să pricepem că acum nu le mai putem folosi în același sens pe care l-am folosit, să zicem, cu trei-patru luni în urmă. Acum, dacă e să vorbim de marile puteri din Europa, Germania se află în situația statului care tinde spre terminarea cît mai grabnică a războiului și spre pace, pe cînd Anglia și Franța, care încă mai ieri se pronunțau împotriva agresiunii, acuma sînt pentru continuarea războiului și împotriva încheierii păcii. Rolurile, după cum vedeți, se inversează..."

— Asta după atacarea Poloniei ! a exclamat mareșalul, exemplificînd cu un alt citat din aceeași cuvîntare :

„...În ultimul timp, cercurile guvernante din Anglia și Franța încearcă să se prezinte drept luptători pentru drepturile democratice ale popoarelor împotriva hitlerismului, iar guvernul englez a declarat că pentru el scopul războiului împotriva Germaniei ar fi nici mai mult, nici mai puțin decît «distrugerea hitlerismului». Reiese că adepții englezi și francezi ai războiului au declarat îm-

potriva Germaniei ceva de genul «războiului ideologic», care amintește vechile războaie religioase. Într-adevăr, la timpul lor, războaiele religioase împotriva ereticilor și a celor de altă credință erau la modă. Oare nu spre acele vremuri medievale, spre vremurile războaielor religioase, ale superstițiilor și sălbăticiei culturale ne atrag din nou clasele dominante din Anglia și Franța ?! Dar un război de acest gen nu-și are nici o justificare. Ideologia hitlerismului, ca și orice alt sistem ideologic, poate fi recunoscută sau respinsă. E o chestiune de vederi politice. Orice om, însă, va înțelege, că o ideologie nu poate fi distrusă prin forță, nu poate fi lichidată prin război. *De aceea, este nu numai absurd, dar și criminal* (G.K. Jukov sublinia în mod deosebit, prin ridicarea glasului, aceste cuvinte) *să se ducă un asemenea război, cum este războiul «pentru distrugerea hitlerismului», acoperindu-ne cu un steag fals al «luptei pentru democrație» !"*

— Comentariile sînt de prisos, spunea cu furie Jukov...

Directiva mult așteptată privind pregătirea de luptă a trupelor în regiunile militare de frontieră a fost dată doar în seara zilei de 21 iunie. Pînă cînd, însă, aceasta a fost transmisă la regiuni și descifrată, trupele germano-fasciste trecuseră deja frontiera. Multe mari unități ale noastre au fost nevoite să intre în luptă din mers, parțial, fără mijloace de întărire, cu o teribilă lipsă de muniții și de combustibil. Eroismului și bărbăției lor fără margini li s-a opus o mare de foc și o imensitate de tancuri inamice. În luptele noastre de apărare au pierit nu numai regimente și divizii, ci și armate întregi, ba chiar și fronturi.

Cum s-a întîmplat că aproape trei milioane de ostași sovietici, aflați în regiunile militare de frontieră, nu au fost pregătiți de luptă și au fost atacați de către inamic prin surprindere ?!

Înainte de începerea Marelui Război pentru Apărarea Patriei, conducerea militaro-politică a statului nostru avea o mare diversitate de date cu privire la pregătirea atacu-

lui Germaniei fasciste asupra Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, din motive greu de explicat, nu se dădea importanță cazurilor dese de trecere a frontierelor noastre de către avioanele germane și de trimitere pe teritoriul U.R.S.S. a unor diversioniști și grupuri de cercetare. Nu trezeau îngrijorare nici știrile că în zonele de frontieră trupele germane disloca populația poloneză, că se transportă pontoanele spre rîuri, că are loc o descărcare intensă a munițiilor direct pe pămînt, că într-o serie de direcții se scoteau gardurile de sîrmă ghimpată.

De ce nu au fost luate în considerare aceste fapte și altele asemănătoare lor ? Răspunsul, după părerea noastră, trebuie căutat în aprecierea eronată a situației militaro-politice generale, ceea ce a atras după sine și alte greșeli și erori de calcul nu mai puțin tragice.

Stalin și colaboratorii săi apropiați considerau că vor reuși să întîrzie războiul dacă nu cu doi-trei ani, cel puțin cu un an. În această perioadă intenționau să depășească părțile slabe și lipsurile din armată determinate de represiunile în masă în rîndurile cadrelor de comandă și să dezvolte producția de tehnică nouă. Stalin și colaboratorii săi apropiați erau ferm convinși că timpul necesar va putea fi cîștigat dacă „nu-l vom irita pe Hitler".

Hitler și comandamentul fascist erau perfect informați despre starea Armatei Roșii și au hotărît să profite de această situație, atacînd cît mai repede Uniunea Sovietică.

La o întîlnire a istoricilor militari cu G.K. Jukov, mareșalului i s-a pus întrebarea : cum i s-a creat lui Stalin această părere greșită pentru care țara a plătit atît de scump ? Chiar la încheierea pactului cu Germania fascistă, în 1939 — afirma Jukov — Stalin credea că o să-l ducă de nas pe Hitler. Deși evenimentele din lunile ce au urmat nu au oferit nici un temei pentru a considera că Stalin va reuși să-l păcălească pe Hitler, Stalin n-a renunțat la părerea lui greșită. Finalul este cunoscut : „caporalul", cu asigurările sale privind o atitudine pașnică față de Uniunea Sovietică, l-a dus pe Stalin de nas, fapt

pentru care noi am fost nevoiţi să plătim un preţ prea mare.

Şi, oricît ar părea de ciudat, Stalin a crezut poveştilor lui Hitler. El era convins că, dacă nu ne vom lăsa provocaţi, dacă nu vom face vreun pas greşit, Hitler nu va îndrăzni să rupă pactul şi să ne atace. Majoritatea colaboratorilor săi apropiaţi, precum Beria, Kaganovici şi Malenkov, au sprijinit punctul său de vedere. În ceea ce-l priveşte pe Molotov, spunea Jukov, acesta continua să repete, după vizita sa la Berlin, în noiembrie 1940, că Hitler nu va îndrăzni să ne atace.

În aceeaşi discuţie, pe care am amintit-o mai sus, G.K. Jukov a afirmat că Stalin şi Molotov i-au făcut lui Hitler concesii nemaiîntîlnite. Ei au permis nemţilor să caute pe teritoriul nostru „mormintele soldaţilor căzuţi în anii primului război mondial". „Arheologii" germani, sub masca căutării mormintelor, au cercetat terenul — drumurile, podurile, rîpele din zonele unde erau dislocate trupele sovietice. O atenţie deosebită a fost acordată studierii acelor sectoare ale terenului, unde apoi s-au deplasat armadele de tancuri. Vorbind despre greşelile şi erorile de calcul din ajunul războiului, G.K. Jukov, prudent, dar întemeiat, a enunţat următoarea idee : „Dacă trupele regiunilor militare de frontieră ar fi fost din timp pregătite complet de luptă — scria el — ele i-ar fi putut produce inamicului, încă din primele zile ale războiului, un prejudiciu mai însemnat, l-ar fi putut reţine mai mult pe liniile vestice de apărare. Toate acestea ar fi permis să introducem mai organizat în acţiune unităţile care veneau din regiunile militare din interior".

Aceeaşi idee a exprimat-o cunoscutul istoric, academicianul A. M. Samsonov : „Dacă n-ar fi fost greşelile de calcul, nu mă îndoiesc că trupele Wehrmacht-ului, chiar pătrunzînd pe teritoriul nostru, n-ar fi ajuns pînă la Leningrad şi Moscova. Iată preţul greşelii comise în ajunul războiului".

Ce însemna la începutul războiului ca dușmanul să fie reținut mai mult pe liniile vestice de apărare și să fie realizată introducerea organizată a rezervelor din regiunile militare din interior ? Aceasta însemna zădărnicirea planului inamic al războiului fulger nu pe linia Leningradului, Moscovei și Rostovului, ci cu mult mai spre vest. Un asemenea rezultat al campaniei de apărare din vara anului 1941 ar fi crutat viața multor milioane de ostași sovietici și ar fi scutit de ocupație germană zeci de milioane de cetățeni pașnici.

Evenimentele militare din vara anului 1941 nu trebuiau să se desfășoare neapărat așa cum, de fapt, s-au desfășurat. Existau și alte posibilități, dar din vina conducerii politice, care a comis grave erori de calcul, acestea au fost pierdute. De aceea, în interesul tragerii unor învățăminte, sarcina istoricilor noștri este nu numai de a descrie ceea ce s-a întîmplat, ci și de a analiza multilateral acele posibilități, care au fost pierdute.

6. ZILE ALARMANTE ȘI DESTINE TRAGICE

Sarcini deosebit de complexe au revenit la începutul războiului primului nostru eșalon strategic. Trupele trebuiau să reziste la loviturile zdrobitoare ale dușmanului, să zădărnicească planurile sale și să cîștige cel puțin un timp minim pentru apropierea rezervelor strategice din interior. În acele condiții, nu se putea conta pe mai mult. Inevitabilitatea înfrîngerilor la începutul războiului fusese „decisă" încă în 1937, atunci cînd Stalin a început să distrugă cadrele militare. Greșelile și erorile de calcul comise în pragul războiului nu au făcut decît să amplifice catastrofa.

Au continuat să se producă greșeli și în timpul războiului. Multe dintre acestea au apărut și pentru că Stalin — nu fără ajutorul lingușitorilor și al slugarnicilor — și-a închipuit că este mare conducător de oști, capabil să

adopte hotărîri geniale şi să conducă trupele fără greşeală. Ceea ce era departe de adevăr.

În prima zi a războiului, trupele noastre, luate prin surprindere, au avut mari pierderi şi au fost nevoite să înceapă retragerea. La sfîrşitul zilei de 22 iunie, spre nord de Polesie, inamicul avansase 30—35 km, iar pe alocuri 50 km. În schimb, în comunicatul primei zile de război, de la orele 20,00, al Marelui Stat Major se arăta că inamicul a pătruns pe o distanţă nesemnificativă, că odată cu „sosirea unităţilor de avangardă ale trupelor de uscat ale Armatei Roşii, atacul trupelor germane pe cea mai mare parte a lungimii frontierei a fost respins cu pierderi pentru inamic". Aceste ştiri nu corespundeau realităţii.

Pe baza greşitei aprecieri a situaţiei de la ora 21,15, la 22 iunie, comisarul poporului pentru apărare a semnat directiva nr. 3 cu privire la trecerea trupelor noastre la contraatac hotărît cu scopul distrugerii grupărilor de şoc ale inamicului şi mutarea acţiunilor militare pe teritoriul acestuia. Spre sfîrşitul zilei de 24 iunie, trupele sovietice trebuiau să cucerească raioanele Suvalok şi Lublin. Obiectivul era, desigur, nerealist. În 48 de ore nu puteau fi create nici măcar grupări de şoc. După cum şi era de aşteptat, contraatacul nu a reuşit. Loviturile disperate ale unor mari unităţi sovietice au fost în curînd oprite. Către sfîrşitul zilei de 24 iunie, în locul mutării acţiunilor militare pe teritoriul inamicului trupele noastre se retrăseseră în interior pe o distanţă între 50 şi 100 km.

După cum se ştie, directiva nr. 3 cu privire la contraofensiva trupelor sovietice a fost semnată de G.K. Jukov. Această semnătură nu l-a împiedicat însă să sublinieze caracterul ei greşit. „Stabilind drept obiectiv contraatacul — scria el — Marele Cartier General nu cunoştea situaţia reală creată la sfîrşitul zilei de 22 iunie; de altfel, nici comandamentele fronturilor nu cunoşteau situaţia. În hotărîrea sa, Comandamentul Suprem nu pornea de la analiza situaţiei reale şi de la calcule înteme-

iate, ci de la intuiţie şi de la dorinţa de a fi activ, fără să ţină seama de posibilităţile trupelor, ceea ce nu trebuia făcut în nici un caz în momentele cheie".

În condiţiile existente la sfîrşitul zilei de 22 iunie, modul cel mai oportun de acţiune — afirma, în continuare, Jukov — ar fi fost „contraloviturile corpurilor mecanizate împotriva grupărilor de tancuri inamice". Dar conducerea strategică n-a putut ajunge la asemenea hotărîri.

Comandamentul Suprem sovietic n-a scăpat dintr-o dată de acele boli de care suferea în primele zile ale războiului. A continuat să fie ignorată situaţia reală, să nu fie luate în considerare posibilităţile trupelor, iar calculele scrupuloase să fie înlocuite cu cereri privind continuarea acţiunilor ofensive cu orice preţ.

Se pune în mod firesc întrebarea cum au putut Timoşenko şi Jukov, specialişti militari de mare clasă, să semneze o asemenea directivă ? Răspunsul la această întrebare ni-l oferă convorbirea telefonică a lui G.K. Jukov, aflat la trupele Frontului de Sud-Vest, cu Vatutin, care îl înlocuia la Marele Stat Major. În seara zilei de 22 iunie 1941, Vatutin i-a comunicat : se cere ca Jukov să-şi pună semnătura pe directiva privind trecerea la contraofensivă. „Dar noi nu cunoaştem încă exact — a răspuns Jukov — unde şi cu ce forţe dă inamicul loviturile sale... N-ar fi mai bine să ne lămurim în legătură cu ceea ce se petrece pe front şi de-abia după aceea să adoptăm hotărîri necesare ?" Vatutin a răspuns : „Vă împărtăşesc punctul de vedere, *dar treaba este hotărîtă*". Lui Jukov nu-i rămînea de ales şi a spus : „Semnaţi-mă !".

Conducerii trupelor i-au dăunat foarte mult şi metodele lui Stalin, însuşi modul de lucru al Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. În perioada de început a războiului, cînd inamicul avansa cu un ritm de 40—50 km, ba chiar mai mult, în 24 de ore, în marele Cartier General era următorul mod de lucru. Şeful Marelui Stat Major raporta situaţia şi propunerile sale comisarului poporului pentru apărare. Apoi, plecau împreună

la Kremlin și *așteptau să fie primiți de Stalin*. În sfîrșit, după ce-i raportau lui Stalin reveneau la Marele Stat Major și dădeau ordine trupelor aflate în subordinea lor. Drept urmare, între momentul primirii datelor transmise de pe front, date care cereau o reacție imediată, și momentul adoptării hotărîrilor, treceau cîte 7—8 ore. „Iar în acest timp, tancurile germane fac 40—50 km, observa Jukov, și noi, primind alte știri, adoptăm o nouă hotărîre, și iar și iar întîrziem".

După cum spunea Jukov, doar la sfîrșitul perioadei de început a războiului, după discuția cu el, Stalin a înțeles dezastrul tărăgănărilor în privința adoptării hotărîrilor curente.

În primele două-trei săptămîni de război, trupele sovietice, aflate în zona de frontieră, au suferit mari pierderi și au cedat un teritoriu imens. În acest timp, inamicul a înaintat 450—500 km în direcția Nord-Est, 500—600 km în direcția Est și 300—350 km în direcția Sud-Est. În numai trei săptămîni de război inamicul a ocupat Letonia, Lituania, Bielorusia, Moldova și o mare parte din Ucraina. În cursul luptelor de apărare peste jumătate din trupele fronturilor noastre active au fost scoase din luptă (morți, răniți, prizonieri sau dispăruți). Zeci de milioane de cetățeni sovietici au căzut sub ocupația inamicului. S-a pierdut, de asemenea, o mare cantitate de armament, tehnică de luptă și alte mijloace materiale (muniții, combustibil, mijloace de comunicații, alimente etc.) care se aflau în zona de frontieră. Inamicul și-a desfășurat ofensiva pe direcțiile Leningrad, Moscova, Rostov.

O situație catastrofală s-a creat chiar din primele zile ale războiului în Bielorusia, unde comandamentul germano-fascist dădea principala lovitură. Trupele Frontului de Vest, care acționau acolo sub comanda generalului D.G. Pavlov, au suferit o mare înfrîngere.

Pentru a închide breșele create pe direcția Vest, spre front erau trimise urgent noi și noi forțe. În același timp, la ordinul lui Stalin, la statul major al Frontului de Vest

au sosit din Moscova, unul după altul, trei mareşali ai Uniunii Sovietice — B. M. Şapoşnikov, G. I. Kulik şi K. E. Voroşilov. Peste o săptămînă, în direcţia Vest, au plecat ultimii doi mareşali — K. S. Timoşenko şi S. M. Budionnîi. După ei, cu misiune specială, a venit şeful Direcţiei Generale Politice a Armatei Roşii şi a Flotei, L. Z. Mehlis.

Rezervele strategice imediate s-au dovedit a fi, evident, insuficiente. Nici chiar B. M. Şapoşnikov, care pe vremea aceea era cel mai profund şi clarvăzător strateg al nostru, nu putea determina schimbarea situaţiei. Pentru a obţine o cotitură radicală era nevoie de noi rezerve şi, mai ales, de timp.

La începutul lunii iulie, generalul Pavlov a fost destituit de la conducerea trupelor Frontului de Vest şi, din ordinul lui Stalin, deferit tribunalului militar. Stalin considera că pedepsirea aspră şi imediată a conducerii frontului va explica măcar parţial cauzele înfrîngerii trupelor noastre la începutul războiului şi va servi drept un avertisment serios pentru alţi comandanţi. Dacă soarta lui Pavlov a fost hotărîtă chiar în primele zile ale războiului, pentru identificarea altor „vinovaţi", Stalin i-a ordonat lui L.Z. Mehlis să se deplaseze pe Frontul de Vest în calitate de membru al Consiliului Militar al Frontului.

Procesul intentat lui Pavlov şi unora dintre subordonaţii săi nu a analizat greşelile şi erorile de calcul cu caracter operativ-strategic. N-au fost luate în considerare motivele pentru care lipseau trupele necesare iar cele existente nu erau pregătite de luptă. Nu a atras atenţia nici următoarea întrebare : era oare capabil Pavlov, pînă mai ieri comandantul unei brigăzi de tancuri, să conducă un front, într-o situaţie atît de complexă ?!

Alături de comandantul trupelor Frontului de Vest, pe banca acuzaţilor s-au aflat şeful statului major al frontului, generalul Klimovskih, şeful transmisiunilor frontului, generalul Grigoriev. Ei au fost acuzaţi de inactivitate, lipsă de iniţiativă, laşitate şi spirit panicard. Cu toţii

au fost condamnați la moarte și împușcați. Tot atît de tragică a fost și soarta comandantului trupelor Armatei a 4-a, generalul-maior A. A. Korobkov.

După executarea acestora a fost împușcat, fără vină, și șeful transmisiunilor militare, generalul-locotenent N.I. Trubețkoi. Au fost declarați „trădători" generali vestiți, care datorită situației critice au fost luați prizonieri sau au dispărut fără urmă. Printre ei au fost P. G. Ponedelin, N.K. Kirilov, V.I. Kacialov. După cum a reieșit ulterior, V. I. Kacialov a murit eroic la sfîrșitul lui iulie 1941 în zona Roslavl. Generalii P. G. Ponedelin și N. K. Kirilov s-au întors din prizonierat în 1945. În 1950, tribunalul i-a condamnat la moarte prin împușcare pentru „trădare". În 1956, Tribunalul Suprem al U.R.S.S. a închis dosarele acestor generali pentru absența elementelor constitutive ale delictului.

Frica, inspirată de procesele și execuțiile generalilor, nu a dus, la momentul respectiv la o schimbare a situației. Stalin a început mutarea cadrelor din comandamentele armatelor fronturilor. Astfel, numai în patru luni, de la începutul războiului pînă în octombrie 1941, pe fronturile Leningrad, de Vest și de Sud comandanții fronturilor s-au schimbat de cîte trei-cinci ori. De exemplu, pe Frontul de Vest, pe Pavlov l-a schimbat Eriomenko, iar apoi au fost numiți consecutiv Timoșenko, Konev, Jukov. Generalul Eriomenko, practic, a fost la conducerea frontului doar 24 de ore. Tot atît de des au fost schimbați și comandanții armatelor. Dacă am lua drept exemplu Armata 13-a, numai în a doua jumătate a anului 1941 comandanții acesteia s-au schimbat aproape lunar. Iar în septembrie 1941, s-a întîmplat astfel, încît într-o lună s-au schimbat de trei ori comandanții (generalul P. M. Filatov a fost schimbat de generalul F. N. Remizov, iar pe acesta din urmă l-a înlocuit generalul K. D. Golubev). Situația nu s-a schimbat radical nici în următorii ani. De exemplu, generalul A. I. Eriomenko a fost mutat în anii războiului de zece ori de pe un front pe altul. De cîte zece-douăsprezece ori s-au schimbat comandanții armatelor 46, 47 și ai altora.

În acele zile tragice, cînd se ducea o luptă atît de crîncenă împotriva forțelor inamicului, în rîndurile corpului superior de comandă s-a răspîndit zvonul că fostul șef al Marelui Stat Major, generalul de armată K. A. Merețkov, a fost arestat, Jukov spunea că acest zvon i-a parvenit pe cînd se afla detașat la Frontul de Sud-Vest. De îndată ce a aflat acest lucru, s-a gîndit că Merețkov va fi învinuit pentru înfrîngerile suferite în perioada de început a războiului și că va fi și el în curînd arestat pentru același motiv.

După cum este cunoscut astăzi, arestarea lui Merețkov fusese hotărîtă încă înainte de începerea războiului. Anchetatorii aveau împotriva generalului depoziții din partea a 40 de „martori".

Atît Stalin, cît și unii dintre acoliții săi aveau impresia că frica stîrnită de represaliile din a doua jumătate a anilor '30 slăbise în ajunul războiului și, ca atare, au hotărît s-o sporească. În acest scop, s-a preconizat un nou proces împotriva unui grup de ofițeri superiori și cadre de conducere din industria de apărare.

Din dispoziția lui Stalin au fost transformați în „complotiști" comisarul poporului pentru înarmări, B. L. Vannikov ; adjunctul comisarului poporului pentru apărare, generalul-locotenent P.V. Rîciagov ; șeful apărării antiaeriene a țării, generalul-colonel G.M. Stern ; comandantul trupelor Regiunii militare speciale Pribaltika, generalul-colonel A.D. Loktionov ; adjunctul șefului Direcției Generale de Artilerie a Comisariatului Poporului pentru Apărare al U.R.S.S., generalul G. K. Savcenko ; generalul I. V. Smușkevici, de două ori Erou al Uniunii Sovietice și alți generali, ofițeri, constructori de tehnică militară. Între aceștia a fost inclus, la începutul războiului și Merețkov.

Arestații erau supuși unor torturi groaznice. După cum spunea ziaristul Arkadi Vaksberg, luînd cunoștință de dosarele judiciare, victimele, bătute bestial, au „recunoscut" (în afară de Loktionov, care a suportat eroic toate

torturile) în cele din urmă tot ce se dorea de la ei. E groaznic să citeşti mărturiile de mai tîrziu ale călăilor despre felul în care urla, ţinîndu-se de piept, Vannikov, despre felul cum a fost bătut pînă la sînge Mereţkov, despre cum se rostogolea pe jos şi gemea Smuşkevici, despre cum şi-a pierdut cunoştinţa Stern în urma torturilor... La confruntare, cu mîinile întinse rugător spre Mereţkov, Loktionov, desfigurat de durere, spunea : „Kiril Afanasievici, doar n-a fost aşa ceva, n-a fost, n-a fost !" Întîlnind privirea chinuită şi stinsă a acestuia, tăcea.

Despre torturi a mărturisit şi călăul principal, Beria. La anchetă el a declarat : „Pentru mine este clar, că în ceea ce-l priveşte pe Mereţkov, Vannikov şi alţii s-au aplicat bătăi necruţătoare, a fost un adevărat măcel. Astfel se smulgeau depoziţii calomniatoare".

Nu se ştie deocamdată de ce Stalin a anulat acest preconizat proces împotriva unor comandanţi. Din ordinul lui, doi principali preveniţi au fost eliberaţi, celelalte victime fiind lăsate spre a fi sfîşiate. Împreună cu ei, în subsolurile de pe Lubianka şi în alte locuri, îşi aşteptau moartea sute de specialişti militari de înaltă clasă, iar în acest timp, pe front, regimentele erau comandate de către locotenenţi.

La mijlocul lui octombrie 1941, datorită ofensivei trupelor germane, situaţia din Moscova a devenit deosebit de încordată. A început evacuarea multor instituţii spre est. În noaptea de 15 spre 16 octombrie, aparatul central al NKVD a fost evacuat la Kuibîşev. Tot acolo au fost aduşi şi cei aflaţi sub anchetă penală. Şi totuşi, după cum spunea Jukov, în subsolurile de la Lubianka au mai rămas încă vreo 300 de comandanţi superiori. Întrucît în acea vreme nu existau mijloace pentru transportarea deţinuţilor în spatele frontului, aceştia au fost împuşcaţi. Nu au rămas în viaţă nici cei care au fost duşi la Kuibîşev. Printre cei împuşcaţi la Kuibîşev, la 28 octombrie 1941, s-au aflat G.M. Stern, A.D. Loktionov, I.V. Smuşkevici, P.V. Ricia-gov, G.K. Savcenko şi alţii.

La cîteva luni după începerea războiului, trupele Frontului de Vest au fost din nou printre cele ce au suferit o mare înfrîngere. Ca urmare, situaţia pe tot frontul sovieto-german s-a înrăutăţit brusc. Moscova era ameninţată. Pentru a crea un nou front de apărare strategică, au fost aduse de urgenţă rezerve şi la porţile Moscovei au început lucrări ale unităţilor de geniu. Stalin a hotărît ca vina pentru înfrîngere să fie aruncată asupra comandantului trupelor Frontului de Vest, generalul-colonel I.S. Konev.

Printre măsurile de lichidare a crizei la porţile Moscovei un loc de cea mai mare importanţă l-a ocupat crearea unui nou Front de Vest şi numirea lui G.K. Jukov în fruntea acestuia. Înainte de a fi numit în această funcţie, Jukov s-a întîlnit de cîteva ori cu Stalin.

După cele spuse de Jukov, întîlnirea cu Stalin din 7 octombrie i-a lăsat un gust foarte amar. Discuţia s-a desfăşurat în prezenţa lui Beria. Stalin a apreciat foarte pesimist situaţia pe fronturi şi perspectivele luptei armate din toamna anului 1941. Apoi, deodată, a trecut la evenimentele militare din anul 1918. Sensul celor spuse de el se reducea la faptul că acum era necesară o pauză militară nu în mai mică măsură decît în anul 1918, cînd fusese încheiată pacea de la Brest.

La alte întîlniri dintre Jukov şi Stalin au fost discutate multe probleme legate de întărirea trupelor Frontului de Vest cu rezerve, cadre de comandă, tehnică de luptă, muniţii etc. În cursul discutării problemelor de cadre s-a hotărît şi soarta generalului Konev. După cum spunea Jukov, Stalin era convins că lui Konev nu trebuie să i se ierte înfrîngerea suferită de trupele din subordinea sa. Jukov a obiectat în mod hotărît împotriva organizării unui nou proces. El i-a spus lui Stalin că prin asemenea acţiuni nu se poate modifica nimic şi, cu atît mai mult, nu pot fi înviaţi morţii. Executarea lui Pavlov, i-a spus el lui Stalin, nu a adus o schimbare a situaţiei, dar a lăsat corpului de comandă superior un gust amar. În plus, i-a spus Jukov lui Stalin, Pavlov avea limitele unui comandant de divizie, dar a fost judecat ca un comandant de front.

Obiecţiile hotărîte împotriva reprimării comandantului Frontului de Vest, exprimate de Jukov, precum şi cererea de a-l numi pe Konev locţiitorul său, l-au influenţat pe Stalin. Procesul n-a mai avut loc. Konev nu a devenit un nou „ţap ispăşitor".

Relatînd acest episod, Jukov a amintit şi faptul că, la un deceniu şi jumătate de la bătălia Moscovei, Konev l-a răsplătit pentru binele făcut prin „atacuri nedrepte" formulate într-un articol publicat în „Pravda" din octombrie 1957, după Plenara C.C., care l-a scos pe G.K. Jukov din componenţa Prezidiului C.C. şi a C.C. al P.C.U.S. Desigur, Jukov la vremea aceea nu ştia că Konev doar a semnat articolul pregătit din timp la indicaţia lui N.S. Hruşciov. Ulterior, Konev a regretat acest lucru, dar era tîrziu. Relaţiile dintre cei doi conducători de oşti au fost stricate pentru mult timp.

K. Simonov a hotărît să-i împace. Prima încercare a fost făcută în septembrie 1966 la studioul cinematografic „Mosfilm" în timpul vizionării filmului documentar *Dacă ţi-e dragă casa ta.* La vizionare au participat mareşalii Uniunii Sovietice Jukov, Konev, Rokossovski, generalul-locotenent în rezervă Lukin, scriitorii Simonov şi Vorobiov şi alţii. Am fost şi eu acolo. A avut loc o discuţie între Jukov şi Konev, dar destul de încordată. Împăcarea definitivă a avut loc doar la sfîrşitul lui decembrie 1967. Aceasta este descrisă de K. Simonov în *Mareşalul Jukov (Însemnări pentru o biografie).*

K. Simonov relatează că la această festivitate familială a luat cuvîntul unul dintre activiştii care îndeplinea „o misiune prea grea pentru el". Şi acest activist a început obsedant să-i dădăcească pe eminenţii conducători de oşti prezenţi la masă cum ar fi trebuit ei să se poarte în război. Cu deosebită insistenţă repeta fraza că un conducător de oşti nu trebuie „să-şi rişte viaţa şi să se tîrască pe burtă pe linia întîi".

Tăcerea a fost întreruptă de Jukov : „Eu, însă, uite, fiind comandant de front, a spus el rar şi tare, m-am tîrît

pe burtă, de multe ori, atunci cînd împrejurările impuneau acest lucru și, mai ales cînd, înainte de ofensiva frontului meu, în interesul cauzei, vroiam să-mi fac o imagine personală despre linia întîi a inamicului în sectorul viitoarei ruperi a frontului".

După această replică, Jukov din nou a repetat conținutul ei : „Așa că, iată, recunosc, s-a întîmplat, m-am tîrît !" a repetat el, desfăcîndu-și brațele, de parcă și-ar fi cerut ironic scuze față de orator pentru că el, Jukov, vai, a acționat atunci contrar acestor instrucțiuni formulate la masă..."

Mareșalul Jukov (Însemnări pentru o biografie) a fost scrisă de către K. Simonov la mijlocul anului 1968. La vremea aceea erau în viață toți participanții la această festivitate și autorul n-a dorit să le spună numele. De atunci au trecut aproape două decenii. Ni se pare că acum este timpul să-i numim pe eroii principali. Festivitatea a avut loc la 28 decembrie 1967, la locuința mareșalului Konev, cu ocazia aniversării a 70 de ani de la naștere. În prezența mareșalilor Jukov, Konev, Greciko și alții, despre felul cum trebuiau să fi acționat conducătorii de oști în anii războiului trecut a vorbit șeful Direcției Generale Politice a Armatei Sovietice și Flotei Militare, generalul de armată A.A. Epișev...

7. NOI HOTĂRÎRI ȘI RETRAGEREA TRUPELOR SOVIETICE SPRE VOLGA

În urma luptelor grele și epuizante de la sfîrșitul anului 1941, trupele sovietice au reușit nu numai să-l oprească pe inamic pe întregul front strategic, dar să-i și provoace o serie de înfrîngeri. În iarna anului 1941—1942 succese deosebit de mari au fost obținute pe direcția Vest, unde trupele sovietice au provocat înfrîngeri serioase Grupului german de armate „Centru". Inamicul mai era însă puternic. În sectorul central al frontului, inamicul opunea

o rezistență îndîrjită. Operațiunile noastre ofensive, începute cu succes, lîngă Rostov și Tihvin, nu au fost finalizate în mod corespunzător.

„Comandantul suprem însă — scria G.K. Jukov — aflîndu-se sub influența înfrîngerii trupelor germano-fasciste lîngă Moscova și a succeselor obținute în cursul contraofensivei, era într-o stare de optimism. El considera că nemții nu vor rezista sub loviturile Armatei Roșii nici pe alte fronturi. De aici a apărut ideea de a se începe cît mai grabnic ofensiva generală de la Lacul Ladoga pînă la Marea Neagră".

Desigur, faptul că imensul pesimism, din octombrie 1941, manifestat de comandantul suprem s-a transformat în decembrie 1941 în optimism, însemna foarte mult. Rău era însă că acest optimism se baza pe aprecierea unilaterală și superficială a situației strategice pe fronturi. Nici înainte Stalin nu excela prin obiectivitate și profunzime în aprecierea situației.

Stalin n-a reușit să se lămurească corespunzător asupra situației militaro-politice nici în iarna anului 1941—1942. În ordinele sale din acea perioadă, citim că armata germană ar fi devenit „mult mai slabă decît cu zece luni în urmă", că ea a fost în fața „unei catastrofe", că „sforțările mașinii ruginite și stricate a lui Hitler nu pot stăvili presiunea Armatei Roșii". N-au trecut decît cîteva luni de la aceste aprecieri și această „mașină ruginită și stricată" a lui Hitler a înfrînt trupele noastre, înaintînd pe o distanță de 600—1 000 km.

Deși, la consfătuirile Marelui Cartier General, Stalin aprecia mai reținut inamicul decît în ordinele sale, chiar și acolo își făcea loc o evidentă subapreciere a dușmanului. De exemplu — spunea Jukov — la 5 ianuarie 1942, la consfătuirea de la Marele Cartier General, Stalin a spus : „Nemții sînt buimăciți de lovitura dată de noi lîngă Moscova... S-au pregătit prost pentru iarnă. Acum este cel mai potrivit moment pentru a trece la ofensiva generală". Pornind de la această apreciere a situației, s-a luat hotărîrea de a trece la ofensivă pe toate direcțiile principale și

de a zdrobi grupările de lîngă Leningrad, la vest de Moscova și din sudul țării. G.K. Jukov se pronunțase pentru întărirea fronturilor cu rezerve pe direcția Vest și pentru declanșarea ulterioară, tot aici, a unei ofensive mai puternice, pe celelalte direcții urmînd să ne abținem de la acțiuni ofensive. Împotriva ofensivei generale s-au pronunțat și președintele Gosplanului, N.A. Voznesenski, care era prezent la consfătuirea Marelui Cartier General. Obiecțiile sale le-a argumentat printr-o lipsă acută de mijloace materiale și imposibilitatea de a asigura simultan cu acestea toate fronturile.

În ciuda obiecțiilor, fronturile au trecut la acțiuni ofensive, nereușindu-se însă nicăieri să se obțină rezultate cît de cît palpabile. Iată ce relata istoricilor militari G.K. Jukov : „Stalin ne cerea să atacăm ! El spunea : «Dacă astăzi nu aveți rezultate, mîine veți avea, mai ales că îl veți imobiliza pe inamic, iar în acest timp vor fi rezultate în alte sectoare.» Desigur, aceste reflecții sînt puerile".

În final, au fost multe victime, o mare pierdere de mijloace materiale, fără nici un rezultat strategic general. Or, dacă s-ar fi folosit forțele și mijloacele de care dispuneam atunci pe direcția Vest, rezultatul ar fi fost cu totul altul.

În martie 1942, a avut loc o nouă consfătuire la Marele Cartier General. După cum mărturisește G.K. Jukov, șeful Marelui Stat Major, B.M. Șapoșnikov, a făcut un raport aprofundat asupra caracterului posibil al acțiunilor Armatei Sovietice in vara anului 1942. Avînd în vedere superioritatea inamicului și inexistența celui de-al doilea front, el propunea ca în perioada imediat următoare să ne limităm la o apărare activă. Rezervele strategice de bază, fără să fie puse în acțiune, să fie concentrate pe direcția Centru și, parțial, în zona Voronejului, unde, după părerea Marelui Stat Major, pot avea loc acțiunile principale.

Examinînd planul comandamentului direcției Sud-Vest de desfășurare a operațiunii ofensive Harkov, Șapoșnikov a încercat să arate dificultățile organizării acesteia. „Supremul" însă, întrerupîndu-l pe Șapoșnikov, a spus : „Doar

n-o să stăm în apărare, cu mîinile în sîn, așteptînd pînă ce nemții vor lovi primii! Trebuie ca noi înșine să dăm înaintea lor o serie de lovituri pe un front larg și să tatonăm cît de pregătit este inamicul". La acea consfătuire au luat cuvîntul și alți comandanți militari. Jukov a făcut propunerea de a desfășura operațiuni ofensive pe direcția Vest, iar pe celelalte fronturi să ne apărăm. Timoșenko, fără a nega necesitatea desfășurării operațiunii pe direcția Vest, a propus să se efectueze ofensiva pe direcția Sud-Vest. Voroșilov a susținut propunerea lui Timoșenko.

Ascultînd intervențiile participanților la consfătuire și replicile lui Stalin, B.M. Șapoșnikov a înțeles că propunerea lui de a trece la începutul verii anului 1942 la o apărare strategică activă nu se bucură de sprijin. De aceea n-a insistat asupra propunerii sale, ci a hotărît să tacă. Consfătuirea s-a încheiat cu indicația „Supremului" de a pregăti și efectua în scurt timp operațiuni speciale în Crimeea, pe direcția Harkov și în alte zone.

Pornind de la această hotărîre a „Supremului", pe un front larg, ce se întindea de la Marea Barenț pînă în peninsula Crimeea, s-au organizat o mulțime de operațiuni ofensive. Frontul din Karelia a avut sarcina de a curăța de dușman teritoriul sovietic și de a restabili frontiera de stat. Pe alte direcții, fronturile aveau misiunea de a debloca Leningradul, de a lichida gruparea inamicului de lîngă localitatea Demiansk, de a zdrobi grupările de la Rjevsk-Oriol și Harkov. În sud, se planifica operațiunea de eliberare a Crimeei. După cum se vede din enumerarea acestor misiuni, dintr-un plan rațional al Marelui Stat Major a ieșit un plan nou, care prevedea desfășurarea a vreo zece operațiuni ofensive speciale.

Majoritatea acestor operațiuni, fiind prost asigurate din punct de vedere material, nu și-au atins obiectivul propus, iar operațiunile din direcția Harkov și din Crimeea s-au încheiat catastrofal, ceea ce a inaugurat pentru noi o nouă serie de înfrîngeri. Prin pierderea Crimeei, zdrobirea trupelor noastre pe direcția Harkov, iar apoi lîngă Voronej, inamicul a luat inițiativa strategică și a pornit o

ofensivă fulgerătoare spre Volga şi Caucaz. Trupele sovietice au fost nevoite să depună eforturi uriaşe pentru a stăvili ofensiva inamicului la poalele lanţului Caucaz, pe Volga şi pe Don.

Înfrîngerea trupelor sovietice pe aripa de sud a frontului sovieto-german, în vara anului 1942, se datora în şi mai mică măsură situaţiei existente, decît înfrîngerile din vara anului 1941. Principala cauză a înfrîngerilor din campania de vară a anului 1942 a fost hotărîrea greşită a comandantului suprem.

Sub ocupaţia temporară fascistă au căzut peste 80 de milioane de oameni. Ţara a fost lipsită de cele mai mari regiuni industriale şi agricole. Zonele ocupate deţineau 71 la sută din producţia de fontă, 58 la sută din cea de oţel, 63 la sută din cea de cărbune, 42 la sută la energie electrică, 47 la sută din suprafeţele arabile.

Aceste pierderi însemnau că statul sovietic putea folosi în războiul cu Germania fascistă şi aliaţii săi practic doar jumătate din potenţialul său uman şi economico-militar. La aceasta trebuie adăugat şi faptul că, în urma unor mari greşeli în conducerea armatei, pentru fiecare soldat fascist scos din luptă, Armata Roşie pierdea cîte patru-cinci ostaşi.

În toamna anului 1942 au apărut primele semne ale faptului că stilul şi metodele conducerii strategice au început să se schimbe. Stalin l-a numit pe G.K. Jukov locţiitor al comandantului suprem. Trebuie spus că, la sfîrşitul anului 1942, G.K. Jukov era deja altul. Nu-l mai privea pe Stalin ca o întruchipare a înţelepciunii. Îmbogăţindu-şi experienţa de război şi cunoscînd realele „calităţi" militare ale lui Stalin, G.K. Jukov a început să exercite o mare influenţă asupra elaborării hotărîrilor.

Primele semne de schimbare a metodelor de conducere strategică au început să apară deja în timpul pregătirii contraofensivei de la Stalingrad din toamna anului 1942. Stalin a început să acorde mai multă atenţie părerilor şi propunerilor colaboratorilor săi militari. Curînd a apărut

evident faptul că Stalin a început să studieze asiduu şi unele noţiuni elementare ale artei militare. Înainte de pregătirea unor operaţiuni, înainte de convocarea comandanţilor de fronturi, el se întîlnea cu ofiţerii Marelui Stat Major care urmăreau direcţiile respective. Îi chema unul cîte unul la raport, lucra cu ei cîte o oră şi jumătate-două, precizînd situaţia cu fiecare din ei.

Sîntem departe de a aproba asemenea metode de lichidare a analfabetismului militar al comandantului suprem. Nu există îndoieli că, fără amestecul lui Stalin, conducătorii noştri militari superiori ar fi reuşit să evite înfrîngerile catastrofale suferite de armata noastră în 1941 şi 1942.

Este cazul să amintim că V. I. Lenin, ca şef al guvernului şi preşedintele Consiliului Apărării Muncitoreşti-Ţărăneşti, nu considera posibil să-şi asume funcţia de a conduce ministerul de război, cu atît mai mult obligaţiile de comandant al forţelor armate. În anii războiului civil, comandanţi ai forţelor armate ale ţării au fost specialiştii militari — la început I.I. Vaţetis, apoi S.S. Kamenev, care erau în acelaşi timp şi membri ai Consiliului Militar Revoluţionar al Republicii.

La începutul Marelui Război pentru Apărarea Patriei în ţara noastră s-au creat două organe extraordinare : Comitetul de Stat al Apărării şi Marele Cartier General al Comandamentului Suprem pentru conducerea luptei armate. Ambele organe erau conduse de Stalin, iar ceva mai tîrziu el a devenit şi comisar al poporului pentru apărare, nefiind eliberat din funcţiile sale de secretar general al C.C. al Partidului Comunist (bolşevic) al întregii Rusii şi cea de preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului.

Unii autori au încercat să explice această conducere de către el a tuturor acestor instituţii şi organe prin necesitatea unei conduceri politice şi militare unitare în timpul războiului. Nu împărtăşim acest punct de vedere. V.I. Lenin asigura unitatea conducerii politice şi militare, fără să-şi asume funcţiile de conducere nemijlocită a ministerului de război şi a luptei armate pe fronturi.

Din mărturiile comandanților militari și ale foștilor comisari ai poporului, adesea Stalin, datorită sarcinilor extrem de numeroase, nu putea să pătrundă esența problemelor. Iată cum își amintește acest lucru fostul șef al spatelui Armatei Sovietice, generalul de armată A.V. Hrulev: „Prin caracterul muncii mele, spunea el, mă întîlneam aproape în fiecare zi cu Stalin și am studiat bine stilul său de muncă. Pentru mulți din cei din imediata apropiere a lui Stalin, cel mai important era să nu-i obiecteze, să prindă din zbor indicațiile și să le îndeplinească imediat. Unii cred că Stalin nu uita niciodată nimic și doamne ferește să nu fi îndeplinit indicațiile sale. În realitate, era departe de așa ceva. Rezolvînd zilnic sute de probleme mari și mici, Stalin dădea uneori indicații dintre cele mai contradictorii, care se băteau cap în cap. Întrucît, de obicei, nu se făceau nici un fel de stenograme sau procese verbale, unele dispoziții ale sale au rămas neîndeplinite. Desigur, cei care, din diferite motive, mergeau la acest risc, aveau totdeauna pregătită o portiță de scăpare pentru a da vina pe un altul..."

Chiar de la începutul războiului, pentru conducerea strategică a Forțelor Armate Sovietice a fost creat un organ special denumit Marele Cartier General al Comandamentului. La început, președintele acestuia a fost comisarul poporului pentru apărare, S.K. Timoșenko. Apoi însă, acest organ și-a schimbat denumirea în Marele Cartier General al Comandamentului Suprem și președintele său a devenit Stalin. În vara anului 1941, în componența Marelui Cartier General intrau Stalin, Molotov, Budionnîi, Voroșilov, Kuznețov, Jukov, Timoșenko, Șapoșnikov. În primul an (din vara anului 1941 pînă în vara anului 1942) lupta armată de pe uscat a fost condusă practic de către Stalin și Jukov, iar apoi de către Stalin și Șapoșnikov, iar pe mare de către amiralul Kuznețov. Ceilalți membri ai Marelui Cartier General (Budionnîi, Voroșilov și Jukov) erau pe fronturi, iar Molotov conducea Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe.

Din vara anului 1942 şi pînă în toamna anului 1944, conducerea luptei armate pe fronturi o efectua Stalin, Jukov şi şeful Marelui Stat Major, Vasilevski (acesta din urmă nu era membru al Marelui Cartier General). În februarie 1945, componenţa Marelui Cartier General s-a schimbat considerabil. Din acesta făceau parte Stalin şi trei adjuncţi ai acestuia din Comisariatul Poporului pentru Apărare (Bulganin, Vasilevski şi Jukov), Kuzneţov, precum şi şeful Marelui Stat Major, Antonov. La sfîrşitul războiului, lupta armată pe fronturi a fost condusă în esenţă de către doi oameni — Stalin şi Antonov. Doi membri ai Marelui Cartier General (Vasilevski şi Jukov) erau pe fronturi, iar Bulganin se ocupa de activitatea curentă în Comisariatul Poporului pentru Apărare. Astfel, din şase-opt membri ai Marelui Cartier General, practic de conducerea luptei armate pe fronturi se ocupau doar doi-trei oameni.

8. FABRICAREA ACUZAŢIILOR ŞI DIZGRAŢIA CONDUCĂTORULUI DE OŞTI

Absolut din întîmplare, G.K. Jukov a scăpat de a fi printre militarii ce au suferit represalii în a doua jumătate a anilor '30. Plecarea urgentă la Moscova, apoi la Halhîn-Gol, l-au salvat de arestare. Strîngerea de materiale compromiţătoare împotriva sa a continuat însă şi atunci cînd se afla deja pe culmile gloriei, devenind un eminent conducător de oşti. În acest scop, la cunoştinţa lui Stalin se aduceau tot felul de „informaţii" despre Jukov. Printre acestea erau, de exemplu, următoarele: Jukov, cu un grup de ofiţeri, ar urzi un complot împotriva lui Stalin ; fără temeiuri serioase, destituie comandanţii superiori ; introduce regulamente „netemeinice" ; îşi „atribuie" merite în multe victorii şi diminuează rolul lui Stalin în acestea. Era denunţat şi faptul că unii generali renumiţi (comandantul Armatei a 8-a de gardă, V.I. Ciuikov, comandantul Armatei I de tancuri de gardă, M.E.

Katukov, comandantul grupului de trupe de artilerie, V.I. Karakov și alții) își spun „jukoviști" (și nu „staliniști").

Multe „informații" Stalin nu le lua în considerare. În legătură cu unele dintre ele, a avut totuși o discuție cu Jukov. Mareșalul a trebuit să-i explice punctul său de vedere în problema statutelor aprobate de el, precum și în problema „jukoviștilor". După cum spunea Jukov, Stalin privea cu multă gelozie acele informații care conțineau cele mai mici aluzii la diminuarea rolului său în victorii.

După măreața victorie a trupelor sovietice de lîngă Moscova, au crescut brusc autoritatea și popularitatea comandantului trupelor Frontului de Vest, generalul de armată G.K. Jukov. Probabil că această situație nu convenea unora. Și curînd a reînceput strîngerea „materialelor compromițătoare" împotriva lui Jukov. Veriga cea mai însemnată în aceste acțiuni a constituit-o arestarea, în primăvara anului 1942, a șefului secției operații a Frontului de Vest, generalul-maior V.S. Golușkevici. Acoliții lui Beria sperau, ca prin Golușkevici, să ajungă la Jukov. Dar speranțele lor nu s-au împlinit. Cu toate tertipurile folosite, generalul arestat n-a făcut nici un fel de depoziții în dauna lui Jukov. În anii următori au fost arestate și alte persoane din anturajul lui Jukov.

După război, amploarea plăsmuirilor a crescut evident. În timpul Conferinței de la Potsdam, Stalin a avut cîteva întîlniri cu fiul său, Vasili, care se afla pe atunci în Grupul Trupelor Sovietice din Germania. Chiar la prima întîlnire, Vasili s-a plîns că avioanele noastre sînt proaste, iar cele americane sînt cu adevărat avioane. Aceste cuvinte au fost suficiente pentru ca Stalin, imediat după întoarcerea sa la Moscova, să dispună arestarea conducerii industriei aviatice și a comandamentului Forțelor Aeriene Militare ale Armatei Sovietice. Printre cei arestați au fost comisarul poporului pentru industria aviatică, A.I. Șahurin și mareșalul șef al aviației, A.A. Novikov. Avîndu-l pe Novikov, subalternii lui Beria au făcut tot posibilul pentru a obține de la el depoziții împotriva lui G.K. Jukov. Aceste depoziții au fost total nesemnificative.

După cum spunea mai tîrziu G.K. Jukov, Stalin a folosit depoziţiile lui Novikov în două feluri. La început, el a hotărît ca unele din depoziţiile lui Novikov să le facă publice la o amplă consfătuire de la sfîrşitul anului 1945, la Kremlin. Jukov a aflat despre această consfătuire de la amiralul flotei, N.G. Kuzneţov. În cuvîntarea sa la această consfătuire, Stalin l-a acuzat pe Jukov că-şi însuşeşte, pasămite, toate victoriile şi diminuează rolul Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. Apoi Stalin şi-a prezentat versiunea proprie a felului în care se concepeau şi se pregăteau operaţiunile. Au început intervenţiile. „Toţi considerau de datoria lor, îi spunea Kuzneţov lui Jukov, să-şi spună părerea la această consfătuire, acuzîndu-l pe Jukov. Unii vorbeau dur şi nu prea drept, dar majoritatea se pronunţau prudent, însă în acelaşi spirit..."

Următorul act de „discreditare" a lui G.K. Jukov a avut loc la mijlocul anului 1946. La acea dată, călăii lui Beria au obţinut „depoziţii" necesare de la numeroşi anchetaţi, inclusiv de la mareşalul şef al aviaţiei, A.A. Novikov şi de la alţii. Chemîndu-l pe G.K.Jukov la şedinţa Consiliului Militar Suprem, Stalin spera că va reuşi, cu ajutorul depoziţiilor obţinute prin torturarea celor anchetaţi, să-i convingă pe comandanţii de oşti şi ofiţerii superiori prezenţi de „activitatea complotistă" a lui Gheorghi Konstantinovici. Deşi la şedinţă Stalin, Beria şi Kaganovici au rostit cuvîntări acuzatoare la adresa lui Jukov, militarii (I.S. Konev, K.K. Rokossovski, A.M. Vasilevski, V.D. Sokolovski, P.S. Rîbalko ş.a.) au respins invenţiile calomniatoare cu privire la „activitatea complotistă" a lui Jukov. Totodată, conducătorului de oşti i s-au adus şi alte imputări.

În depoziţiile lui Novikov se arăta că Jukov îl considera pe Stalin un om cu totul incompetent în domeniul militar. În depoziţii se arăta, de asemenea, că în timpul inspectării trupelor, G.K. Jukov se instala departe de linia frontului (făcîndu-se astfel aluzia că ar fi fricos).

Destul de sever a vorbit împotriva sa F.I. Golikov. După tot felul de acuzații, Golikov a declarat că Jukov făcea abuz de putere. Spunînd aceasta, s-a referit la cazul cînd Jukov l-a eliberat din postul de comandant al trupelor Frontului Voronej, în anul 1943. În acel moment însă, Stalin i-a dat lui Golikov o replică esențială: „În acest caz, Jukov nu și-a depășit atribuțiile, ci a îndeplinit indicația mea".

Cea mai mare impresie asupra lui Stalin, sublinia Jukov, a produs-o însă intervenția lui P.S. Rîbalko, care a declarat direct că a venit de mult timpul de a înceta să dăm crezare „depozițiilor obținute în închisori prin violență".

Stalin s-a apropiat de Jukov și i-a spus: „Trebuie să plecați pentru un timp din Moscova". Și Jukov a plecat. Stalin l-a trimis mai întîi la Odessa, apoi la Sverdlovsk să comande respectivele regiuni militare.

Profitînd de absența lui, acoliții lui Beria au răscolit toate documentele și materialele aflate la vila mareșalului din Sosnovka, luînd cu ei pe cele mai prețioase. Stalin știa ce anume documente și materiale se aflau și în seiful din cabinetul lui Jukov. Odată, l-a sunat pe Jukov și l-a întrebat: „Nu cumva vă pregătiți să scrieți istoria? Nu trebuie. Să se ocupe de aceasta istoricii, după ce vom muri".

Unele documente și însemnări importante au fost în curînd scoase din seif și Jukov nu le-a mai văzut niciodată.

La sfîrșitul lui februarie 1953, G.K. Jukov a fost chemat din Sverdlovsk la Moscova și în curînd a fost numit adjunct al ministrului apărării. La începutul anului 1955, G.K. Jukov a devenit ministru al apărării.

În această calitate, a început destul de energic să înlăture acele lipsuri, care, după părerea sa, existau în armată. La insistențele sale, în cadrul Forțelor Armate a început studierea intensă a noilor mijloace de luptă, se efectuau mari manevre ale trupelor, se prelucrau regulamentele. G.K. Jukov a adoptat, de asemenea, măsuri de aprofundare a studierii experienței Marelui Război pen-

tru Apărarea Patriei. La indicaţia lui directă, la Marele Stat Major au fost detaşaţi mari conducători de oşti. Ei erau repartizaţi pe grupe de creaţie pentru elaborarea de lucrări privind mari operaţiuni din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei şi cele mai importante probleme ale artei militare. S-au adoptat, de asemenea, măsuri importante privind perfecţionarea în continuare a organizării forţelor armate, întărirea disciplinei şi ordinii la trupe.

G.K. Jukov a fost destituit în mod surprinzător din funcţia de ministru al apărării în 1957, cînd se afla în vizită oficială, mai întîi în Iugoslavia, apoi în Albania.

Odată, i s-a pus întrebarea dacă bănuia că în jurul lui se strîng norii ? El a răspuns :

— Mă punea pe gînduri faptul că deplasarea mea în străinătate coincidea cu efectuarea unor manevre în Regiunea militară Kiev. În ajunul plecării, am sunat la Kiev. La întrebarea directă pusă lui N.S. Hruşciov : „Poate e necesar să vin la manevre ?“, acesta a răspuns : „Îndepliniţi-vă misiunea dumneavoastră de stat, iar noi aici, acasă, ne vom descurca cumva şi fără dumneavoastră la manevre“.

— După cum am aflat ulterior, a continuat G.K. Jukov, Hruşciov a folosit prezenţa la manevre a multor comandanţi superiori în interesul său : unora le cerea părerea despre ministrul apărării, iar altora le inculca ideea că Jukov, cică, ar fi un om periculos pentru stat.

La baza dizgraţiei sale, după părerea lui Jukov, au stat următoarele motive :

În primul rînd, invenţii pur calomniatoare (era, de exemplu, acuzat de organizarea în secret a unei echipe speciale de diversiune).

În al doilea rînd, declaraţii tendenţioase ale inamicilor lui Jukov, cum că acesta ar fi nu numai avid de putere, ci că este „o persoană periculoasă în general“.

În al treilea rînd, interpretări preconcepute ale unor fraze spuse de Jukov. În perioada luptei împotriva grupu-

lui antipartinic Molotov-Malenkov, în toiul polemicii, el a scăpat următoarea frază :

— Dacă veți continua să luptați împotriva liniei partidului, voi fi nevoit să mă adresez armatei și poporului.

Această frază a fost interpretată de N.S. Hrușciov ca o manifestare a „bonapartismului". Iar pentru ca această etichetă să sune mai convingător, în unele săli unde se desfășurau adunări pentru condamnarea lui G.K. Jukov era expus tabloul lui Iakovlev reprezentîndu-l pe Jukov pe un cal alb.

Desigur, G.K. Jukov nu prezenta nici un pericol pentru stat, dar îl incomoda evident pe N.S. Hrușciov și unele persoane din anturajul său. De aceea, au preferat să-l țină departe de viața activă. Hrușciov știa că generalul F.I. Golikov are sentimente de ostilitate față de Jukov. Tocmai el a fost numit șef al Direcției Generale Politice a Armatei Sovietice și Flotei Militare a U.R.S.S. Tot el a fost însărcinat să urmărească dizgrațierea mareșalului. La începutul anilor '60, în funcția de șef al Direcției Generale Politice a fost numit A.A. Epișev. În decurs de mai mulți ani, el împreună cu aparatul său au fost cei care s-au ocupat de menținerea dizgrației.

O dată cu scoaterea lui N.S. Hrușciov din arena politică, multe hotărîri adoptate în acea perioadă au pălit evident. Întrucît cele mai serioase învinuiri împotriva lui G.K. Jukov erau neconvingătoare, mulți se așteptau ca dizgrația să fie anulată. Dar această speranță nu s-a realizat. O piedică serioasă o constituia gelozia față de popularitatea enormă a conducătorului de oști. Cu timpul, versiunea privind „bonapartismul" a pălit de tot, nu mai era crezută de nimeni ; ea nu a fost însă lichidată și din cînd în cînd era scoasă la lumină pentru a tempera dorința ziariștilor, istoricilor și a altor persoane de a se întîlni cu G.K. Jukov.

Pe mine, ca și pe alți istorici, mă mira versiunea destul de jerpelită cu privire la „bonapartism" și, desigur, mi-am pus întrebarea dacă Epișev însuși crede în această fabulă ? Răspunsul l-am primit de la el personal în vara

anului 1967. Eram odată la Epişev împreună cu V.M. Kuliş, doctor în ştiinţe istorice. A fost abordată şi problema adevărului în ştiinţa istorică. Şi în acel moment, fără nici o jenă, Epişev şi-a etalat profesiunea sa de credinţă : „Cui îi trebuie adevărul vostru, dacă el ne împiedică să trăim ?"

La sfîrşitul anilor '50 şi începutul anilor '60 s-a intensificat activitatea de cercetare a istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Apariţia a numeroase lucrări memorialistice a permis înlăturarea multor pete albe în literatura militaro-istorică, mai ales în descrierea operaţiunilor. Mai rămîneau însă destule în acele lucrări ştiinţifice unde era vorba de verigile superioare ale conducerii strategice. Un rol imens în înlăturarea acestor pete albe din lucrările istorice ar fi putut juca mărturiile lui G.K. Jukov. În dizgraţie fiind, timp de aproape două decenii, istoricii s-au temut să-l abordeze. Datorită acestei inepţii strigătoare la cer, ştiinţa noastră istorică a avut de suferit.

Semnul exterior al sfîrşitului dizgraţiei mareşalului se consideră în general a fi ziua de 8 mai 1965, cînd auditoriul de mii de persoane din Palatul Kremlinului l-a întimpinat cu aplauze furtunoase şi prelungite.

Din vara anului 1965 s-a observat o înviorare la vila lui G.K. Jukov. Pe mareşal au început să-l viziteze mai des tovarăşii săi de luptă, apăreau şi ziarişti, istorici, scriitori, cineaşti şi alte persoane. Mareşalul a început să fie invitat să vorbească în diverse locuri. Astfel, a fost invitat să vorbească şi la Academia de Ştiinţe Sociale a C.C. al P.C.U.S. Din păcate însă se mai făceau simţite recidivele dizgraţiei.

În 1965, cineaştii au hotărît ca în cinstea aniversării a 20 de ani de la victoria trupelor sovietice lîngă Moscova să realizeze un film documentar (*Dacă ţi-e dragă casa ta*). Ei preconizau să monteze scene cu amintirile lui G.K. Jukov, K.K. Rokossovski, I.S. Konev şi alţi conducători de oşti. Filmarea lui Jukov se prevedea să se facă în căsuţa din Perhuşkovo unde era punctul său de comandă în perioada bătăliei de la Moscova. Dar Direcţia Generală Politică a interzis filmarea mareşalului la Perhuşkovo. Re-

gizorului V. Ordînski i s-a recomandat ca, în general, să nu se ocupe cu filmarea lui G.K. Jukov, ci să folosească pelicule vechi din perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei. În condițiile create, s-a hotărît ca Jukov să fie filmat la vila lui din Sosnovka.

9. MOŞTENIREA CONDUCĂTORULUI DE OŞTI

Principala moştenire a conducătorului de oşti sînt faptele sale de luptă, manifestate în originalitatea concepției şi planurilor operațiunilor, în arta pregătirii şi realizării lor. În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, G.K. Jukov a condus multe operațiuni defensive şi ofensive. Fiecare dintre aceste operațiuni evidențiază trăsăturile măiestriei lui Jukov, măiestrie care va fi cu timpul studiată şi generalizată.

Conducătorul de oşti a exprimat de asemenea multe idei privind domeniul militar. Din păcate, ele nu sînt încă adunate şi sistematizate. Să ne referim doar la cîteva idei din cuvîntarea sa la o conferință ştiințifică consacrată operațiunii Vistula-Oder din 1945 :

Prima — necesitatea cunoaşterii excelente a inamicului, aprecierii exacte a intențiilor şi planurilor sale de acțiune, a forțelor, mijloacelor şi posibilităților ; cunoaşterea părților slabe şi tari ale inamicului, ştiința de a ține seama de ce e şi de ce nu e în stare inamicul.

Dezvoltînd această idee, Gheorghi Konstantinovici spunea că studierea atentă şi multilaterală a inamicului în pregătirea operațiunii are o importanță hotărîtoare.

A doua — cunoaşterea profundă a propriilor trupe, pregătirea lor minuțioasă, cu scop bine determinat pentru viitoarea luptă şi operațiune. În primul rînd, trebuie să se pregătească profund şi multilateral comandamentele şi statele majore.

A treia — surprinderea operativă şi tactică, ce se obține în principal prin două elemente — inducerea inamicului în eroare cu privire la intențiile reale şi rapiditatea acțiunilor. Rapiditatea acțiunilor este mijlocul principal

şi hotărîtor împotriva tuturor măsurilor inamicului, inclusiv şi împotriva regrupării lui. Trebuie acţionat atît de rapid, încît inamicul să fie în întîrziere peste tot.

A patra — calcularea exactă a forţelor şi mijloacelor, care trebuie să corespundă obiectivului propus. Experienţa a arătat cu toată evidenţa că trupelor nu trebuie să li se fixeze obiective peste puterile lor. Practica de a fixa obiective peste puteri nu dă nimic în afară de pierderi, epuizarea forţelor şi subminarea spiritului militant.

A cincea — asigurarea materială şi pregătirea spatelui frontului pentru operaţiune. Apreciind experienţa războiului trecut, G.K. Jukov a subliniat: „Se ştie că la noi au eşuat o serie de operaţiuni din cauza neasigurării materiale şi nepregătirii spatelui frontului... Consider că o operaţiune nepregătită din punct de vedere material nu trebuie efectuată în nici o împrejurare. Situaţia generală poate împinge Comandamentul Suprem la efectuarea cît mai rapidă a operaţiunii. În acest caz, comandantul trebuie să dea dovadă de curaj şi să raporteze Marelui Cartier General sau instanţei superioare că operaţiunea nu este pregătită".

Multe idei preţioase ale conducătorului de oşti sînt conţinute în discuţiile sale cu scriitori, istorici, ziarişti, alţi oameni. Cred că un document de cea mai mare valoare istorică îl constituie discuţiile lui Jukov cu scriitorul K. Simonov.

De un mare interes sînt materialele discuţiei lui G.K. Jukov cu istoricii militari, care a avut loc în vara anului 1966, la redacţia revistei „Voenno-istoriceskii jurnal".

Un loc extrem de important în moştenirea conducătorului de oşti îl ocupă memoriile sale *Amintiri şi reflecţii*. G.K. Jukov a lucrat aproape zece ani la această operă, fără a reuşi s-o definitiveze aşa cum o concepuse. A doua jumătate a lucrării a coincis cu campania de „lichidare a exagerărilor în lupta împotriva cultului personalităţii". Din manuscrisul conducătorului de oşti au fost înlăturate multe idei critice la adresa activităţii lui Stalin, în legătură cu represiunile, cu multe neajunsuri şi greşeli din război. Sînt oare recuperabile aceste pierderi ?

În aceste însemnări m-am referit doar la cîteva laturi ale vieţii şi activităţii creatoare a conducătorului de oşti. Personalitatea lui G.K. Jukov este contradictorie, contrastantă fiind şi activitatea sa practică. Ea s-a caracterizat prin greşeli de calcul şi lipsuri în perioada cînd a deţinut funcţia de şef al Marelui Stat Major şi prin victorii triumfale ale acelor mari unităţi operativ-strategice, care s-au aflat sub comanda lui G.K. Jukov în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Principala calitate a mareşalului a fost faptul că a recunoscut deschis partea sa de vină în aceste greşeli.

Gheorghi Konstantinovici Jukov, subofițer în armata rusă — fotografie din 1916 (A.P.N.) —

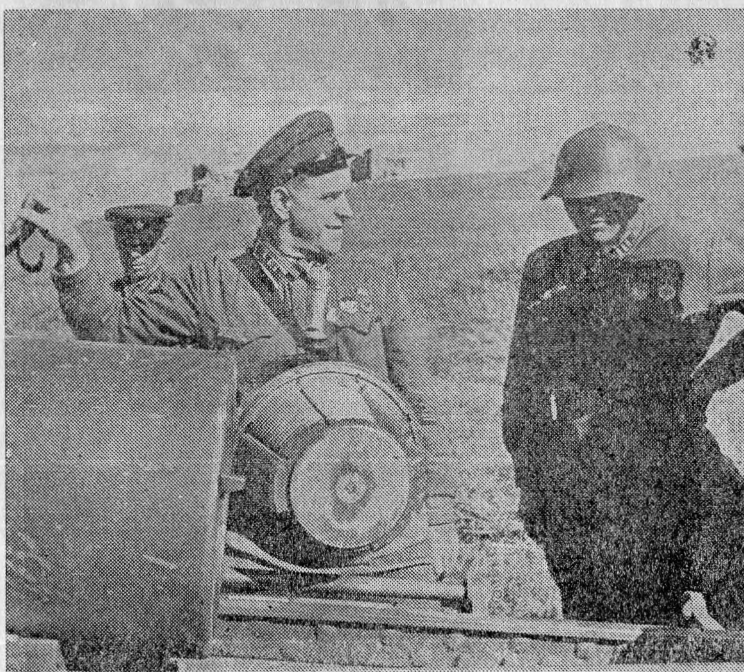

... și mareșal al Uniunii Sovietice — fotografie din 1945 (A.P.N.)

Victima — mareşalul M.N. Tuhacevski şi... călăul — I.V. Stalin

Pe frontul de la Halhîn-Gol — iulie 1939 (A.P.N.)

G. K. Jukov în timpul luptelor de la Halhîn-Gol — iulie 1939 (A.P.N.)

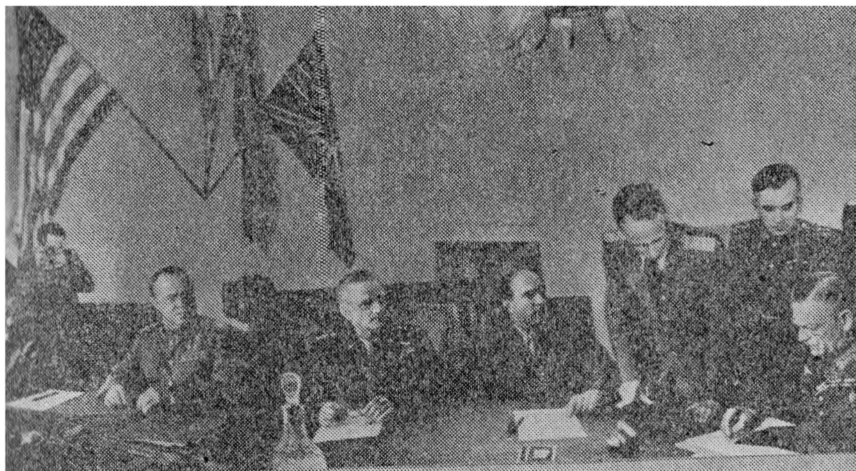
Generalul de armată G. K. Jukov, comandant al Regiunii militare Kiev — 1940 (A.P.N.)

G. K. Jukov, comandant al Frontului Vest, împreună cu N. A. Bulganin și generalul V. D. Sokolovski (A.P.N.)

Mareșalul Jukov la punctul de comandă al Frontului 1 bielorus — 1944 (A.P.N.)

Karlhorst — 9 mai 1945, ora 00,43 Capitularea Germaniei hitleriste (A.P.N)

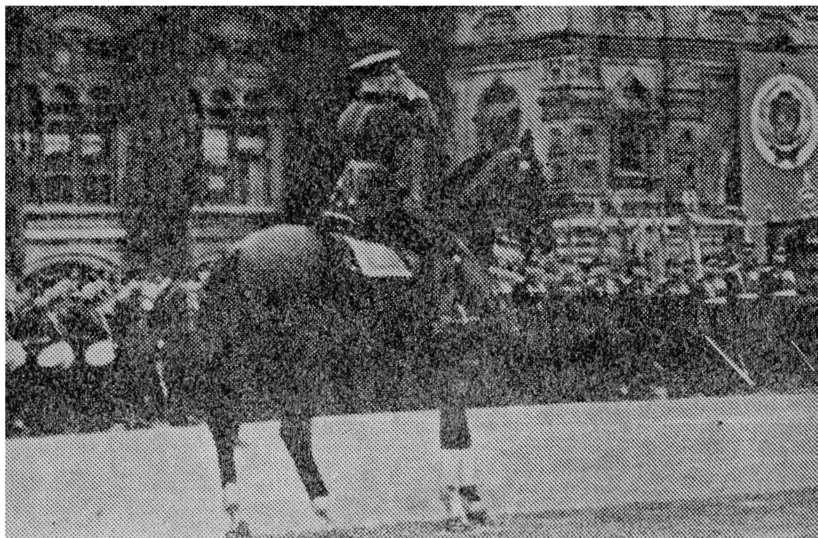
G. K. Jukov semnînd actul de capitulare a Germaniei hitleriste (A.P.N.)

Mareşalul Uniunii Sovietice G. K. Jukov la Berlin — 1945 (A.P.N)

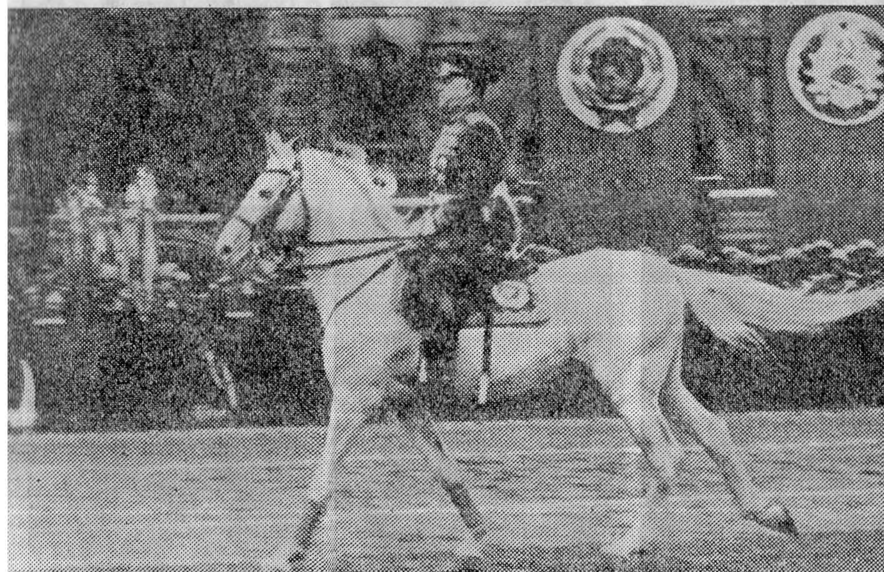
G. K. Jukov semnînd declarația cu privire la Germania — iunie 1945 (A.P.N.)

Parada Victoriei — Moscova, Piața Roșie, 24 iulie 1945 : Jukov primește raportul comandantului parăzii, mareșalul K. K. Rokossovski (A.P.N.)

Mareșalul Uniunii Sovietice G. K. Jukov trece în revistă trupele participante la Parada Victoriei — 24 iulie 1945 (A.P.N.)

S. K. Timoşenko

K. E. Voroșilov

S. M. Budionîi

B. M. Şapoşnikov

A. M. Vasilevski

K. K. Rokossovski

. H. Bagramean

R. I. Malinovski

F. I. Tolbuhin

K. A. Merețkov

I. S. Konev

A. I. Antonov

I. G. Kuznețov

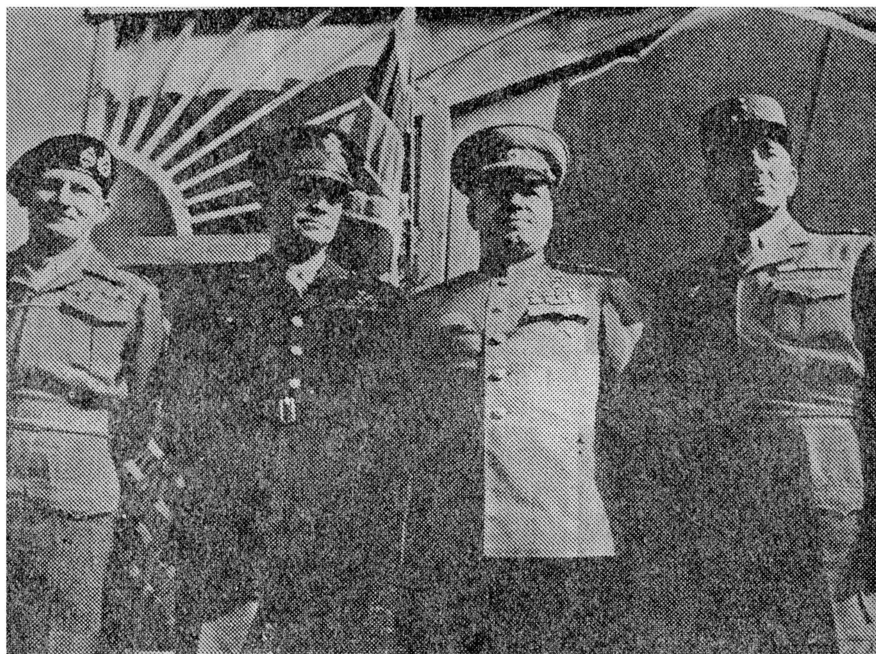

L. A. Govorov

A. I. Eremenko

I. D. Cerneahovski

N. N. Voronov

N. F. Vatutin

Feldmareşalul britanic Bernard L. Montgomery, generalul de armată american Dwight D. Eisenhower, mareşalul G. K. Jukov şi generalul francez Jean de Lattre de Tassigny (A.P.N.)

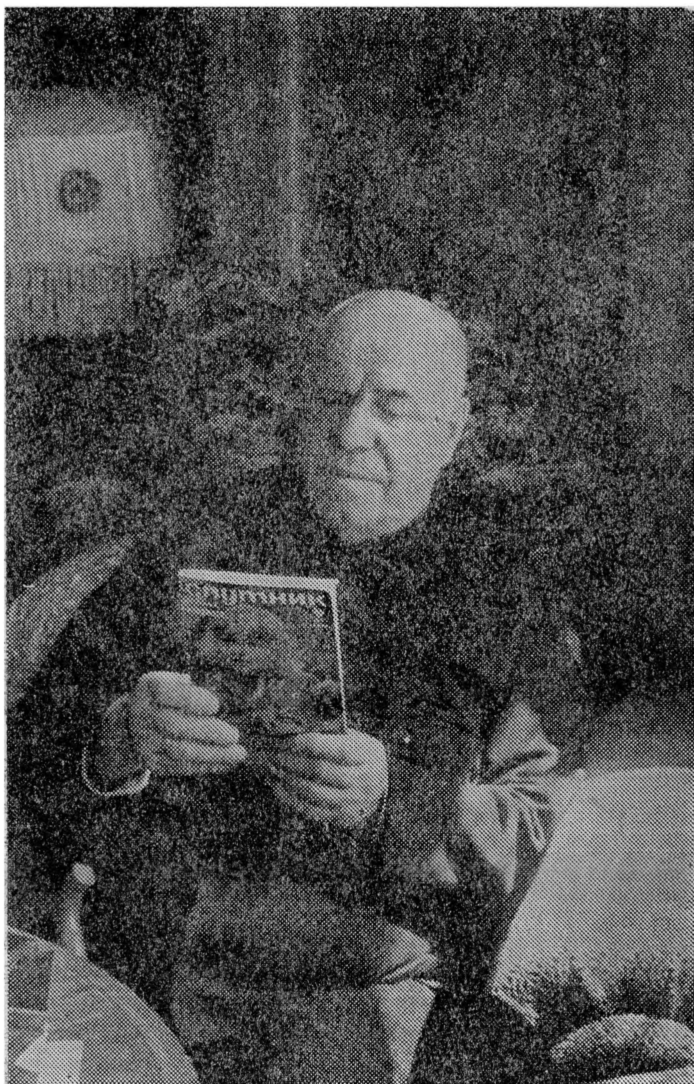
G. K. Jukov şi generalul de armată american Dwight D. Eisenhower (A.P.N.)

G. K. Jukov si generalul american George S. Patton — Berlin, septembrie 1945 (A.P.N.)

Gheorghi Konstantinovici împreună cu soţia sa, Galina Aleksandrovna (A.P.N.)

G. K. Jukov la 70 de ani (A.P.N.)

CUPRINS

ISBN 973-32-0166-9
ISBN 973-32-0187-1

Vol. I – II Lei 225